

**T.C.
BAŐBAKANLIK
HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI**

KAMU BORÇ YÖNETİMİ RAPORU

Nisan 2003

Bu rapor 4749 sayılı Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanun'un 14. Maddesi gereği hazırlanmıştır. Rapor da yer alan bilgiler kaynak gösterilerek kullanılabilir.

Bilgi için: (312) 212 9045
(312) 212 8911
(312) 212 8800/1393 ve 1544
e-posta: risk@hazine.gov.tr

ÖNSÖZ

Türkiye ekonomisinin borç yükü, karşı karşıya olduğumuz birçok sorunun en temel nedenidir. Türkiye, siyasi, sosyal ve ekonomik olarak güçlü bir ülke olacaksa öncelikle borç sorununa mutlaka çözüm bulmalıdır. Her yeni doğan çocuğun bile bir Türk vatandaşı olarak yüklü miktarda borçlu olarak doğduğu ülkemizde bu sorunu kalıcı olarak çözmeden geleceği imar etmek mümkün olmayacaktır.

Borç yükümüzün hızla arttığı dönemlerde bu soruna ilişkin olarak ortaya konan çözüm önerileri ve uygulamaları çeşitli nedenlerden dolayı başarıya ulaşmamıştır. Siyasi istikrarsızlık ve ekonomik tedbirlerin kararlılıkla uygulanmaması nedeniyle sorun karmaşık bir hal almış, Türkiye üreten, istihdam eden, ihraç eden bir ülke olmak yerine borç alan, borcu borçla çeviren ve her geçen gün borcu daha da artarak uluslar arası kuruluşlara bağımlı bir ülke haline gelmiştir.

Güçlü bir ekonomik yapıya kavuşmanın ön koşulu borç stokumuzu piyasa kuralları içinde eritmekten geçmektedir. Türkiye bu güce sahiptir. Kararlı bir siyasi irade, sıkı bir maliye politikası, akılcı bir ekonomi yönetimi borç sorunumuzu çözecektir.

Son yıllarda, borç yükünün artmasıyla birlikte, kamu finansmanı giderek daha fazla bir şekilde kamuoyunun gündeminde yer almaya başlamıştır. Bu doğrultuda borç sorununun çözülmesinde önemli bir faktör olan mali disiplinin sağlanması amacıyla Nisan 2002'de 4749 sayılı Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanun yayımlanarak yürürlüğe konulmuştur. Ayrıca, bu Kanun'la borç ve alacak yönetiminin daha şeffaf ve hesap verilebilir olması hedeflenmiştir.

Mali disiplin, şeffaflık ve hesap verilebilirlik ilkelerinin yanısıra, bu ilkelerin hayata geçirilmesindeki rolü bakımından borç yönetim organizasyonu önemli bir unsurdur. Borç ve alacak stokunun, genel ekonomik dengeleri ve finans piyasalarının sağlıklı bir şekilde işlemlerini gözeterek yönetilmesi ise iyi yetişmiş, yüksek teknik donanıma sahip insan kaynağının istihdam edildiği etkili borç yönetimini gerekli kılmaktadır.

Her yıl Bütçe Kanunlarıyla hükümetlere gelir yaratma ve harcama yapma yetkisinin yanısıra borçlanma yetkisi verilmektedir. Bütçe politikalarının bir sonucu olarak ortaya çıkan borçlanma ihtiyacının ise Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından verilen yetki sınırları dahilinde karşılanması mali disiplin açısından son derece önemlidir. Yüksek borç stokuna sahip ekonomilerde borç yükünün azaltılması ve makroekonomik istikrarın sağlanması zorunluluğu mali disiplini vazgeçilmez bir politika tercihi olarak öne çıkarmaktadır.

Borçlanmanın Meclisin bilgisi dahilinde yürütülmesi sadece mali disiplin açısından değil, aynı zamanda hesap verilebilirlik ve performans değerlemesi açısından da önem arz etmektedir. Bu çerçevede, şeffaflık ve hesap verilebilirliğin sağlanması için, Devlet adına mali yükümlülük yaratıcı işlemler yapma yetkisine sahip olan Hazine'nin borçlanma, garanti verme, kredi verme gibi işlemleri hakkında bilgi veren ve detaylı değerlendirmeler içeren Kamu Borç Yönetim Raporu hazırlanmış bulunmaktadır.

Kamu Borç Yönetim Raporu, içeriği itibariyle bir ilk oluşturması nedeniyle, Kanun'da öngörüldüğü şekilde bir önceki döneme ilişkin gerçekleşme bilgileri ve bunların analizini içermekle birlikte, borç sorununun ortaya çıkması sürecinde önem taşıyan bazı uygulama ve düzenlemelere yönelik ilave bilgileri ve 1990 yılından başlayan bir veri setini de kapsamaktadır.

Rapor'un kamu kurumlarının yanısıra, akademisyenler ve medya da dahil ekonomi ile ilgili kamuoyu tarafından sık sık başvurulmuş önemli bir kaynak doküman olacağı inancındayım.

Ali BABACAN
Devlet Bakanı

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER.....	iii
TABLOLARIN LİSTESİ.....	vi
ŞEKİLLERİN LİSTESİ.....	viii
GRAFİKLERİN LİSTESİ.....	viii
1 BORÇ YÖNETİMİNİN TEMEL İLKELERİ.....	1
2 BORÇ YÖNETİMİNİN KURUMSAL ALTYAPISI.....	2
2.1 HUKUKİ ALTYAPI.....	2
2.2 YAPISAL DÜZENLEMELER.....	3
3 FAİZ DIŞI FAZLA PERSPEKTİFİNDEN BORÇ DİNAMİĞİ.....	6
3.1 NEDEN FAİZ DIŞI FAZLA?.....	7
3.1.1 FAİZ DIŞI FAZLA VE BORCUN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ İLİŞKİSİ.....	8
3.1.2 FİYAT İSTİKRARI VE YÜKSEK KAMU BORÇ STOKU	10
3.1.3 FAİZ DIŞI FAZLA VE BÜYÜME.....	11
3.2 SONUÇ	13
4 TÜRKİYE’NİN BORÇ SORUNU	16
4.1 1990-1999 DÖNEMİNDE EKONOMİDE OLUŞAN TEMEL SORUNLAR.....	16
4.1.1 KAMU AÇIĞI VE İÇ BORÇ DİNAMİĞİNDEKİ KÖTÜLEŞME	16
4.1.2 MALİ SİSTEMDEKİ SORUNLAR	18
4.2 2000-2002 DÖNEMİNDE BORÇ YÖNETİMİNE İLİŞKİN GELİŞMELER	19
4.2.1 İÇ BORÇLANMA.....	19
4.2.2 DIŞ BORÇLANMA	26
4.2.2.1 Program Finansmanı.....	26
4.2.2.2 Proje Finansmanı.....	36

5 BORÇ STOKUNUN YAPISI	38
5.1 BÜTÇE DENGESİ VE FİNANSAL İŞLEMLER.....	38
5.1.1 KONSOLİDE BÜTÇE BORÇ STOKU DEĞİŞİMİ	40
5.1.1.1 İç Borç	42
5.1.1.2 Dış Borç.....	44
5.2 GAYRİ SAFİ BORÇ STOKU	47
5.2.1 2002 YIL SONU KONSOLİDE BÜTÇE BORÇ STOKUNUN YAPISI.....	47
5.2.1.1 İç Borç Stokunun Yapısı	48
5.2.1.2 Dış Borç Stokunun Yapısı.....	50
5.2.2 2003 MART SONU İTİBARİYLE KONSOLİDE BÜTÇE BORÇ STOKUNUN YAPISI	52
5.2.2.1 İç Borç Stoku.....	54
5.2.2.2 Dış Borç Stoku	54
5.3 KAMU NET BORÇ STOKU.....	57
5.4 GERÇEKLEŞEN ÖDEMELER VE BORÇLANMA MALİYETİ.....	60
5.4.1 2003 YILI OCAK-MART DÖNEMİNDE GERÇEKLEŞEN BORÇ GERİ ÖDEMELERİ.....	60
5.4.1.1 İç Borç Geri Ödemeleri	60
5.4.1.2 Dış Borç Geri Ödemeleri.....	60
5.4.2 BORÇLANMA MALİYETİ.....	61
5.4.2.1 İç Borçlanma	61
5.4.2.2 Dış Borçlanma.....	63
5.5 BORÇ SERVİSİ PROJEKSİYONU.....	64
5.5.1 İÇ BORÇ.....	64
5.5.2 DIŞ BORÇ	65
5.6 İKİNCİL PİYASALAR	67
5.6.1 İÇ PİYASA	67
5.6.2 DIŞ PİYASA.....	68
6 KOŞULLU YÜKÜMLÜLÜKLER	70
6.1 2002 YIL SONU HAZİNE GARANTİLİ DIŞ BORÇ STOK YAPISI	72
6.2 2002 YILINDA SAĞLANAN GARANTİLER	73
6.3 2002 YILINDA KOŞULLU YÜKÜMLÜLÜKLER KAPSAMINDA YAPILAN GERİ ÖDEMELER.....	74
6.3.1 2002 YILINDA KREDİTÖRE YAPILAN TOPLAM GERİ ÖDEMELER	74
6.3.2 2002 YILINDA HAZİNE TARAFINDAN YAPILAN GERİ ÖDEMELER	75
6.3.3 RİSK HESABI	75
6.4 GERİ ÖDEME PROJEKSİYONU	77

7 ALACAK YÖNETİMİ	79
7.1 2002 YIL SONU ALACAK STOKU YAPISI.....	79
7.2 VADESİ GEÇMİŞ VE VADESİ GELECEK ALACAKLAR	79
7.3 ALACAK STOKUNUN KAYNAK DAĞILIMI	82
8 HİBELER.....	85
8.1 VERİLEN HİBELER	85
8.2 ALINAN HİBELER.....	85
9 RİSK YÖNETİMİ.....	87
9.1 RİSKLER VE RİSK YÖNETİM TEKNİKLERİ.....	87
9.2 RİSK YÖNETİMİNDE ATILAN ADIMLAR.....	90
9.3 BORCUN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ	92
EKLER	97
EK 1- BORÇ YÖNETİMİNE İLİŞKİN MEVZUAT	97
1. KANUNLAR VE KARARLAR	97
Temel Düzenlemeler.....	97
Borç Yönetimini İlgilendiren Diğer Kanun ve Kararlar	97
2. YÖNETMELİKLER.....	98
3. TEBLİĞLER.....	99
EK 2- 4749 SAYILI KAMU FİNANSMANI VE BORÇ YÖNETİMİNİN DÜZENLENMESİ HAKKINDA KANUN	100
EK 3- TÜRKİYE'NİN KREDİ DEĞERLİLİĞİ.....	108
EK 4- ALACAK YÖNETİMİ KAPSAMINDA YAPILAN UZLAŞMA İŞLEMLERİ	111
EK 5- PİYASA YAPICILIĞI SİSTEMİ.....	116
EK 6- KAMU KURUM VE KURULUŞLARININ TAHKİM UYGULAMALARI	120
EK 7- 2001 YILI KAMU VE TASARRUF MEVDUATI SİGORTA FONU (TMSF) BANKALARININ SERMAYELERİNİN GÜÇLENDİRİLMESİ OPERASYONU	124
EK 8- HAZİRAN 2001 İÇ BORÇ TAKASI.....	129
EK 9- KAMU FİNANSMANI VERİLERİ (1990-2002)	131

TABLULARIN LİSTESİ

Tablo 1: Kamu Borç Stokunda İndirim: Bazı Avrupa Birliği Ülkelerinden Örnekler.....	15
Tablo 2:Konsolide Bütçe Borç Stoku	24
Tablo 3: 2000 Yılında Gerçekleştirilen Borçlanmalar.....	27
Tablo 4: 2001 Yılında Gerçekleştirilen Borçlanmalar.....	29
Tablo 5. 2002 Yılında Gerçekleştirilen Borçlanmalar.....	31
Tablo 6: 2000-2002 Döneminde IMF'den Yapılan Kullanımlar	33
Tablo 7: Konsolide Bütçe Gerçekleşmeleri	41
Tablo 8: 2002 Yılı Konsolide Bütçe İç Borç Stok Değişimi	42
Tablo 9: 2003 Yılı Ocak Ayı Konsolide Bütçe İç Borç Stok Değişimi.....	43
Tablo 10: 2003 Yılı Şubat Ayı Konsolide Bütçe İç Borç Stok Değişimi	43
Tablo 11: 2003 Yılı Mart Ayı Konsolide Bütçe İç Borç Stok Değişimi.....	44
Tablo 12: 2002 Yılı Konsolide Bütçe Dış Borç Stok Değişimi.....	44
Tablo 13: 2003 Yılı Ocak Ayı Konsolide Bütçe Dış Borç Stok Değişimi	45
Tablo 14: 2003 Yılı Şubat Ayı Konsolide Bütçe Dış Borç Stok Değişimi.....	46
Tablo 15: 2003 Yılı Mart Ayı Konsolide Bütçe Dış Borç Stok Değişimi	46
Tablo 16: 2002 Yıl Sonu İtibariyle Konsolide Bütçe Borç Stoku	47
Tablo 17: 2002 Yıl Sonu İtibariyle Konsolide Bütçe Borç Stokunun Döviz Kompozisyonu	47
Tablo 18: 2002 Yıl Sonu İtibariyle Konsolide Bütçe Dış Borç Stokunun Döviz Kompozisyonu.....	51
Tablo 19: 2003 Mart Konsolide Bütçe Borç Stoku	53
Tablo 20: 2003 Mart Konsolide Bütçe Borç Stokunun Döviz Kompozisyonu	53
Tablo 21: 2003 Mart Konsolide Bütçe Dış Borç Stokunun Döviz Kompozisyonu	55
Tablo 22: 2003 Yılı İlk Üç Ayında Yapılan Tahvil İhraçları	64
Tablo 23: Tahvil Portföyünün Ortalama Maliyet ve Vadesi	64
Tablo 24: İMKB Tahvil Bono Piyasasında Yapılan İşlemlerin ve Tescil İşlemlerinin Üyelere Göre Dağılımı.....	68
Tablo 25: Piyasa Tarafından Tutulan DİBS'lerin Dağılımı	68
Tablo 26:Hazine Garantili Dış Borç Stoku.....	72
Tablo 27: 2002 Yılında Sağlanan Garantili Krediler.....	73
Tablo 28: Risk Hesabı Hareketleri.....	76
Tablo 29: 2002 Yılı Sonu itibariyle Hazine Alacak Stoku	80
Tablo 30: 2002 Sonu itibariyle Üstlenilen Ödemeler	83
Tablo 31: 2002 Yılında Hazine Müsteşarlığınca Verilen Hibeler	85
Tablo 32: 2002 Yılında Sağlanan Hibeler	86
Tablo 33: Mali Risk Matriksi	89
Tablo 34: Borcun Sürdürülebilirliğine İlişkin Baz Senaryo	94

Tablo 35: Borcun Sürdürülebilirliğine ilişkin Duyarlılık Analizi.....	96
Tablo 36: Türkiye'nin Kredi Notları	108
Tablo 37 :Türkiye'nin Kredi Notunun Değişimi	109
Tablo 38: Kredi Notu Sıralamasında Türkiye'nin Yeri	110
Tablo 39: Uzlaşmaya Çağırılan Kuruluşlar ve Uzlaşmanın Sonucu.....	114
Tablo 40: 6183 Sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun Hükümleri Çerçevesinde İşlem Yapılan Kuruluşlar	115
Tablo 41: Eylül 2002-2003 Döneminde Piyasa Yapıcı Bankalar	117
Tablo 42: Takas İşleminin Etkileri	130
Tablo 43: 1990-1993 Konsolide Bütçe Hedefleri ve Gerçekleşmeleri ve GSMH Payları	132
Tablo 44: 1994-1996 Konsolide Bütçe Hedefleri ve Gerçekleşmeleri ve GSMH Payları	133
Tablo 45: 1997-1999 Konsolide Bütçe Hedefleri ve Gerçekleşmeleri ve GSMH Payları	134
Tablo 46: 2000-2002 Konsolide Bütçe Hedefleri ve Gerçekleşmeleri ve GSMH Payları	135
Tablo 47: Konsolide Bütçe Borç Stoku (1990-2002)	136
Tablo 48: Yıllar İtibariyle İç Borç Stoku (1990-2002).....	137
Tablo 49: Borçluya Göre Dış Borç Stoku	138
Tablo 50 Toplam Kamu Net Borç Stoku	139
Tablo 51: 1990-2002 Hazine Garantili Dış Borç Stoku	140
Tablo 52: Hazine Garantileri Nedeniyle Üstlenilen Ödemeler	142
Tablo 53: Hazine Alacak Stoku	143
Tablo 54: Vadesi Geçmiş Alacak Stoku	144
Tablo 55: Gerçekleşen Tahsilatlar	145

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil 1: Borç Yönetiminin Temel İlkeleri	1
Şekil 2: Yapısal Düzenlemeler ve Kamu Borç Yönetimi	5
Şekil 3: Maliye Politikası ve Büyüme	14
Şekil 4: Risk Yönetim Şeması	87
Şekil 5: Hazine'nin Borç ve Alacak Portföyünün Maruz Kaldığı Finansal Riskler	88

GRAFİKLERİN LİSTESİ

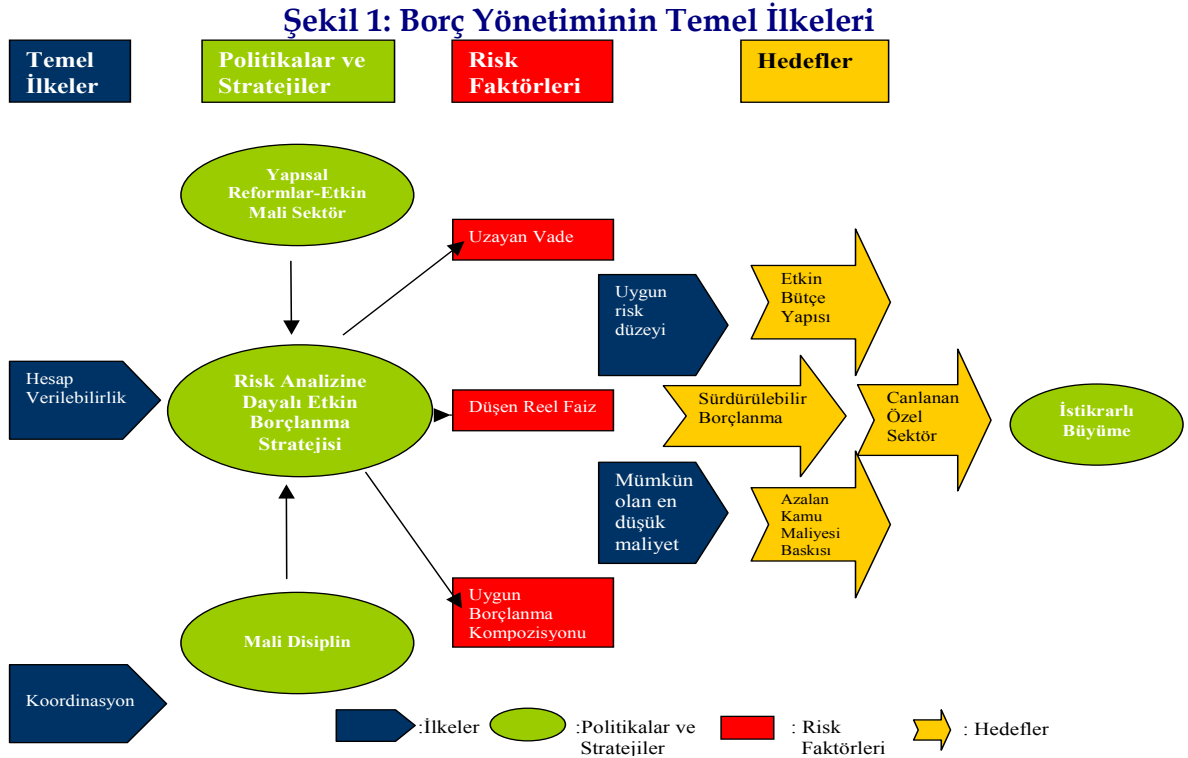
Grafik 1: %11,875 Kupon Ödemeli, 2030 Vadeli Tahvilimizin 2000 Yılı İçerisindeki İkincil Piyasa Performansı	28
Grafik 2: %11,875 Kupon Ödemeli, 2030 Vadeli Tahvilimizin 2001 Yılı İçerisindeki İkincil Piyasa Performansı	30
Grafik 3: %11,875 Kupon Ödemeli, 2030 Vadeli Tahvilimizin 2002 Yılı İçerisindeki İkincil Piyasa Performansı	31
Grafik 4: Konsolide Bütçe Borç Stokunun Döviz Ve Faiz Kompozisyonu (2002).....	48
Grafik 5: 2002 Yılında Yapılan Nakit İç Borçlanmanın Dağılımı	49
Grafik 6: Konsolide Bütçe İç Borç Stokunun 2002 Yıl Sonu Döviz ve Faiz Kompozisyonu	50
Grafik 7: Konsolide Bütçe Dış Kredi Stokunun 2002 Yıl Sonu Döviz ve Faiz Kompozisyonu	51
Grafik 8: Konsolide Bütçe Dış Tahvil Stokunun 2002 Yıl Sonu Döviz Kompozisyonu	52
Grafik 9: 2003 Mart Sonu İtibariyle Konsolide Bütçe Stokunun Döviz ve Faiz Kompozisyonu.....	53
Grafik10: 2003 Mart Sonu İtibariyle Konsolide Bütçe İç Borç Stokunun Döviz ve Faiz Kompozisyon.....	54
Grafik 11: 2003 Mart Konsolide Bütçe Dış Kredi Stokunun Döviz ve Faiz Kompozisyonu.....	55
Grafik 12: 2003 Mart Konsolide Bütçe Dış Tahvil Stokunun Döviz Kompozisyonu	55
Grafik 13: Toplam Kamu Net Borç Stoku/GSMH	58
Grafik 14: Konsolide Bütçe Net Borç Stoku/GSMH.....	59
Grafik 15: Ocak-Mart 2003 Döneminde Gerçekleşen İç Borç Geri Ödemeleri	60
Grafik 16: Ocak-Mart 2003 Döneminde Gerçekleşen Dış Borç Geri Ödemeleri.....	61
Grafik 17: Nakit İç Borçlanmanın Ağırlıklı Ortalama Kümülatif Vadesi (2002, 2003 Ocak-Mart)	61
Grafik 18: Nakit İç Borçlanmanın Ağırlıklı Ortalama Kümülatif Maliyeti (2002, 2003 Ocak-Mart) ..	62
Grafik 19: Ocak-Mart 2003 Nakit İç Borçlanmanın Döviz Kompozisyonu ve Borçlanmanın İhraç Yöntemlerine Göre Dağılımı	63
Grafik 20: 2003 Yılı Öngörülen İç Borç Ödemeleri (Ocak-Mart Gerçekleşen)	65
Grafik 21: 2003 Yılı Konsolide Bütçe Dış Borç Geri Ödemeleri (Ocak-Şubat-Mart Gerçekleşen)	66
Grafik 22: Konsolide Bütçe Beklenen Toplam Dış Borç Ödemeleri.....	66

Grafik 23: İMKB Tahvil-Bono Piyasası Kesin Alım-Satım Pazarı Günlük Verileri ve Hazine İhalelerinde Oluşan Faizler	67
Grafik 24: Dolar Cinsi Tahvillerin Performansları (Benzer Vadeli Yabancı Ülke Tahvilleriyle Getiri Farkı - Spread).....	69
Grafik 25: Euro Cinsi Tahvillerin Performansı (Benzer Vadeli Yabancı Ülke Tahvilleriyle Getiri Farkı - Spread)	69
Grafik 26: Finansal Olmayan KİT'lerin Garantili Borç Stok Dağılımı	72
Grafik 27: Yerel Yönetimlerin Garantili Borç Stok Dağılımı	72
Grafik 28: Garantili Dış Borç Stokunun Döviz ve Faiz Kompozisyonu	73
Grafik 29: 2002 Yılında Yapılan Garantili Kredi Borç Servisleri	74
Grafik 30: Garantili Kredi Geri Ödemelerinin Ödemeyi Gerçekleştirene Göre % Dağılımı	75
Grafik 31: Garantili Kredi Geri Ödeme Projeksiyonlarının Anapara Faiz Dağılımı	77
Grafik 32: Kurum Bazında Hazine Garantili Dış Borç Servis Projeksiyonu	78
Grafik 33: 2002 Yıl Sonu Hazine Alacak Stokunun Kuruluş Bazında Dağılımı.....	79
Grafik 34: 2002 Yılı Sonu Hazine Alacak Stokunun Dağılımı	80
Grafik 35: Vadesi Geçmiş Alacakların Yıllar İtibariyle Seyri	81
Grafik 36: Alacak Stokunun 2002 Yılı İtibariyle Kaynak Dağılımı.....	82
Grafik 37: 2002 Sonu itibariyle Gerçekleşen Tahsilatlar	84
Grafik 38: Sürdürülebilirlik Senaryoları.....	94
Grafik 39: Borcun Sürdürülebilirliğini Etkileyen Değişkenlerle İlgili Duyarlılık Analizi.....	95
Grafik 40: Toplam İMKB İşlem Hacmi ve Ölçüt Kağıtların Kesin Alım Satım Pazarı Faiz Gerçekleşmeleri.....	119

1 BORÇ YÖNETİMİNİN TEMEL İLKELERİ

28/3/2002 tarihli ve 4749 sayılı Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlemesi Hakkında Kanun çerçevesinde hazırlanmış ve 1 Eylül 2002 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanmış olan “Borç ve Risk Yönetiminin Koordinasyonu ve Yürütülmesine İlişkin Esas ve Usuller Hakkında Yönetmelik” ile kamu borç ve risk yönetiminin temel ilkeleri;

- Makroekonomik dengeleri gözeterek para ve maliye politikaları ile uyumlu, sürdürülebilir, saydam ve hesap verilebilir bir borçlanma politikası izlenmesi,
 - Finansman ihtiyaçlarının, iç ve dış piyasa koşulları ve maliyet unsurları göz önüne alınarak belirlenen risk düzeyi çerçevesinde, orta ve uzun vadede mümkün olan en düşük maliyetle karşılanması,
- olarak belirlenmiştir.

2 BORÇ YÖNETİMİNİN KURUMSAL ALTYAPISI

2.1 HUKUKİ ALTYAPI

Devlet adına mali yükümlülük ve alacak yaratan işlemler yapma yetkisi 4749 sayılı Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanun, 4059 sayılı Hazine Müsteşarlığı ile Dış Ticaret Müsteşarlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun ve ilgili yıl Bütçe Kanunlarıyla Hazine Müsteşarlığına ve Müsteşarlığın bağlı olduğu Bakanlara verilmiş bulunmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti adına;

- ❖ İç ve dış borçlanmanın yapılması ve yönetilmesi,
- ❖ Hazine garantisi verilmesi ve verilen garantilerin şartlarında değişiklik yapılması,
- ❖ Kamu kurum ve kuruluşlarına ikraz verilmesi,
- ❖ Hazine alacaklarının tahsili ve yönetilmesi,
- ❖ Hazine yükümlülük ve alacak portföyünün risk yönetimi,
- ❖ Hazine nakit yönetimi,
- ❖ Yabancı ülke ve uluslararası kuruluşlara borç verilmesi,
- ❖ AB hibeleri hariç, hibe alınması,
- ❖ Ekonomik ve mali işbirliği kapsamında hibe verilmesi işlemlerinin yürütülmesi

faaliyetleri yukarıda sözü edilen hukuki yapı çerçevesinde yürütülmektedir¹.

¹ Borç yönetimine esas teşkil eden hukuki altyapıyı oluşturan mevzuata ilişkin liste Ek-1’de yer almaktadır.

2.2 YAPISAL DÜZENLEMELER

Ülkemizde uzun yıllardır süregelen mali istikrarsızlığın ve kırılğan ekonomik yapının en önemli nedenlerinden birisi; finans sektöründe ve reel sektörde rekabete açık bir piyasa altyapısının sağlıklı bir şekilde yapılandırılmamış olmasıdır. Sektörel altyapının kurulmasında öncelikli olarak reel sektöre kaynak sağlayan finans sektörünün güçlü ve sağlıklı bir yapıya sahip olması büyük önem taşımaktadır. Zira, finans sektörünün, reel sektörün kaynak ihtiyacını sürekli ve katlanılabilir maliyetlerle sağlaması, piyasaların kendi iç dinamikleriyle işlediği sağlıklı bir ekonominin oluşumunu ve istikrarlı bir büyümeyi de beraberinde getirmektedir.

Finans piyasalarına ilişkin gerekli düzenlemelerin yapılması ve bunların disiplinli bir şekilde uygulanması neticesinde sektörün güçlü bir sermaye yapısına sahip olması, reel sektör ile aynı piyasalardan kaynak sağlayan kamu borç yönetimi açısından kritik bir öneme sahiptir. Zira sermaye yapısı yetersiz bankaların piyasalarda oluşabilecek dalgalanmalar nedeniyle doğabilecek likidite talebini karşılamada yetersiz kalmaları durumunda, faizlerin yükselmesi ve kamu borçlanma senetlerinin ikincil piyasalardaki değerinde düşüşler yaşanması gibi sonuçları ortaya çıkarmaktadır. Söz konusu dalgalanmalar derinleşerek piyasalardaki kırılğanlığı artırabilmektedir. Bu durum, piyasa dengelerinin istikrarlı bir şekilde oluşmaması, genel olarak, finansal yatırımların görece daha kısa vadelerde ve daha yüksek faiz oranlarına sahip olmasına yol açmaktadır.

Öte yandan, tasarruf sahiplerine verilen devlet garantisinin Hazine'ye ödeme yükümlülüğü getirmesi durumunda doğabilecek kaynak ihtiyacının büyük ölçüde finans sektöründen karşılanması zorunluluğuna bağlı olarak, daralan piyasalardan elde edilecek fonların maliyeti daha da yüksek olacaktır. Bu durum, kamu borçlanmasının sadece nicelik olarak artmasına değil, aynı zamanda nitelik olarak da daha olumsuz bir koşul yapısına sahip olması sonucunu doğurmaktadır.

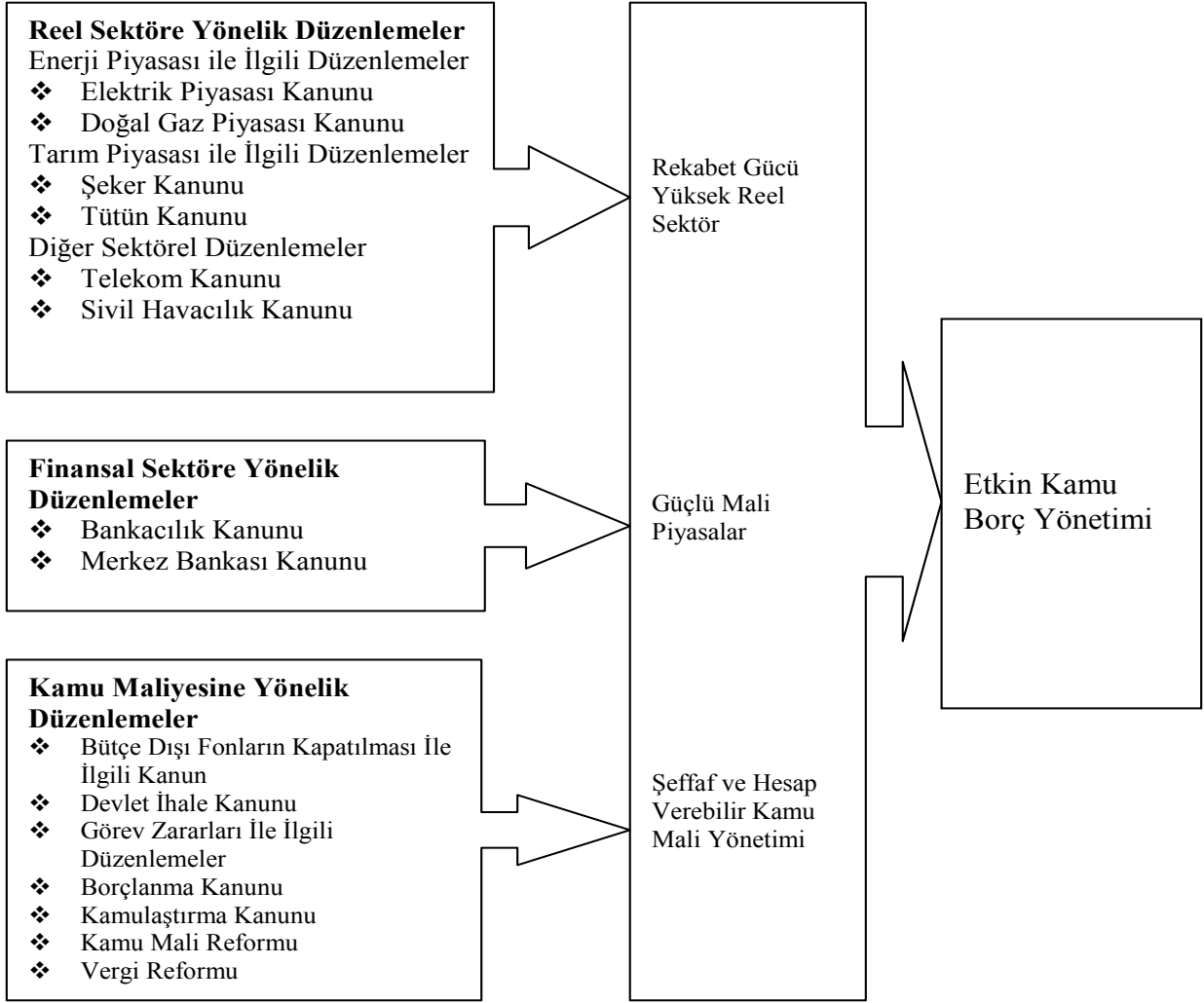
Finansal sistemin yetersiz altyapısı kadar, kamu mali yönetiminin yapısal sorunları da kamu borçlanması üzerinde olumsuz etkilerde bulunan bir faktördür. Devlet bütçesinin hazırlanması ve uygulanması sürecinde mali disipline riayet edilmesi, bütçelerin kapsamlı ve şeffaf olması doğrudan doğruya bütçe açıklarının

finansmanında kullanılan kaynakların koşullarını etkileyen faktörler olarak ortaya çıkmaktadır. Nitekim, çeşitli nedenlerle kamu harcamalarının bir kısmı bütçe dışında gerçekleştirilse de Söz konusu harcamaların finansmanı kamu borç yönetimince yapılmakta olduğundan, kamu borç stoku bütçede öngörülen finansman açığından daha fazla büyümektedir. Bu durum, bir yandan kamu borç stokunun Meclis tarafından yapılan bütçelerde öngörülenden fazla artmasına olanak sağlayan, mali disiplini bozucu bir faktör olarak dikkat çekerken, diğer yandan da devletin bütçe, muhasebe ve istatistik kayıtlarının birbirinden farklı olması sonucunu doğurması nedeniyle kamuoyunca devletin borç kayıtlarının şeffaflığının sorgulanmasını da beraberinde getirmektedir.

Diğer taraftan, kamu sermayesi ile faaliyet gösteren işletmelerin bir yandan rekabetçi olmayan piyasalarda düşük verimlilikle çalışması, diğer yandan da verilen görevler çerçevesinde sübvansede edilmiş fiyatlarla hizmet vermelerinden dolayı oluşan zararlarının devlet bütçesine getirdiği yüklerin ifâsının da bir sonucu olarak kamu net borç stokunun 2000 yılındaki %57'lik seviyesinden 2001 yılında % 92'ye çıktığı dikkate alındığında yapısal reformların borç yönetimi üzerindeki etkileri açıkça ortaya çıkmaktadır.

Bu çerçevede, finansal sistemin yapısal sorunlarının çözümlenmesi ve kamu mali yönetiminde şeffaflık ve disiplinin artırılması amacıyla 1999 yılından başlayarak bir dizi yapısal düzenleme hızlı bir şekilde hayata geçirilmiştir. Bu yapısal düzenlemelerle sadece bankacılık sektörünün güçlü ve sağlıklı bir yapıya kavuşturulması amaçlanmamış, bir yandan da reel sektöre girdi sağlayan enerji piyasası gibi stratejik piyasaların yeniden düzenlenerek rekabete açılması suretiyle üretim maliyetlerinin düşürülmesi ve sektörün rekabet gücünün artırılması hedeflenmiştir.

Şekil 2: Yapısal Düzenlemeler ve Kamu Borç Yönetimi

Şekil 2’de yer aldığı üzere sektörel bazda yapılan yapısal düzenlemelerin kamu mali yönetiminde şeffaflık ve disiplini arttırıcı uygulamalarla desteklenmesiyle, borç yönetiminin etkin bir yapıya kavuşturulması mümkün bulunmaktadır. Bu da gerek kamu maliyesi, gerekse de ekonominin geneline yönelik yapısal alt yapı problemlerinin hızlı ve kalıcı bir şekilde çözülmesini gerekli kılmaktadır. Bu çerçevede alınmış ve alınacak olan tedbirlerin nihai hedef olan mevcut kaynaklarla istikrarlı bir büyüme performansının yakalanması sürecinde önemli aşamalar olduğu düşünülmektedir.

3 FAİZ DIŞI FAZLA PERSPEKTİFİNDEN BORÇ DİNAMIĞI

Makroekonomik dengelerin ve sürdürülebilir büyümenin sağlanması ile toplumsal refahın artmasında maliye politikalarının payı büyüktür. Gelir, harcama ve finansmana yönelik kararlar para ve kur politikalarını yakından etkilediği gibi, enflasyon, faiz oranları ve büyümeyi de dolaylı ya da doğrudan belirleyebilmektedir.

İktisat yazınında mali açıkların makroekonomik istikrarsızlık üzerindeki etkilerinden sıkça bahsedilmektedir. Özellikle yüksek borç stokuna sahip ekonomilerde, stokun büyüklüğü ve borcun finansman şekli, borç dinamiklerini sürdürülebilir bir büyüme patikasının ve fiyat istikrarının sağlanması çerçevesinde son derece önemli bir hale getirmektedir².

Yüksek borç stoku sonucunda borç dinamikleri istikrarsız bir yapıya bürünen dışa açık ekonomilerde maliye politikası açısından ciddi açmazlar ile karşılaşılabilenkte, borcun sürdürülebilirliğinin tartışılması dahi piyasa beklentilerini olumsuz etkilemekte, borç stokunun seviyesi istikrarı bozan bir risk unsuru haline gelmektedir. Bu şartlarda hükümetin maliye politikasını doğru tespit etmesinde fayda görülmektedir.

Söz konusu ülkelerde maliye politikaları ile büyüme arasında bilinen geleneksel etkinin yönü ve boyutu farklılaşabilmektedir. Nitekim, 1980'li yıllarda yüksek bir borç yükü altında olan Danimarka, İrlanda gibi ülkelerde sıkı maliye politikaları, beklenenin aksine, yüksek bir büyümeyle; 1990'larda İsveç'in genişleyici maliye politikaları ise ekonomik faaliyetin azalmasıyla sonuçlanmıştır³.

Nitekim, Avrupa Birliğinde kamu borç yükleri görece yüksek 7 üye ülkenin gayri safi kamu borç stokları, faiz dışı fazlaları, enflasyon ve faiz oranlarına ilişkin

² Sargent T., Wallace N. (1981), "Some Unpleasant Monetarist Arithmetic", Federal Reserve Bank of Minneapolis Quarterly Review, Fall sf.1-7.

³ Giavazzi F., Jappelli T., Pagano M. (2000), "Searching for Non-Linear Effects of Fiscal Policy: Evidence From Industrial and Developing Countries", National Bureau of Economic Research, Working Paper No. 7460, sf. 2

edinilen bilgiler (Bkz Tablo 1 sf. 15), yüksek borç stokuna haiz ülkelerde maliye politikası olarak yüksek faiz dışı fazla verilmesinin tercih edildiğini göstermektedir. Türkiye'ye kıyasla reel faiz oranları çok düşük olan bu ülkelerde kamu borç yükünün indirilmesi çabası çerçevesinde faiz dışı fazla yaratmaya yönelik politika uygulamaları, yüksek borç stokuna sahip açık ekonomilerde maliye politikası tercihinin göstermesi açısından önemli bir göstergedir.⁴

Diğer taraftan, borç stokunun yüksek seviyelerde olduğu ülkelerde, makroekonomik istikrarın borçlanma dinamikleri ile yakın ilişkide olduğu, borçlanmanın sürdürülebilirliğine ilişkin beklentilerin ekonomik dengeler üzerinde belirleyici hale geldiği genel kabul görmektedir. Bu çerçevede maliye politikaları, iç talep üzerindeki doğrudan etkilerinin yanısıra, borçlanma dinamikleriyle olan bağlantıları ile de ekonomik faaliyetin seviyesini etkileyebilmektedir. Kamu borcunun yüksek olduğu veya hızla büyüdüğü durumlarda, sıkı maliye politikalarının genişletici etkiler yaratabildiği görülmektedir.⁵

3.1 NEDEN FAİZ DIŞI FAZLA?

Faiz dışı denge, faiz dışı harcamaların toplam kamu gelirlerinden düşülmesi suretiyle hesaplanmaktadır. Maliye politikaları esas olarak faiz dışı harcama ve/veya gelir kalemlerinin belirlenmesine yöneliktir. Dolayısıyla, faiz harcamalarının dışsal olarak belirlendiği bir ortamda, faiz dışı denge önemli bir maliye politikası aracı olarak dikkat çekmektedir. Faiz harcamaları geçmiş dönemde ve cari yılda oluşan bütçe açığının finanse edilebilmesi için yapılan borçlanmaların bir maliyetidir. Faiz harcamalarının azaltılması ancak faiz oranının ve borçlanma ihtiyacının düşürülmesi ile mümkün olmaktadır. Borçlanma ihtiyacının azalması ise faiz dışı fazla verilerek sağlanabilmektedir.

Kavramsal çerçevede ve uzun vadeli perspektifte yüksek borç stokuna sahip açık ekonomilerde faiz dışı fazlanın maliye politikası tercihi olarak seçilmesinin

⁴ Liviatan N. (2002), "Lessons for Turkey from International Experience with Financial Crises and Disinflation", Background paper for "Turkey-CEM: From Financial Crisis to Recovery and Sustained Growth".sf. 29. Bu 7 ülkede GSYİH'ya oranla 1996 yılında %2,1 olan ortalama faiz dışı fazlanın 1999'da %4,8'e yükselmesi bütçe performansı ve siyasi kararlılık açısından etkileyici bir gelişmedir.

⁵ Perotti R. (1999), "Fiscal Policy in Good Times and Bad", Quarterly Journal of Economics, sf. 2-3

nedenine üç açıdan bakmak mümkündür. Bunlardan ilki faiz dışı fazla ile borcun ödenebilirliği ve borcun sürdürülebilirliği arasındaki ilişkidir. İkincisi fiyat istikrarı ve yüksek kamu borç stoku arasındaki dengedir. Üçüncüsü ise, diğer iki ilişki ile yakından bağlantılı olan faiz dışı fazla aracılığıyla getirilen mali disiplinin büyüme üzerindeki etkisidir.

3.1.1 FAİZ DIŞI FAZLA VE BORCUN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ İLİŞKİSİ

Kamu borçlanmasının sürdürülebilirliğinin tespitine yönelik olarak başlıca iki yaklaşım kullanılmaktadır⁶:

Muhasebe yaklaşımında, kamu borcunun milli gelire oranına odaklanılmakta, maliye politikalarının sağlamlığı, bütçe dengesinin söz konusu oranı belli bir seviyede tutmaya yeterli olup olmamasıyla değerlendirilmektedir. “Borç/Milli gelir” oranının belli bir seviyede sabitlenebilmesi için, kamunun borç ödemeleri dışındaki gelir gider dengesi, faiz ödemeleri ve ekonomideki büyüme oranıyla belli bir denge içinde olmak zorundadır.

Bugünkü değer yaklaşımında ise, mevcut borç stokunun, kamunun uzun vadedeki gelir fazlası ile karşılanabilecek durumda olup olmadığı incelenmektedir. Buna göre, kamuya borç verenler, kamunun borçlarını sürekli olarak yeni borçlanmayla ödemeyeceğini, uzun dönemde borçların tamamını ödeyecek kadar bir gelir fazlasına sahip olması gerektiğini düşünmektedirler. Uzun dönemdeki faiz-dışı fazlaların bugünkü değeri, borç stokunun değerine eşit veya fazla ise, kamu borcunun sürdürülebilir olduğu sonucuna varılmaktadır⁷. Bugünkü değer kısıtının sağlanması, kamu borcunun uzun vadede ödenebilir (solvent) olduğunu göstermektedir.

Gerek muhasebe, gerekse bugünkü değer yaklaşımında, kamu borçlanmasının sürdürülebilirliği, maliye politikalarının, borç stoku, ekonomik büyüme, faiz oranı

⁶ Cuddington J.T. (1996), “Analysing the Sustainability of Fiscal Deficit in Developing Countries”, Georgetown University. sf. 1-19

⁷ Borç anapara ve faiz geri ödemeleri ile faiz dışı açıkların tamamı yeni borçlanma ile karşılanabiliyor ise, her türlü kamu açığı sürdürülebilir. Ponzi oyunu adı verilen bu durumda, borç verenlerin sürekli olarak anapara ve faiz alacaklarını yeniden borç olarak vermeleri ve sürekli yeni borçlanma kaynakları bulunması gerekmektedir.

gibi büyüklüklerle belirli bir denge içinde olmasına bağlanmaktadır. Özellikle, borçlar üzerinden ödenen reel faizin, ekonominin büyüme hızının üzerinde olduğu durumlarda, borç stoku artışının kontrol altına alınabilmesi için, borç ödemelerinin bir kısmının faiz dışı fazla yoluyla karşılanması gerekmektedir. Aksi takdirde, borç stoku reel anlamda sürekli olarak büyüyecek ve bir finansal kriz kaçınılmaz hale gelebilecektir.

Kamu borç stokunun yüksek olduğu ülkelerde borçlanmanın sürdürülebilirliği, uygulanan ekonomi politikalarının kredibilitesi (güvenilirliği) ile de yakından ilişkilidir. Kamuya borç veren yatırımcıların, orta ve uzun vadede borçların geri ödenemeyeceğini düşünmeleri, borç vermekten vazgeçmelerine neden olmakta; borçlanmanın sürdürülebileceğine ilişkin bu güven eksikliği, gerçek bir borçlanma krizinin tetikçisi olarak ortaya çıkmaktadır⁸.

Özellikle kısa vadeli kamu borcunun yüksek, özel tasarrufların ise düşük seviyede olduğu ülkelerde, borçlanma hassas dengeler üzerinde sürdürülebilmektedir. Böyle bir ortamda, yerli ve yabancı yatırımcıların, herhangi bir nedenle güvensizliğe kapılmaları ve kamu borçlanma senedi piyasalarını terk etmeleri, devletin borçlarını çevirememesine neden olabilmektedir⁹.

Kamu borçlanmasının maliyeti ise, yatırımcıların algıladıkları risk ile bağlantılıdır. Tüm finansal araçlarda olduğu gibi, Devlet Borçlanma Senetlerine ilişkin risk arttıkça, yatırımcıların bu senetleri alırken talep ettikleri risk priminin (veya beklenen enflasyon üzerindeki reel faizin) seviyesi de yükselmektedir.

Kamu açığının ve borç stokunun yüksek olduğu ülkelerde açığın finansmanı için yapılan borçlanma özellikle risk primini artırmak suretiyle faiz oranını yükseltmektedir. Faiz dışı dengenin sürekli açık vermesi cari yılda daha yüksek miktarlarda borçlanma gereksinimine yol açmakta, borçlanma sonucunda oluşan faiz ödemeleri bütçe açığını artırmakta, bu da yeniden borçlanmaya neden olmaktadır.

⁸ Alesina A., Prati A., Tabellini G; (1990), "Public Confidence and Debt Management: A Model and a Case Study of Italy", Public Debt Management: Theory and History, editör: Dornbusch R., Draghi M.; Cambridge University Press, Cambridge, 94-118.

⁹ Cole H.L., Kehoe T.J. (1998), "Self-fulfilling Debt Crises", Federal Reserve Bank of Minneapolis, Staff Report 211 sf. 1-4

Kamu borçlanmasının riskli olarak algılandığı durumlarda, borçlanma faizlerinin yükselmesi borç dinamiğini olumsuz etkilemekte, bu durum bir kısır döngü şeklinde faizlerin daha da yükselmesine, borç dinamiğinin daha da bozulmasına neden olabilmektedir. Faizlerin yükselmesi, borçlanma dinamiklerinin bozulmasıyla birlikte azalan güven ortamı, borçlanma vadelerinin kısılmasına ve döviz kurlarında istikrarsızlığa neden olabilmektedir. Bu sarmal ekonomi üzerinde tahribat yaratmak suretiyle sürdürülebilir ve istikrarlı büyümenin gerçekleştirilmesi önünde engel teşkil etmektedir.

Bu çerçevede, kamu borçlanmasına ilişkin risk algılamalarının kontrol altına alınabilmesi ve borçlanmanın makul faiz seviyelerinde sürdürülebilmesi için, kamuoyu güveninin sağlanması büyük önem taşımaktadır. Yüksek bir borç yükü altında, kredibilitenin sağlanmasında en önemli unsur, borçlanmanın sürdürülebilirliğini garanti altına alacak sıkı maliye politikaları ve buna bağlı olarak verilecek faiz dışı fazladır.

3.1.2 FİYAT İSTİKRARI VE YÜKSEK KAMU BORÇ STOKU

Enflasyon parasal bir olgudur. Ancak, yüksek, kronik enflasyon yaşayan gelişmekte olan ülke ekonomilerinde mali göstergelerin de enflasyon yaratabileceği, en azından sürdürülemez kamu açıklarının enflasyonist beklentileri körükleyeceği iktisat yazınında genel kabul görmüştür¹⁰.

Türkiye’de yaşanan kronik yüksek enflasyon esas olarak bütçe açıklarından kaynaklanmaktadır. Yapılan bir çok çalışma, yaşanan yüksek enflasyonun temel dinamiğinin, geleneksel mali dengesizlikler ve monetizasyon sıralamasının ötesinde süregelen bütçe açıklarının finansman şeklinin yarattığı enflasyon yapışkanlığı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu anlamda, enflasyonu yönlendiren beklentilerin bütçe açığının yarattığı belirsizliklerden olumsuz yönde etkilenmesi kaçınılmazdır. Bütçe açıkları ile mücadele edilmediği ve borcun sürdürülebilirliği ile ilgili kaygılar

¹⁰ Sargent T., Wallace N. (1981)

sorgulandığı sürece piyasadaki enflasyon beklentileri aşağı yönlü bir hareket göstermemektedir¹¹.

Bu aşamada, faiz dışı fazladan ödün vermek, sürdürülemez borç dinamiğine işaret etmekte ve öncelikle fiyat istikrarı olmak üzere büyümeyi de tehlikeye sokmaktadır. Ayrıca, Merkez Bankası'nın enflasyon hedeflemesi politikasını uygulayabilmesi için ön koşul piyasalarda risk algılamasına neden olmayacak bir borç stoku seviyesine ulaşılmasıdır. Bu nedenle, enflasyon oranının kalıcı olarak aşağıya çekilmesi ve istikrarlı bir büyümenin gerçekleştirilebilmesi için borçlanmanın sürdürülebilirliğini sağlayacak şekilde oluşturulmuş faiz dışı fazla hedefinin tutturulabilmesi gerekmektedir.

3.1.3 FAİZ DIŞI FAZLA VE BÜYÜME

Yüksek bir borç stokuna sahip ülkelerde, borç sarmalı sorunu büyüme üzerinde olumsuz bir etki yaratmaktadır. Öncelikle, uzun vadede borçların hangi kaynakla geri ödeneceğine ilişkin belirsizlik (yeni vergiler, monetizasyon vs.), yatırımcıların yatırım kararlarını ertelemelerine neden olabilmektedir. Deneyimler piyasalarda belirsizliğin ortaya çıkması durumunda, ülkenin temel göstergeleri iyiye gidiyor olsa bile yatırımcıların bekleyip izleme yönünde tavır aldıklarını göstermektedir¹². Öte yandan, borçların sürdürülebilirliğine ilişkin belirsizlik ülkeden sermaye çıkışını da beraberinde getirebilmekte, uzun dönemde vergilerin artacağını bekleyen yerli ve yabancı yatırımcıların sermayelerini ülke dışına taşımaları, yatırımları ve büyümeyi olumsuz etkilemektedir.

Borç stokunun ve kamu açıklarının seviyesinin bütçe politikalarının sonuçları üzerindeki etkileri incelendiğinde; kamu borcu sorununun önemli boyutta olmadığı zamanlarla, yüksek bir kamu borcu/kamu açığı sorununun olduğu dönemlerde uygulanan maliye politikalarının büyüme üzerinde aynı etkileri yaratmadığı

¹¹ Yılmaz K, Akçay C.,Alper E (2002), "Enflasyon ve Büyüme Dinamikleri: Gelişmekte Olan Ülke Deneyimleri Işığında Türkiye Analizi" sf. 28.

¹² Serven L. (1997), "Uncertainty, Instability, and Irreversible Investment: Theory, Evidence and Lessons for Africa", World Bank Policy Research Working Paper, No:1722) sf. 1-6

görülmüştür¹³. Borç stokunun kabul edilebilir seviyelerde olduğu durumlarda, genişletici maliye politikasının beklenen etkileri görülürken; borç stokunun yüksek olarak değerlendirildiği ülkelerde, bütçe açıkları arttığında ileride borcun finansmanı için daha fazla vergi vermek zorunda kalacaklarını düşünen vatandaşların tasarruf eğiliminin artması büyümeyi olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Buna ilaveten, vergi politikalarının ekonomik dengeler üzerindeki etkisi ülkenin makroekonomik koşullarına göre farklılaşmaktadır¹⁴. Vergi gelirlerinin artırılmasına yönelik ek önlemlerin harcanabilir geliri düşürerek tüketim ve yatırımı, dolayısıyla büyümeyi olumsuz yönde etkilediği görülmektedir. Ancak, yatırım ve tüketim kararlarının beklentilerden fazlasıyla etkilendiği ülkemizde, vergilerin artması ile faiz dışı dengede meydana gelecek olumlu bir gelişmenin yaratacağı güven ortamı ekonomik aktivitenin canlanmasını sağlayabilecektir.

Borç stoku ve reel faizlerin yüksek seyrettiği bir ekonomide vergi oranlarının düşürülmesi ise daima canlanmaya yol açmamaktadır. Nitekim ekonomik birimlerin, vergi oranlarının düşürüldüğü dönemlerde kamu açıklarının artacağı ve ileride daha ağır bir vergi yükü ile karşılaşacakları beklentisi ile tüketim ve yatırım eğilimlerini değiştirmeleri iktisat yazınında da tartışılan bir husustur. Böylece beklenenin tersine, vergilerin düşmesine rağmen tüketim ve yatırım harcamaları artmamaktadır. Buna karşılık olarak, vergi gelirleri düşerken ekonomik faaliyetlerin canlanmaması hem kamu açıklarının artmasına neden olmakta, hem de büyüme olumsuz yönde etkilenmektedir. Bu nedenle ekonomik faaliyetlerin canlanması için vergi oranlarının düşürülmesi mutlak bir çözüm olmayabilmektedir¹⁵.

Kamu açıklarının büyük ve borç stokunun yüksek olduğu bir ortamda temel güvensizlik ve bekleyişleri olumsuz etkileyen unsur bu yapının sürdürülebilirliğidir. Bu endişe, bizzat yatırımcı ve tüketicinin dönemsel kararlarını olumsuz etkilemektedir. Açığı azaltmaya yönelik harcamalarda disiplin sağlayacak her türlü

¹³ Perotti (1999), sf. 2-3

¹⁴ Alessina A., Ardagna S. (1998), "Fiscal Adjustments: Why They Can Be Expansionary", *Economic Policy*, 489-545. sf. 513-516

¹⁵ Hemming, R., Michael K., and Selma M., (2000), "The Effectiveness of Fiscal Policy in Stimulating Economic Activity—A Review of the Literature" SM/00/66, IMF, March 2000.

tedbir, ekonomik birimler nezdinde olumlu bir işaret oluşturmakta ve beklentileri aynı yönde etkilemektedir. Bu ortamda yatırımcı ve tüketici ertelediği tercihlerini bugünden gerçekleştirme eğilimini ortaya koyabilmekte, bu ise büyümenin temel dinamiklerini oluşturabilmektedir.

Borcun sürdürülebilirliğine olan güven, ileriye yönelik beklentileri olumlu etkilemesinin yanında, yatırımcıların talep ettikleri risk primini de düşürmekte, düşen faiz oranları da yatırım ve tüketim yoluyla büyümeye katkı sağlamaktadır.

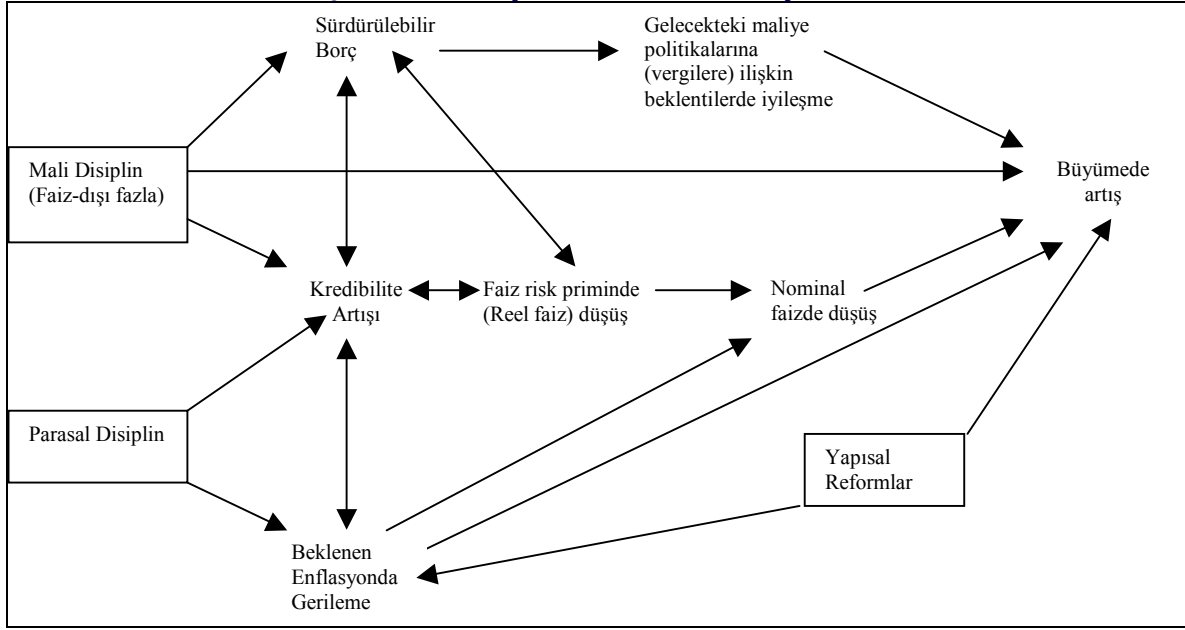
3.2 SONUÇ

Maliye politikaları, kamu borç stokunun seviyesine ve yapısına bağlı olarak büyüme üzerinde farklı etkilere neden olabilmektedir. Borç sarmalı sorunuyla karşı karşıya olan ülkelerde, sıkı maliye politikalarının daraltıcı etkisi, borçların sürdürülebilirliğine olan güvenin sağlanması, uzun vadeli beklentilerin olumluya çevrilmesi, risk priminin ve enflasyonist beklentinin aşağıya çekilmesi yoluyla tersine dönebilmektedir. Faiz dışı fazla uygulamasının kurumsal ve hukuki anlamda yapısal düzenlemeler ve uyumlu gelirler politikası ile desteklenmesi söz konusu politikanın büyüme üzerindeki olumlu etkisini artırmaktadır.

Bu bağlamda, faiz dışı fazla yaratabilmek için bütçe dengesinin iyileştirilmesi gerekmektedir. Bu da vergi gelirlerinin artırılması ya da kamu harcamalarının kısılması şeklinde olabilmektedir. Sadece vergi oranlarını artırmaya yönelik önlemler ancak kısa vadede etkili olmaktadır. Uzun vadeli bir iyileşme sağlayabilmek için ise, bu önlemlere ek olarak kamuda atıl istihdamın azaltılması, cari harcamaların ve bütçe transferlerinin kısılması gerekmektedir.¹⁶

¹⁶ Alessina A., Perotti R. (1995), "Fiscal Expansions and Adjustments in OECD Countries", Economic Policy, 207-248. Sf. 210-211

Şekil 3: Maliye Politikası ve Büyüme

Faiz dışı dengenin belirleyici unsurlarından biri olan kamu kesimi gelirleri ağırlıklı olarak vergi gelirlerinden oluşmaktadır. Türkiye’de vergi disiplininin sağlanması faiz dışı fazlanın oluşturulmasında önemli bir rol oynamaktadır. Vergi disiplini ile kayıp ve kaçakların aşırı seviyeye ulaştığı ortamda vergi idaresinin iyileştirilmesi ve vergi adaletinin sağlanması kastedilmektedir. Bu yöndeki düzenlemeler ile vergi gelirlerinin artırılması faiz dışı fazlanın oluşturulmasında etkili olacaktır.

Faiz dışı fazla hedefinin belirlenmesinde borç stoku, reel faiz oranları ve büyüme dikkate alınmaktadır. Borç stokunun uluslararası standartlara ve risk algılamasına yol açmayacak seviyelere çekilmesi, istikrarlı ve sürdürülebilir makro dengelerin oluşturulabilmesini temin edecek bir faiz dışı fazla hedefinin sürekliliğiyle mümkün bulunmaktadır.

Tablo 1: Kamu Borç Stokunda İndirim: Bazı Avrupa Birliği Ülkelerinden Örnekler

	1996	1997	1998	1999
A. Kamu Borç Stoku (%GSYİH)				
İtalya	122	120	116	115
Belçika	128	123	117	114
Yunanistan	111	109	105	104
Danimarka	65	61	56	53
İsveç	76	75	72	66
Finlandiya	57	54	49	47
İrlanda	74	65	56	52
B. Faiz-dışı fazla (Genel Kamu / %GSYİH)				
İtalya	4,0	6,2	4,9	4,5
Belçika	4,6	5,7	6,2	6,0
Yunanistan	3,1	4,3	5,4	5,9
Danimarka	1,8	2,9	3,3	5,0
İsveç	-0,2	1,4	4,9	4,8
Finlandiya	-1,7	0,4	3,0	3,9
İrlanda	3,0	3,8	4,6	3,5
C. Avrupa Birliği (%)				
Faiz (Euro Bölgesi)				
Kısa Vade	4,8	4,2	3,9	3,0
Uzun Vade	7,0	5,9	4,7	4,6
Enflasyon (Avrupa Birliği)				
Tüketici Fiyat Endeksi	2,4	2,0	1,7	1,2
D. Türkiye (%)				
İç Borçlanma Faizleri (ihale, stopaj hariç)	132,8	108,4	115,5	109,5
Enflasyon, TÜFE	79,8	99,1	69,7	68,8

Kaynak: Kamu Borç Stoku: Banka d'İtalia, Cilt: 10, No:68, Aralık 2000

Faiz-dışı fazla, faiz, enflasyon: OECD ve DPT verileri

4 TÜRKİYE'NİN BORÇ SORUNU

4.1 1990-1999 DÖNEMİNDE EKONOMİDE OLUŞAN TEMEL SORUNLAR¹⁷

Türkiye ekonomisi 1990'lı yıllardan itibaren sıklaşan aralıklarla krizlerle karşı karşıya kalmıştır. Yaşanan bu krizlerde dışsal etkenlerin de rolü olmakla beraber krizlerin başlıca nedenleri: (i) borç dinamiklerinin kötüleşmesi ve (ii) başta kamu bankaları olmak üzere mali sistemdeki sağlıksız yapının ve diğer yapısal sorunların kalıcı bir çözüme kavuşturulamamış olmasıdır.

4.1.1 KAMU AÇIĞI VE İÇ BORÇ DİNAMİĞİNDEKİ KÖTÜLEŞME

Kamu net borç stokunun¹⁸ GSMH'ye oranı 1990 yılında % 29 iken, bu oran 1999 yılı sonunda % 61'e ulaşmıştır. İç borç stokundaki artış ise daha çarpıcıdır. 1990 yılında % 6 olan net iç borç stokunun GSMH'ye oranı 1999 yılında (kamu bankalarının görev zararları dahil) % 41'e çıkmıştır. 2000 yılında ise bu oran % 38 olmuştur.

Borç stokundaki bu artış, 90'lı yılların ilk yarısında yüksek oranlarda seyreden faiz dışı kamu açıklarından kaynaklanmış, ikinci yarıda ise yüksek reel faizlerin etkisi ile belirgin hale gelmiştir. Nitekim 1990-1994 döneminde yıllık ortalama olarak faiz dışı denge GSMH'nin % 4,5'i oranında açık verirken, enflasyondan arındırılmış faiz ödemelerini de içeren operasyonel kamu açığı¹⁹ % 8,3 olmuştur. 1995-2000 döneminde faiz dışı denge GSMH'nin binde 1'i oranında fazla verirken, operasyonel denge % 5,8 açık vermiştir. Bir diğer deyişle, faiz dışı denge önemli ölçüde iyileşirken, reel faiz düşmediği için enflasyondan arındırılmış faiz ödemeleri artmaya devam etmiş ve olumsuz borç dinamiği devam etmiştir.

¹⁷ “Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı-Hedefler, Politikalar ve Uygulamalar”, Hazine Müsteşarlığı 2001

¹⁸ Bölüm 5.3'te Kamu Net Borç Stoku ile ilgili detaylı bilgi verilmektedir.

¹⁹ Operasyonel kamu açığı, faiz harcamalarındaki enflasyonist aşınmadan arındırılmış reel faizin kapsandığı bütçe giderleri ile bütçe gelirleri arasındaki farkı ifade eder.

Yüksek kamu açıklarının yanısıra 1994 yılından sonra kamu kesiminin net dış borç ödeyici durumunda olması, yeterince derin olmayan yurtiçi mali piyasalar üzerinde baskı oluşturmuş ve reel faiz oranlarının yüksek seviyede kalmasına yol açmıştır. Bu dönemde, yüksek ve değişken enflasyon ortamı risk primini artırmak suretiyle reel faiz oranlarının yüksek seyretmesinde etken olan bir diğer unsur olmuştur. 1992-1999 döneminde yıllık ortalama GSMH büyüme hızı % 4'ün altında kalırken, iç borçlanma reel faiz oranı % 32 olmuştur. Yüksek reel faizler kamu kesiminin borçlanma ihtiyacını daha da artırmış ve her gün Türkiye'yi daha zor bir duruma götüren bir borç-faiz kısır döngüsünü ortaya çıkarmıştır.

1990'lı yılların ikinci yarısında borç stokundaki hızlı artışta reel faizlerin seviyesi belirleyici olmuştur. Dolayısıyla, reel faizleri aşağı çekmek için şart olan borç-faiz kısır döngüsünün çözülmesinde, kamu gelir ve harcamalarında kalıcı bir iyileşmenin sağlanması ve risk primini düşürmek için de enflasyonun düşürülmesi bir zorunluluk olarak çıkmıştır.

Son on yıllık dönemde kamu açıklarının artmasında bazı faktörler etkili olmuştur. Bu faktörlerin başlıcaları;

- Özellikle görev zararları başta olmak üzere bazı harcamaların kamu bankaları kanalıyla şeffaf olmayan bir şekilde karşılanması,
- Kamu sektöründeki aşırı istihdam politikası ve verimlilikle uyumlu olmayan maaş ve ücret artışları uygulaması,
- Kamu yatırım proje stokunun, yüksek maliyet ve verimsizliğe yol açabilecek şekilde aşırı artması,
- Sosyal güvenlik kurumlarının aktüeryel dengelerinin bozulması nedeniyle açıklarının hızla yükselmesi,
- Yanlış tarımsal destekleme politikaları nedeniyle ihtiyaca cevap vermediği halde sürekli artan harcamalar,
- Ekonomik etkinliğe ters düşen müdahalelerle yönlendirilen, yüksek maliyetle ve verimsiz olarak çalışan büyük bir Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) sisteminin oluşması,

- Merkezi idarenin kontrolü dışında kalan bütçe dışı fonlar ve döner sermayelerin harcamalarındaki artış ve bu suretle kamu maliyesinde bütünlük ve disiplinin bozulmasıdır.

Bu yapı kamu harcamalarının şeffaf olmayan bir şekilde yapılmasına, yönetimin kamuoyu tarafından yeterince denetlenememesine ve toplumun tüm kesimlerinin ihtiyaçlarını bağdaştıracak ve etkinliği sağlayacak kaynak tahsisinin ortaya çıkmamasına yol açmıştır.

Kamu gelirlerinde ise temel sorun, yüksek vergi oranlarının yanısıra, vergi tabanının yeterince yaygınlaştırılmaması nedeniyle toplam vergi tahsilatının yetersiz kalması ve vergi yükünün adaletsiz bir biçimde dağılmasıdır.

Bu yapı nedeniyle, bütçe açığının yüksek maliyetli iç borçlanma ile karşılanması, faiz giderlerinin bütçe içerisindeki payını hızla artırmıştır. Nitekim, 1990 yılında toplanan her 100 liralık vergi gelirinin 31 lirası faiz ödemek için kullanılırken, 1999 yılında bu rakam 72, 2000 yılında da 77 liraya yükselmiştir. Bu gelişmelerin sonucunda devlet eğitim, sağlık, adalet gibi asli fonksiyonlarına yeterli kaynak ayıramaz hale gelmiştir.

4.1.2 MALİ SİSTEMDEKİ SORUNLAR

Kamu bankalarına devlet tarafından verilen tarım kesimi ile küçük ve orta boy işletmeleri destekleme görevi sonucunda oluşan zararların zamanında ödenmemesinin yanısıra, uzun yıllardır devam eden ve ekonomik etkinliğe ters düşen müdahaleler ve kamu bankalarının yönetim sorunları bu bankaların mali bünyelerini önemli ölçüde bozmuştur. Kriz ortamında kamu bankalarının devletten olan alacaklarının ortaya çıkardığı finansman ihtiyaçlarını kimi zaman gecelik olmak üzere çok kısa vade ve yüksek maliyetle piyasadan karşılamaları bir yandan zararlarının gittikçe artmasına, diğer yandan da mali sektörde bir istikrarsızlık unsuru olmalarına yol açmıştır. Bu durum, piyasalarda faiz oranlarının yüksek seviyelerde seyretmesine neden olmuştur. Sonuç olarak, kamu bankaları bankacılık işlevlerini yerine getiremez hale gelmiş ve bu bankalar Türkiye'deki toplam mevduatın % 40'ını toplarken krediler içindeki payları % 26'da kalmıştır.

Kamu kesimi borçlanma ihtiyacının yüksekliği, özel bankaların reel ekonomiye kaynak sağlamaktan uzaklaşarak kamu açıklarını finanse etmeye yönelmelerine yol açmıştır. Devlet iç borçlanma senetlerinin mevduat bankalarının toplam aktifleri içindeki payı 1990 yılında % 10'dan, 1999 yılında % 23'e çıkmıştır. Aynı dönemde özel sektöre açılan kredilerin toplam aktifler içindeki payı ise % 36'dan % 24'e gerilemiştir. Böylece bankalar üreticiyi ve reel ekonomiyi yeterli ölçüde destekleyememiştir.

Yüksek enflasyon ortamı ve belirsizlikler tasarruf sahiplerinin kısa vadeye yönelmesine yol açmış, bankaların varlık ve yükümlülükleri arasındaki vade uyumsuzluğunu artırmıştır.

Yüksek ve değişken enflasyon ile süratle artan borç stoku neticesinde TL'ye olan güvenin zayıflaması para ikamesini de hızlandırmıştır. Döviz tevdiat hesaplarının repo dahil toplam mevduat içindeki payı 1990 yılında % 25'ten 1999 yılında % 42'ye yükselmiştir.

Bu gelişmenin yanısıra, bankaların yüksek faizli kamu kağıtlarını yurtdışından temin ettikleri kaynaklarla fonlamaları bankaları kur riskine duyarlı hale getirmiştir.

Mali sektörde ortaya çıkan bu yapı, krizlerin derinleşmesine neden olmuş ve uygulanan programların başarısını engellemiştir.

4.2 2000-2002 DÖNEMİNDE BORÇ YÖNETİMİNE İLİŞKİN GELİŞMELER

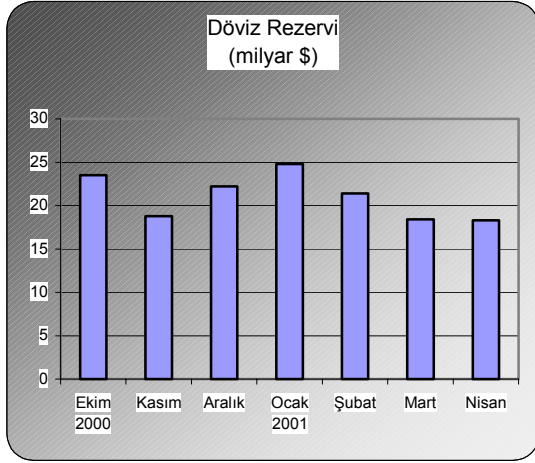
4.2.1 İÇ BORÇLANMA

2000 yılı başında uygulamaya konmuş olan Ekonomik Programın önemli amaçlarından biri kamu kesimi borçlanma gereğinin azaltılması ve kamu finansmanının dengeli bir şekilde yürütülmesi olmuştur. Bu çerçevede, uygulanan sıkı maliye politikaları, elde edilen özelleştirme gelirleri ve dış piyasalardan uygun koşullarda sağlanan kaynaklar ile iç borçlanma ihtiyacının azaltılması ve kamu borç stokunun GSMH'ye oranının uluslararası kabul görmüş seviyelere indirilmesi hedeflenmiştir.

Programın toplumun her kesiminden güçlü bir destek görmesi sonucunda piyasalarda beklentiler olumlu yönde gelişmeye başlamış; 2000 yılı başından itibaren kur çapası uygulamasına geçilmiştir. Ancak, kur artışlarının öngörülebilir olması ile beraber bankalar, döviz borçlanarak TL cinsinden ihraç edilen Devlet İç Borçlanma Senetlerini (DİBS) satın almaya başlamışlardır. Bu durum bankacılık sektörünün artan oranda döviz açık pozisyonuna geçmesine, dolayısıyla büyük oranda kur riski taşımaya başlamasına sebep olmuştur. Bu aşamada, bir yandan programa karşı oluşan güven faktörünün diğer yandan da bankacılık sektörünün artan DİBS talebi ile nominal borçlanma faizleri hızla gerilemiştir.

İç borçlanma faizlerinde - açık ekonomilerde kur artışı beklentisini de içeren iç faiz dış faiz denkliliğinin ima ettiği şekilde - kur çapasına uyum gösteren bir düşüş yaşanırken²⁰, enflasyondaki düşüşün aynı ölçüde hızlı olmaması sonucunda reel kur değerlendirme eğilimine girmiş ve ithalat artmaya başlamıştır. Nitekim, 2000 yılının ortalarından itibaren cari işlemler dengesi olumsuz yönde işaretler vermeye başlamıştır. Cari işlemler dengesindeki gelişmeler bilinmesine rağmen, portföylerinde yüklü miktarlarda TL cinsi DİBS bulunan bankalar bilanço zararı oluşmasının önüne geçmek amacıyla mevcut faiz seviyelerini korumaya çalışmışlardır. Ancak, özelleştirme gelirlerinde hedeflere ulaşamaması, yapısal önlemlerin alınmasının gecikmesi nedeniyle programın azalan kredibilitesinin sonucu olarak iç borçlanma faizleri yükselmeye başlamıştır. Bu durumdan bilançolarında yüklü miktarlarda DİBS taşıyan bankaların bilanço yapıları olumsuz yönde etkilenmiş ve DİBS teminatları yetersiz kaldığı için likidite sıkışıklıkları da yaşanmaya başlamıştır. Bu dönemde sermaye yapısı yetersiz olan bazı bankaların Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) kapsamına alınarak sistemden çıkartılması ve Hazine Müsteşarlığının nakit imkanlarının elverdiği ölçüde geri alım ihaleleri düzenleyerek piyasaya likidite sağlaması piyasadaki baskıyı bir süre için azaltmıştır.

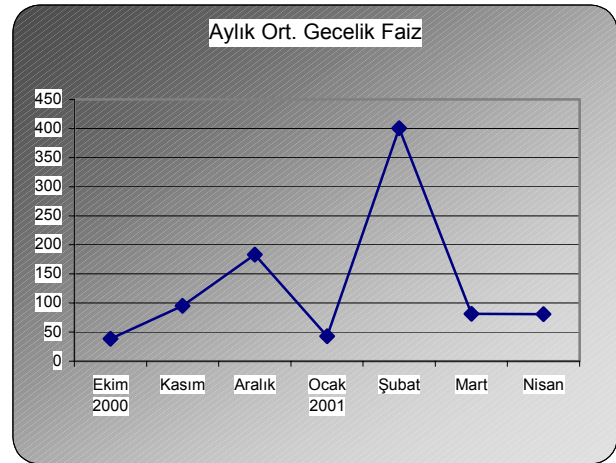
²⁰ Celasun, M (2002) 2001 Krizi, Öncesi ve Sonrası: Makroekonomik ve Mali Bir Değerlendirme, Dikmen, Ahmet A. (ed) Küreselleşme, Emek Süreçleri ve Yapısal Uyum, Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ankara, İmge Yayınları

Bu gelişmeler karşısında, likidite sıkışıklığının azaltılması maksadıyla piyasanın fonlamasıyla beraber yerli ve yabancı yatırımcılardan gelen döviz taleplerine bağlı olarak resmi rezervlerde ciddi boyutlarda bir gerileme olmuştur. Kasım 2000 ayı sonunda Merkez Bankası'nın net iç varlıkları dondurma kararına rağmen döviz rezervindeki

azalma IMF'den ek rezerv kolaylığı sağlanıncaya kadar devam etmiştir. Ancak dış mali yatırımcıların programa olan güveninin sarsılması sonucunda döviz hareketleri durulmamış, değişen risk algılamasına bağlı olarak kredi imkanları kısılmıştır.

Diğer taraftan, yukarıda sözü edilen bu likidite sıkışıklığı 1990lı yıllardan bu yana katlanarak artan görev zararı alacakları nedeniyle mali yapıları büyük ölçüde bozulmuş olan kamu bankalarının da piyasalardan borçlanma ihtiyaçlarını artırmıştır. Bu bankaların yüksek miktarlardaki likidite talepleri kısa vadeli piyasada

faiz oranları üzerindeki baskıyı büyük boyutlara çıkartmıştır. Nitekim, kamu bankalarının likidite ihtiyaçlarının karşılanamaması neticesinde ödemeler sistemi kilitlenme noktasına gelmiştir. Sistemde büyük bir çökme olmasının engellenmesini teminen uluslararası uygulamalar paralelinde gerekli tedbirler alınmış ve 2001 yılı Şubat ayında kur çapası uygulamasından vazgeçilerek Türk Lirası yabancı para birimleri karşısında dalgalanmaya bırakılmıştır.

Bankacılık sektöründeki öz kaynak yetersizliği, küçük ölçekli ve parçalı bankacılık yapısı, kamu bankalarının sistem içindeki payının yüksekliği, zayıf aktif kalitesi, piyasa risklerine aşırı duyarlılık, yetersiz iç kontrol, risk yönetimi ve kurumsal yönetim, saydamlık eksikliği gibi yapısal problemler yaşanan krizlerin

boyutunu olumsuz yönde etkilemiştir. Dolayısıyla, Kasım 2000 ve Şubat 2001'de yaşanan mali krizler sonucunda, Türk bankacılık sektörünün yapısal zayıflıkları sistemin iyice tıkanmasına sebep olmuştur.

Kamu bankalarının yüksek likidite ihtiyacının yanısıra önemli sayıda özel bankanın krizler sonrasında TMSF kapsamına alınması ve bu nedenle TMSF'nin artan likidite ihtiyacı, mali sistemde yaşanan problemlerin en kısa sürede ve etkin bir şekilde üstesinden gelinebilmesi için çözüm arayışlarını da beraberinde getirmiştir. Kısa vadede ödemeler sisteminin sağlıklı bir şekilde işlemeye başlaması ve krizin reel ekonomi üzerindeki olumsuz etkilerinin asgari seviyede tutulması için, bankaların yüksek likidite ihtiyacı, Hazine Müsteşarlığı, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK) ve TCMB'nin koordinasyonu ile kontrollü bir şekilde karşılanmıştır.

Kamu bankalarının görev zararları alacaklarının tamamı ve sermaye ihtiyaçları ile TMSF kapsamındaki bankalarının ihtiyacı için ilk etapta Hazine Müsteşarlığı tarafından piyasa koşullarına uygun faiz oranı taşıyan DİBS ihraç edilmiştir. Hazine Müsteşarlığı Söz konusu senetlerin erken itfası ve kupon ödemeleri ile, TCMB ise gecelik borç verme ve senetlerin satın alımı yöntemi ile gerekli likiditeyi kontrollü bir şekilde sağlamıştır. Böylece, piyasalarda dalgalanmalar giderek azaltılmış ve mali sistemin işlemesi sağlanmıştır (2001 yılında kamu bankaları ve TMSF bankalarının sermaye yapılarının güçlendirilmesi kapsamında yapılan işlemlere ilişkin detaylı bilgi Ek 7'de yer almaktadır).

Ayrıca, bu gelişmelerle birlikte IMF ile yapılan Stand-By düzenlemesi çerçevesinde, 2001 yılı içerisinde, IMF kaynaklarından TCMB'ye aktarılan kredinin 9,6 milyar ABD dolarlık kısmı Mayıs ayından itibaren bütçe finansmanı için Hazine'ye aktarılmıştır. Söz konusu tutarlar karşılığında ise TCMY'ye 7,6 milyar SDR (9,6 milyar ABD doları) tutarında dövizde endeksli DİBS ihraç edilmiştir.

Hazine Müsteşarlığınca kamu bankaları ve TMSF'ye ihraç edilen özel tertip iç borçlanma senetleri 2001 yılında iç borç stokundaki artışın en önemli belirleyicisi olmuştur (Tablo 2).

2000 yılında 54,2 milyar ABD doları tutarında olan iç borç stoku 2001 yılında 84,9 milyar ABD doları tutarına yükselmiştir. 2001 yılında kamu bankaları, TMSF ve

bankacılık operasyonu nedeniyle bu bankalardan TCMB'nin satın aldığı iç borçlanma senetlerinin toplamı 12,3 milyar ABD doları (GSMH'nin % 6,1'i) iken 2001 yılında bu toplam 39,3 milyar ABD doları (GSMH'nin % 26,5'i) düzeyine çıkmıştır. Bir başka deyişle iç borç stokunun 2001 yılındaki artışının 27 milyar ABD doları tutarındaki kısmı (GSMH'nin % 18,2'si) kamu bankaları ve TMSF bankalarına verilen borçlanma senetlerinden kaynaklanmaktadır.

2002 yılında ise kamu bankaları, TMSF ve bankacılık operasyonu nedeniyle TCMB'nin elindeki senetlerin toplamı 6,4 milyar ABD doları tutarında azalarak 32,8 milyar ABD doları düzeyine inmiştir. Söz konusu stok azalışının yaklaşık 2,7 milyar ABD doları tutarındaki kısmı (4,4 katrilyon TL) TMSF bankalarının mevduat devirleri ile birlikte özel bankalara verilen ve piyasada bulunan iç borçlanma senetleri; arta kalanın önemli bir kısmı ise 2002 Şubat ayında IMF'den kullanılan kredilerle erken itfa edilen senetlerden kaynaklanmaktadır. TMSF bankalarının mevduatları ile birlikte özel bankalara devredilen 2,7 milyar ABD doları tutarındaki senet miktarı da göz önüne alındığında kamu ve TMSF bankalarına verilen senet toplamı aslında 2002 sonu itibariyle 35,6 milyar ABD doları (GSMH'nin 19,8'i) tutarındadır.

2001 yılında yoğun bir şekilde ihraç edilen özel tertip iç borçlanma senetlerinin faiz yükünün 2002 yılına tam yansması sonucunda, 2002 yılında finansman ihtiyacı, dolayısıyla piyasanın elinde bulunan iç borç stoku da önemli ölçüde artmıştır. Bu kapsamda, 2002 yılında piyasanın elindeki stok 14,4 milyar ABD doları tutarında artmış olup, bu tutarın 2,7 milyar ABD doları tutarındaki kısmı mevduat devri senetleri olduğundan finansman ihtiyacı nedeniyle iç borç stokundaki artış 11,7 milyar ABD doları tutarındadır.

Tablo 2:Konsolide Bütçe Borç Stoku (Milyon ABD doları)

	2000	GSMH %	2001	GSMH %	2002 ⁴	GSMH
TOPLAM İÇ BORÇ STOKU	54,216.3	27.1	84,856.9	57.3	91,691.4	51
KAMU	18,207.6	9.1	56,013.6	37.8	48,398.3	26
MERKEZ BANKASI	2,232.9	1.1	22,608.4	15.3	17,198.9	9
IMF	-	-	9,564.2	6.5	5,925.1	3
Bankacılık Sektörü Operasyonl.	2,232.9	1.1	13,044.2	8.8	11,273.8	6
KAMU BANKALARI	4,333.4	2.2	15,784.0	10.7	14,853.2	8
Kağıda Bağlı	4,333.4	2.2	15,784.0	10.7	14,853.2	8
TMSF	5,731.7	2.9	10,475.6	7.1	6,744.3	3
DİĞER KAMU ¹	5,909.6	3.0	7,145.5	4.8	9,601.9	5
Nakit	5,808.4	2.9	5,184.4	3.5	7,874.7	4
Nakit Dışı	101.2	0.1	1,961.1	1.3	1,727.2	1
PİYASA ²	36,008.7	18.0	28,843.4	19.5	43,293.1	24
TOPLAM DIŞ BORÇ STOKU	40,537.9	20.3	38,764.6	26.2	56,824.5	31
ULUSLARARASI KURULUŞLAR	5,673.1	2.8	6,409.1	4.3	20,654.7	11
IBRD	3,122.9	1.6	4,194.0	2.8	4,805.7	2
IMF	470.9	0.2	453.7	0.3	13,941.4	7
Diğer	2,079.4	1.0	1,761.5	1.2	1,907.5	1
HÜKÜMET KURULUŞLARI ³	7,133.4	3.6	6,371.6	4.3	6,784.4	3
PİYASA	27,731.3	13.9	25,983.9	17.5	29,385.5	16
GSMH	200,157.0		148,198.0		179,898.0	

1) Kamuya yapılan ortalama satışlar dahil

2) Aralık 2001 itibariyle TMSF Mevduat Devirleri (4,4 katrilyon TL)piyasa içinde gösterilmiştir.

3) Resmi kalkınma bankaları, merkezi hükümetler, merkez bankaları, kamu finansman kuruluşlarından oluşmaktadır.

4) Geçici.

Kaynak:Hazine Müsteşarlığı

Şubat 2001’de yaşanan kriz sonrasında mali sistemdeki mevcut sorunlar ve bu sorunların iç borçların sürdürülebilirliği üzerindeki etkileri yapısal düzenlemelerin gerekliliğini gündeme getirmiştir. Bu kapsamda, BDDK’nın BASEL-I uygulamaları çerçevesinde gerek bilanço yapısı ve muhasebe kaydı, gerekse sermaye yeterlilik oranı gibi finansal rasyolar ve risk yönetimine ilişkin düzenlemeler ile bankacılık sektörü yeniden yapılandırılmış ve getirilen yeni disiplin ile sektördeki mevcut problemlerin çoğu aşılmıştır. Ancak, bankacılık sektörünün bilanço yapısına ilişkin

yeni düzenlemeler bankaların döviz açık pozisyonlarını kapatma zorunluluğunu da beraberinde getirmiş ve bankaların döviz ihtiyacını artırmıştır. Bu kapsamda, hem piyasada oluşacak döviz talebi ve talebin yaratacağı baskının sınırlı tutulması, hem de iç borçların çevrilebilirliğine ilişkin tereddütler ve bu tereddütlerin faizler üzerinde yarattığı baskının hafifletilmesi amacıyla, Haziran 2001 ayında yatırımcılarla gönüllü olarak takas operasyonu gerçekleştirilmiştir (Takas operasyonuna ilişkin detaylar Ek 8’de yer almaktadır). Kısa vadeli ve TL cinsinden DİBS’lerin, TL ve dövize endeksli uzun vadeli DİBS’lerle değiştirilmesi Hazine’nin borçlanma baskısını azalttığı gibi, bankacılık sektörüne de açık pozisyonlarını kapatabilecekleri aktifler yaratmıştır. Söz konusu değişim DİBS faiz oranları üzerindeki risk primini azaltmış ve faizler yeniden düşüş eğilimine girmiştir.

2001 yılında DİBS yatırımcı tabanının genişletilerek borç yönetiminde etkinliğin artırılması amacıyla, halka arz yoluyla iç borçlanma senedi ihracına daha fazla ağırlık verilmiştir. Bu dönemde halka arz yöntemi ile yapılan ihraçlardan olumlu sonuçlar alınmıştır.

2002 yılında 2 yıl vadeli, değişken faizli ve 3 ayda bir kupon ödemeli DİBS ihracına yeniden başlanmıştır. Böylece, bir yandan piyasa oyuncularına faiz riskine karşı korunma imkanı sunularak uzun vadeli DİBS’lere talep yaratılırken, diğer yandan da borçlanmanın ortalama vadesi uzatılmaya çalışılmıştır. Nitekim, yine 2002 yılında düzenli olarak döviz cinsi DİBS ihaleleri gerçekleştirilerek borçlanmanın ortalama vadesi uzatılmış, TL faiz oranlarının yüksek oranda değişkenlik gösterdiği bu dönemde borçlanma maliyetleri de düşürülmüştür.

Ancak, 2002 yılı Mayıs ayından itibaren başlayan siyasi belirsizlik ve olası Irak operasyonuna bağlı olarak mali piyasalarda yaşanan olumsuz gelişmeler nedeniyle ikincil piyasa faiz oranlarındaki artış DİBS ihalelerinde oluşan faizlere de yansımıştır. Piyasalarda yaşanan bu olumsuz gelişmelerden asgari düzeyde etkilenmek ve yüksek reel faizleri uzun süre taşımamak amacıyla bu dönemde daha çok TL cinsinden kısa vadeli ve döviz cinsinden uzun vadeli DİBS ihraç etme yoluna gidilmiştir. Ayrıca, piyasadaki borçlanma ihtiyacının, dolayısıyla borçlanma maliyetlerinin, düşük seviyede tutulabilmesi amacıyla, nakit yönetimi açısından sıkı

tedbirler uygulanarak, yüksek borç ödemelerinin olduğu dönemlerde kasa bakiyesi belirli seviyelerde tutulmuş ve böylece borcu çevirememeye riski azaltılmıştır. Uygulanan başarılı borç yönetimi stratejileri ve seçimlerden itibaren siyasi istikrarın sağlanması sayesinde 2002 yıl sonuna gelindiğinde Hazine borçlanma maliyetleri düşüş eğilimine girmiş ve borçlanma vadeleri uzatılmıştır.

Diğer taraftan, 2000 yılı sonunda yaşanan kriz nedeniyle ara verilen piyasa yapıcılığı sistemi Eylül 2002 ayında yeniden hayata geçirilmiştir. Piyasa yapıcılığı sistemi ile DİBS ihalelerinde belli oranda talep, dolayısıyla borçlanma garantisi ve ikincil piyasalarda işlem hacminde artış ve likidite sağlanmıştır.

2002 yılında nakit bazda 77,9 katrilyon TL anapara ve 40,6 katrilyon TL faiz olmak üzere toplam 118,5 katrilyon TL iç borç servisine karşılık 95,5 katrilyon TL borçlanma gerçekleştirilmiştir. 2002 yılı içerisinde gerçekleştirilen borçlanmalar ve ödemeler sonrasında, 2001 sonu itibariyle toplam 84,8 milyar ABD doları olan toplam iç borç stoku 2002 yılı sonunda 91,7 milyar ABD doları seviyesine yükselmiştir. Ancak, 2001 yıl sonu itibariyle GSMH'nin %57,3'ü olan iç borç stoku 2002 sonunda %51 seviyesine düşmüştür. Söz konusu iç borç stokunun %53'lük kısmı kamunun elinde bulunurken, kalan %47'lik kısmı ise piyasaya olan borçtan oluşmaktadır.

4.2.2 DIŞ BORÇLANMA

4.2.2.1 Program Finansmanı

Program finansmanı, uluslararası sermaye piyasalarında yapılan tahvil ihraçları, IMF istikrar programı kapsamında bütçe finansmanı için alınan krediler ile Dünya Bankası'ndan çeşitli sektörler için alınan yapısal uyum kredilerinden oluşmaktadır.

a) Uluslararası Sermaye Piyasalarından Sağlanan Finansman:

i) 2000 Yılı Borçlanması

1999 yılı sonunda enflasyonu tek haneli rakamlara indirme amacıyla hazırlanan üç yıllık ekonomik programın IMF tarafından da desteklenmesi ve Stand-By düzenlemesine gidilmesinin dış piyasalarda yarattığı olumlu koşullar da göz önünde bulundurularak, 2000 yılı için dış borçlanma hedefi bir önceki yıl hedefinin

üzerine çıkılarak 6 milyar ABD doları olarak belirlenmiştir. Ancak, 2000 yılında yapılan toplam 12 tahvil ihracı ile temin edilen kaynak yaklaşık 7.5 milyar ABD doları tutarında olup, söz konusu tutarın % 47'si ABD doları, % 36'sı Euro ve %17'si Japon yeni cinsindedir.

2000 yılının Kasım ayında yurtiçi piyasalarda yaşanan dalgalanma nedeniyle nakit yönetimi kapsamında kısa vadeli fon ihtiyacının karşılanması amacıyla Aralık ayı içerisinde gerçekleştirilen sendikasyon kredisi ile birlikte uluslararası sermaye piyasalarından temin edilen bütçe finansmanı amaçlı dış borç miktarı 8,5 milyar ABD dolarına ulaşmıştır.

Tablo 3: 2000 Yılında Gerçekleştirilen Borçlanmalar

İhraç Tarihi	Döviz cinsi	Miktar (milyon)	Vade	Kupon (%) ⁽¹⁾	Yatırımcıya getirisi ⁽⁴⁾
18.01.2000	USD	1.500	30 yıl	11,875	UST + 525 bp
09.02.2000	EUR	1.000	10 yıl	9,25	Bund + 385 bp
15.03.2000	YEN	35.000	3 yıl	3,50	Yen Libor + 271 bp
14.04.2000	EUR	600	5 yıl	7,75	Bund + 301 bp
13.06.2000	EUR	500	3 yıl	Euribor+2,00	Euribor + 225 bp
15.06.2000	USD	750	10 yıl	11,75	UST + 575 bp
14.07.2000	YEN	55.000	4 yıl	3,25	Yen Libor + 225 bp
26.07.2000 ⁽²⁾	USD	500	9 yıl	12,375	UST + 501 bp
27.07.2000	EUR	533	7 yıl	8,125	Bund +325 bp
12.09.2000 ⁽²⁾	USD	750	10 yıl	11,75	UST + 530 bp
14.09.2000 ⁽²⁾	EUR	200	7 yıl	8,125	Bund + 300 bp
27.11.2000	YEN	50.000	3 yıl	3,00	Yen Libor + 219 bp
20.12.2000 ⁽³⁾	USD	1.000	6 ay	Libor+1,00	----
2000 yılı toplamı (ihraç tarihlerindeki kurlar itibariyle)					8.511 milyar Dolar
2000 yılı toplamı (yıl sonu kurları itibariyle)					8.349 milyar Dolar

(1) Kupon oranı, ihraç anında belirlenen ve her kupon ödeme döneminde Hazine Müsteşarlığı tarafından ödenecek olan faiz oranıdır

(2) Yeniden İhraç

(3) Sendikasyon kredisi

(4) UST: Amerikan Hazine Bonosu Faizi, bp: baz puan

Kaynak:Hazine Müsteşarlığı.

ABD doları cinsinden tahvil ihraçlarının 1999'da 8,3 yıl olan ortalama vadeleri, 2000 yılında 18,4 yıl olarak gerçekleşmiştir. Vadeler rekor düzeyde uzarken, ortalama maliyet %12,1'den %11,9'a gerilemiştir. Euro cinsinden tahvil ihraçlarımızın ortalama vadeleri ise 5 yıldan 7 yıla uzarken, ortalama maliyetler de %9,2'den %8,3'e gerilemiştir. İhraç bazında ödenen risk primleri incelendiğinde ise, özellikle yılın ilk

yarısında gerçekleştirilen ABD doları cinsinden tahvillerimizin maliyetlerinde bir önceki yıla oranla ortalama 100-150 baz puana, Euro cinsinden tahvil ihraçlarımızın maliyetlerinde ise ortalama 250 baz puana varan düşüşler kaydedilmiştir.

İkincil piyasada işlem gören tahvillerimizin risk primleri incelendiğinde, Eylül ayına kadar yatay bir seyir gözlenirken, cari işlemler açığının sürdürülebilirliğine ilişkin kuşklar, bu aydan itibaren risk primlerinin artmaya başlamasına neden olmuştur.

Grafik 1: %11,875 Kupon Ödemeli, 2030 Vadeli Tahvilimizin 2000 Yılı İçerisindeki İkincil Piyasa Performansı

ii) 2001 Yılı Borçlanma Programı

Kasım 2000'den itibaren başlayan olumsuz gelişmelere paralel olarak dış piyasalarda borçlanma olanağı görece olarak gerilemiştir. Bu kapsamda, 2001 yılı için dış borçlanma hedefi 5 milyar ABD doları olarak belirlenmiştir. Ancak, Hazine Müsteşarlığı 2001 yılı dış borçlanma programı kapsamında Euro ve ABD doları piyasalarında gerçekleştirdiği tahvil ihraçları yoluyla yaklaşık 2,1 milyar ABD doları tutarında kaynak temin edebilmiştir. Tahvil ihraçlarının % 65'i Euro, % 35'i ise ABD doları piyasasından temin edilmiştir. ABD doları ve Euro cinsinden tahvil ihraçlarımızın 2000 yılında sırasıyla 18,4 ve 7 yıl olan ortalama vadeleri 2001 yılında sırasıyla 5 ve 3 yıl'a gerilemiştir. 2000 yılında ABD doları ve Euro tahvillerimiz için sırasıyla %11,9 ve %8,3 olan ortalama maliyetler ise, 2001 yılında %11,4 ve %9,7 olarak gerçekleşmiştir.

2001 yılı borçlanma programımızı etkileyen en önemli unsurlar, Şubat 2001’de ülkemizde yaşanan kriz, uluslararası sermaye piyasalarındaki, özellikle Arjantin’den kaynaklanan güç ekonomik koşullar ve son olarak da 11 Eylül’de Amerika’daki terörist saldırılar nedeniyle ortaya çıkan belirsizlik olmuştur. Söz konusu gelişmeler nedeniyle, Şubat krizinden hemen önce gerçekleştirilen tahvil ihracı sonrasında, Türkiye uluslararası sermaye piyasalarından yaptığı borçlanmalara 8 ay ara vermek zorunda kalmıştır.

Aşağıdaki tablodan da görüleceği üzere, Şubat krizinden sonra 2001 yılı içerisinde gerçekleştirilen tahvil ihraçlarının maliyetlerinde artış yaşanırken vadeleri de 2000 yılında yapılan ihraçlara oranla büyük ölçüde kısalmıştır. İhraç bazında ödenen risk primleri incelendiğinde ise, Şubat 2001 krizinden önce gerçekleştirilen Euro cinsinden tahvillerimizin risk primlerine oranla 400 baz puana varan artışlar kaydedilmiştir.

Tablo 4: 2001 Yılında Gerçekleştirilen Borçlanmalar

İhraç Tarihi	Döviz cinsi	Miktar (milyon)	Vade	Kupon (%)	Yatırımcıya getirisi
14.02.2001	EUR	500	3 yıl	8,25	Bund + 390
19.02.2001 ⁽¹⁾	EUR	250	3 yıl	8,25	Bund + 394
07.11.2001	EUR	500	3 yıl	11,00	Bund + 744
27.11.2001	USD	500	5 yıl	11,375	UST + 737 bp
12.12.2001 ⁽¹⁾	EUR	300	3 yıl	11,00	Bund + 695
20.12.2001 ⁽¹⁾	USD	250	5 yıl	11,375	UST + 674 bp
2001 yılı toplamı (ihraç tarihlerindeki kurlar itibariyle)					2.160 milyar Dolar
2001 yılı toplamı (yıl sonu kurları itibariyle)					2.115 milyar Dolar

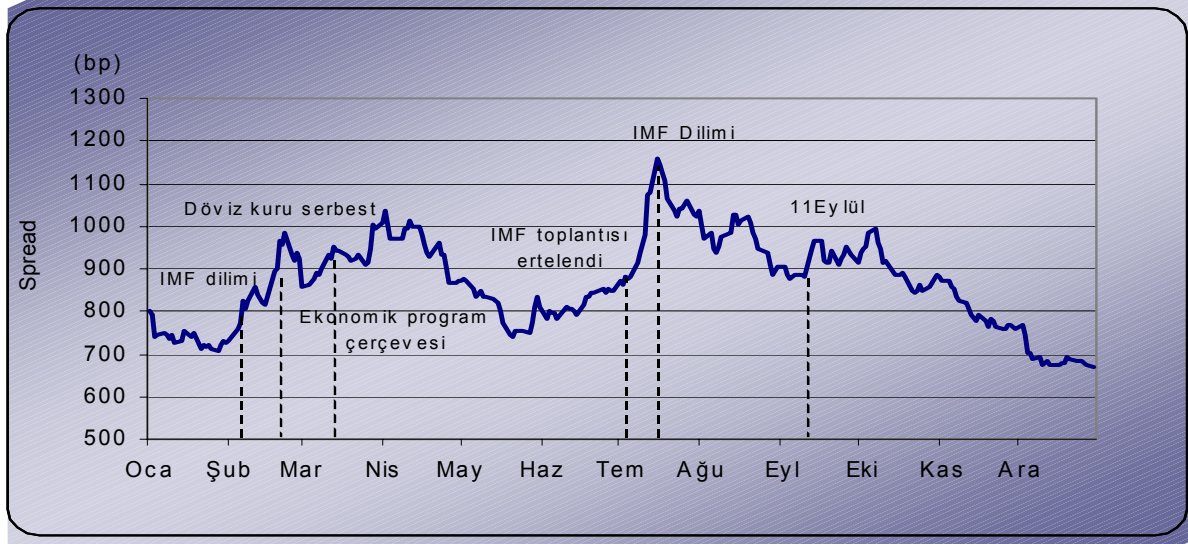
(1) Artırım.

Kaynak:HM.

Tahvillerimizin ikincil piyasa değeri, Şubat 2001 krizinden sonra Asya ve Rusya krizlerinden bu yana en düşük seviyesine gerilemiştir. Şubat ayında yaşanan kriz sonrası uygulamaya başlanan ekonomik program ikincil piyasada işlem gören tahvillerimizin risk primlerinin hızla düşmesine yol açmış, ancak taahhüt edilen yapısal reformların uygulanmasındaki gecikmeler dolayısıyla Temmuz ayında tekrar yükselmeye başlamıştır. 2001 yılının son çeyreğinde ise yatırımcıların ülkemize yönelik olumlu beklentileri nedeniyle uluslararası sermaye piyasalarından yapılan

borçlanmalar yeniden ivme kazanmıştır. Nitekim 2001 yılında temin edilen toplam kaynağın 2/3'ü bu dönemde sağlanmıştır.

Grafik 2: %11,875 Kupon Ödemeli, 2030 Vadeli Tahvilimizin 2001 Yılı İçerisindeki İkincil Piyasa Performansı

iii) 2002 Yılı Borçlanması

2001 yılı performansı ve uluslararası kuruluşlardan sağlanması beklenen finansman imkanları da göz önünde tutularak, 2002 yılı için dış borçlanma hedefi 2,5 milyar ABD doları olarak belirlenmiş ve yılın ilk dört ayında toplam yaklaşık 2 milyar ABD dolarlık bir kaynak temin edilerek borçlanma hedefinin büyük bir kısmı karşılanmıştır.

Tahvil ihraçlarının %20'si Euro, %80'i ise ABD doları piyasasından temin edilmiştir. ABD doları ve Euro cinsinden tahvil ihraçlarımızın 2001 yılında sırasıyla 5 ve 3 yıl olan ortalama vadeleri 2002 yılında 7 ve 5 yıl olarak gerçekleşmiştir. 2001 yılında ABD doları ve Euro tahvillerimiz için sırasıyla %11,4 ve %9,7 olan ortalama maliyetler ise, 2001 yılında %10,8 ve %9,8 olarak gerçekleşmiştir.

2002 yılının ilk çeyreğinde uluslararası kuruluşlardan sağlanan destek, kredi derecelendirme kuruluşlarından gelen olumlu haberler ve yatırımcıların ülkemize yönelik olumlu beklentileri, borçlanmalarda vadelerin yeniden 10 yıla kadar uzamasına ve maliyetlerin 150-200 baz puan kadar düşmesine neden olmuştur.

Tablo 5. 2002 Yılında Gerçekleştirilen Borçlanmalar

İhraç Tarihi	Döviz cinsi	Miktar (milyon)	Vade	Kupon (%)	Yatırımcıya getirisi
22.01.2002	USD	600	10 yıl	11,5	UST + 700 bp
19.02.2002 ⁽¹⁾	USD	250	5 yıl	11,375	UST + 565 bp
19.03.2002	USD	600	6 yıl	9,875	UST + 546 bp
08.05.2002	EUR	750	5 yıl	9,75	Bund + 508 bp
13.11.2002	USD	500	5 yıl 2 ay	10,5	UST + 780 bp
26.11.2002 ⁽¹⁾	USD	250	5 yıl 2 ay	10,5	UST + 678 bp
19.12.2002 ⁽¹⁾	USD	400	10 yıl	11,5	UST + 630 bp
2002 yılı toplamı (ihraç tarihlerindeki kurlar itibariyle)				3.285 milyon Dolar	
2002 yılı toplamı (yıl sonu kurları itibariyle)				3.386 milyon Dolar	

(1) Artırım.

Kaynak:HM.

Tahvil ihraçlarında maliyetler düşüp, vade uzarken, geçmiş yıllarda ihraç edilerek ikincil piyasada işlem gören tahvillerin risk primleri kriz öncesi seviyelerine gerilemiştir.

Grafik 3: %11,875 Kupon Ödemeli, 2030 Vadeli Tahvilimizin 2002 Yılı İçerisindeki İkincil Piyasa Performansı

Yılın ilk beş ayında gerçekleştirilen tahvil ihraçlarının ardından, 2002 yılı dış borçlanma programımız, gerek ülkemizde yaşanan politik gelişmelerin, gerekse Brezilya ekonomisine yönelik kaygıların uluslararası piyasalarda yol açtığı belirsizlik ortamı nedeniyle, Mayıs ayından erken genel seçimlerin yapıldığı Kasım ayına kadar kesintiye uğramıştır.

3 Kasım tarihinde yapılan erken genel seçim sonrası, yatırımcıların ülkemize yönelik güveninin yeniden tesisi ile birlikte, ülkemiz 6 aylık bir aradan sonra

uluslararası piyasalardan tekrar kaynak temin etmeye başlamıştır. Ancak ödenen risk primlerinde 100 baz puanının üzerinde bir artış olmuştur. Diğer taraftan, seçim sonucunda tek parti hükümetinin kurulması risk priminin hızla düşmesini sağlamıştır. Yatırımcıların ülkemize yönelik olumlu beklentileri, 2002 yılının sonunda vadelerin yeniden 10 yıla kadar uzamasına ve maliyetlerin yıl sonuna doğru 150 baz puan düşmesine neden olmuştur. Seçimi müteakip yaklaşık bir ay içerisinde temin edilen kaynak tutarı 1,15 milyar ABD dolarına ulaşmış ve 2002 yılı borçlanma hedefi aşılmıştır.

b) Uluslararası Para Fonu'ndan (IMF) Sağlanan Finansman:

2000 yılında 886,9 milyon SDR'si Stand-By düzenlemesi, 1.735,2 milyon SDR'si Ek Rezerv Kolaylığı (Supplemental Reserve Facility) imkanından oluşmak üzere toplam 2.622,1 milyon SDR tutarında imkan sağlanmıştır.

2001 yılında ise, ülkemize toplam 8.895.2 milyon SDR tutarında kaynak sağlanmıştır. Söz konusu kaynağın 4.048,8 milyon SDR'lik tutarı Ek Rezerv Kolaylığı dahilinde, geri kalan tutar ise stand-by düzenlemesi kapsamında temin edilmiştir.

2002 yılında mevcut Stand-By düzenlemesi iptal edilerek 2002-2004 dönemini kapsayacak yeni bir stand-by düzenlemesi üzerinde mutabakata varılmıştır. Yeni düzenlemenin kabulü ve 1., 2., ve 3. gözden geçirmelerin tamamlanması sonucu IMF'den yıl boyunca toplam 9.929,2 milyon SDR tutarında kaynak sağlanmıştır.

2000-2002 döneminde IMF'den temin edilen kaynakların giriş tarihleri ve tutarları Tablo 6'da yer almaktadır.

2001 yıl sonu itibariyle bütçeye aktarılan 7,5 milyar SDR'lik tutarın Ek Rezerv Kolaylığı (SRF) kapsamındaki 2,9 milyar SDR Şubat 2002 yılında IMF'e geri ödenmiştir. SRF kapsamında sağlanan toplam 5,8 milyar SDR'nin tamamı aynı tarih itibariyle IMF'e geri ödenmiştir.

2002 yıl sonu itibariyle IMF'e olan toplam borç stoku 16,2 milyar SDR olup, bu tutarın 14,6 milyar SDR'si bütçeye aktarılan kısım kapsamındadır.

Tablo 6: 2000-2002 Döneminde IMF'den Yapılan Kullanımlar²¹

DÜZENLEME	IMF Kredisinin Hesaplarımıza Giriş Tarihi	T.C. Merkez Bankasına Aktarılan Kısım (SDR)	Bütçeye Aktarılan Kısım (SDR)	Toplam Kredi Tutarı (SDR)
2000-2001 STAND-BY DÜZENLEMESİ				
1. Gözden Geçirme	3 Mayıs 2000	221.720.000	0	221.720.000
2. Gözden Geçirme	11 Temmuz 2000	221.720.000	0	221.720.000
3. & 4. Gözden Geçirme	28 Aralık 2000	2.178.640.000	0	2.178.640.000
5. Gözden Geçirme	8 Şubat 2001	1.089.300.000	0	1.089.300.000
6. & 7. Gözden Geçirme	18 Mayıs 2001	0	3.000.020.000	3.000.020.000
8. Gözden Geçirme	17 Temmuz 2001	0	1.201.460.000	1.201.460.000
9. Gözden Geçirme	8 Ağustos 2001	0	1.201.460.000	1.201.460.000
10. Gözden Geçirme	3 Aralık 2001	221.280.845	2.181.639.154	2.402.920.000
TOPLAM		3.932.660.845	7.584.579.154	11.517.240.000
2002- 2004 STAND-BY DÜZENLEMESİ				
Stand-By Düzenlemesinin Kabulü	7 Şubat 2002	0	7.326.400.000	7.326.400.000
1. Gözden Geçirme	18 Nisan 2002	0	867.600.000	867.600.000
2. Gözden Geçirme	3 Temmuz 2002	0	867.600.000	867.600.000
3. Gözden Geçirme	12 Ağustos 2002	0	867.600.000	867.600.000
TOPLAM		0	9.929.200.000	9.929.200.000

²¹ 31.03.2003 tarihi itibarıyla 1 SDR=1.363 ABD dolarıdır.

Stand-by kapsamındaki IMF faiz oranları kredinin ülke kotasının %200'üne kadar olan kısmı için normal oran, kotanın %200-300'ü arasındaki kısım için normal oran+%1, kotanın %300'ünden fazla olan kısım içinse normal oran+%2'dir. Normal oran, IMF tarafından belirlenen ve zaman içinde değişen bir gösterge faiz oranı olup, 7 Nisan 2003 itibarıyla yıllık %2.29'dur. Ek Rezerv Kolaylığı kapsamında alınan kredilerin tamamı geri ödenmiştir.

Şubat 2002’de yapılan Stand-By düzenlenmesi kapsamında öngörülen kullanım tarihleri itibariyle, 2003 yılında 1,8 milyar SDR, 2004 yılında 1 milyar SDR olmak üzere toplam 2,8 milyar SDR tutarında kullanılmamış bakiye mevcuttur.

c) Dünya Bankası’ndan Sağlanan Finansman:

2000-2002 yılları arasında, Dünya Bankası’ndan uygulanan ekonomik ve yapısal reform programlarına destek amacıyla sağlanan program kredilerine ilişkin bilgiler aşağıda yer almaktadır:

Ekonomik Reform Kredisi (ERL): Ülkemizin, sosyal güvenlik sistemi, tarım enerji ve telekomünikasyon sektörleri başta olmak üzere, kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi alanlarında uygulamaya koyduğu ekonomik ve yapısal reform programına destek sağlamak üzere, Dünya Bankası’ndan 27 Mayıs 2000 tarihinde imzalanan bir ikraz anlaşması ile Ekonomik Reform Kredisi (Economic Reform Loan-ERL) adı altında 759,6 milyon ABD doları tutarında bir kredi temin edilmiştir. Söz konusu kredinin 384,6 milyon ABD doları tutarındaki ilk dilimi Haziran 2000’de kullanılmıştır. 375 milyon ABD doları tutarındaki ikinci dilimin kullanılabilmesi için alınması gerekli tedbirler ve bunlara ilişkin zamanlama konusunda Dünya Bankası ve ilgili kuruluşlar arasındaki görüşmeler tamamlanmış olup, 5 Nisan 2003 tarihinde bankaya yeni bir kalkınma politikası mektubu (LDP) verilmiştir. Kredinin kalan ikinci diliminin yıl sonuna kadar kullanılması beklenmektedir.

Mali Sektör Uyum Kredisi (FSAL): Yapısal Reformlar arasında önemli bir yer tutmakta olan “Mali Sektör”ün desteklenmesi amacıyla Dünya Bankası’ndan 21 Aralık 2000 tarihinde imzalanan ikraz anlaşması ile 777,8 milyon ABD doları tutarında bir “Mali Sektör Uyum Kredisi-Financial Sector Adjustment Loan (FSAL)” sağlanmıştır. FSAL’ın ilk dilimi olan 393 milyon ABD doları tutarındaki kredi 22 Aralık 2000 tarihi itibarıyla kullanılmıştır. Ancak, ülkemizin içinde bulunduğu son ekonomik kriz nedeniyle kredi koşullarının sağlanamaması nedeniyle, bu kredinin ikinci dilimi olan 385 milyon ABD dolarının iptal edilmesi ve Banka’dan sağlanan Program Amaçlı Mali ve Kamu Sektörü Uyum Kredisine (PFPSAL) dahil edilmesi konusunda Banka ile mutabakat sağlanmıştır.

Birinci Program Amaçlı Mali ve Kamu Sektörü Uyum Kredisi (PFPSAL-I):

Mali sektör ve kamu sektörüne yönelik orta vadeli reform programlarının desteklenmesi amacıyla 700 ve 400 milyon ABD doları olmak üzere, toplam 1,1 milyar ABD doları tutarındaki I. PFPSAL kredisine ilişkin İkraz Anlaşması, 12 Temmuz 2001 tarihinde imzalanmıştır. Kredinin tamamı, 17 Temmuz 2001 tarihinde serbest bırakılarak Hazine hesaplarına girmiş bulunmaktadır. Bahse konu kredi, 2001-2003 yıllarını kapsayan dönemde mali sektör ve kamu sektöründe yürütülmesi öngörülen çeşitli reform çalışmalarının ilk ayağını oluşturmaktadır. Anılan kredinin 200 milyon ABD dolarlık bölümü, ihracata yönelik reel sektörün geliştirilmesi ve desteklenmesi amacıyla, 20 Temmuz 2001 tarihli ikraz anlaşması ile Eximbank'a devredilmiştir.

İkinci Program Amaçlı Mali ve Kamu Sektörü Uyum Kredisi (PFPSAL-II):

Mali sektör ve kamu sektörüne yönelik orta vadeli reform programının ikinci ayağının desteklenmesi amacıyla, Dünya Bankası'ndan 24 Nisan 2002 tarihinde imzalanan İkraz Anlaşmaları ile sağlanmış bulunan 800 ve 550 milyon ABD doları olmak üzere toplam 1 milyar 350 milyon ABD doları tutarındaki İkinci Program Amaçlı Mali ve Kamu Sektörü Uyum Kredisi(PFPSAL-II)'nin son kullanım tarihi 31 Aralık 2002'den 31 Mart 2003 tarihine uzatılmıştır. Kredinin 450 milyon ABD doları tutarındaki ilk dilimi, 2002 Ağustos ayında genel bütçenin finansmanında kullanılmıştır. Bütçe finansmanında kullanılması öngörülen 450'şer milyon ABD doları tutarındaki 2. ve 3. dilimlerin zamanlaması ve bu çerçevede alınması gereken tedbirler konusunda Dünya Bankası ve ilgili kuruluşlar ile görüşmeler tamamlanmış olup, 5 Nisan 2003 tarihinde bankaya yeni bir kalkınma politikası mektubu (LDP) verilmiştir. Kredinin kalan iki diliminin yıl sonuna kadar kullanılması beklenmektedir.

Tarım Reformu Uygulama Projesi (ARIP): Tarım sektöründe reform politikaları çerçevesinde, çiftçiye "Doğrudan Gelir Desteği (DGD)", "Alternatif Ürün Geçiş Programı" ile "Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri'nin Yeniden Yapılandırılması" amacıyla uygulanacak projenin dış finansman ihtiyacı için 400 milyon ABD doları yatırım, 200 milyon ABD doları DGD ödemelerine destek olarak planlanan program kısmı olmak üzere, toplam 600 milyon ABD doları tutarındaki

kredinin müzakereleri 2001 Haziran ayı içerisinde tamamlanmış, kredi anlaşması 13 Temmuz 2001 tarihli ve 24461 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Kredinin 200 milyon ABD dolarlık program kısmının 100 milyon ABD dolarlık ilk kısmı 26 Haziran 2002 tarihinde alınmış olup, 2. diliminin öngörülen ilerleme koşulları sağlandığı takdirde 2003 yılı içinde serbest bırakılması beklenmektedir. Tarım sektöründe yeniden yapılandırmaya yönelik bu çalışmalar, kapsamlı bir tarım reformunun ilk ayağını oluşturmaktadır.

Sosyal Riskin Azaltılması Proje Kredisi (SRMP): Ülkemizde yaşanmakta olan ekonomik krizden etkilenen düşük gelirli kesimlere sosyal açılardan destek sağlamak amacıyla yönelik olan SRMP için, 14 Eylül 2001 tarihinde imzalanan İkraz Anlaşması ile Dünya Bankası’ndan 500 milyon ABD doları tutarında bir kredi sağlanmıştır. Söz konusu finansman desteğinin ana faaliyet alanları; i) yoksul ailelere, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu (SYDTF) aracılığıyla yapılacak 100 milyon ABD doları tutarındaki hızlı kullanım bölümü, ii) SYDTF Genel Sekreterliği ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü’nün (SHÇEK) kurumsal yapılarının güçlendirilmesi, iii) nüfusun en yoksul bölümü için çocukların okula devam ve temel sağlık hizmetlerinden yararlanması koşuluna bağlanan Şartlı Nakit Transferleri, iv) yoksullara yönelik gelir ve istihdam yaratan alt projeler oluşturulması, iş eğitimleri ve SHÇEK’nin halk merkezleri ağının genişletilmesine yönelik yerel inisiyatifler ve v) Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı’nın (DİE) kurumsal gelişimi ile yoksul kesimlere yönelik veri tabanı oluşturulmasıdır.

Bahse konu ikrazın 100 milyon ABD dolarlık hızlı kullanım bölümü, 2001 yılında Dünya Bankası kredisi yürürlüğe girmeden önce, Hazine’den SYDTF’ye yapılan transferler karşılığı olarak, 3 Mayıs 2002 tarihinde Hazine hesabına transfer edilmiştir.

4.2.2.2 Proje Finansmanı

2000 yılında 3,4 milyar ABD doları olarak gerçekleşen proje finansmanının toplam dış finansman içindeki payı %26 olarak gerçekleşmiştir. Proje finansmanının sektörler itibariyle alt dağılımında altyapı ve ulaştırma sektörleri sırasıyla %34 ve %30 ile en yüksek paya sahiptir.

2000 yılında Belediyelere 263,4 milyon ABD doları tutarında finansman sağlanmıştır. Bu tutar, Söz konusu yılın Bütçe Kanunu'nda Belediyeler için 500 milyon ABD doları olarak belirlenen "Hazine garantisi verilecek ve devredilecek dış kredi" limitinin yarısından biraz fazladır.

2001 yılında 3 milyar ABD doları olarak gerçekleşen proje finansmanının toplam dış finansman içindeki payı %48'dir. Proje finansmanının sektörler itibariyle alt dağılımında tarım-orman ve enerji sektörleri sırasıyla %25 ve %19 ile en yüksek paya sahiptir.

2001 yılında Belediyeler için garanti ve ikrazen kullandırma suretiyle sağlanan krediler bir önceki yıla göre düşerek yaklaşık 214,2 milyon ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu tutar 2001 yılı Bütçe Kanunu'nda Belediyeler için 500 milyon ABD doları olarak belirlenen "Hazine garantisi verilecek dış kredi" limitinin de yaklaşık %43'üne tekabül etmektedir.

2002 yılında 3,7 milyar dolar olarak gerçekleşen proje finansmanının toplam dış finansman içindeki payı %14 olarak gerçekleşmiştir. Proje finansmanının sektörler itibariyle alt dağılımında ulaştırma ve enerji sektörleri sırasıyla %37 ve %31 ile en yüksek paya sahiptir.

Belediye projelerinin finansmanı için 2002 Mali Yılı Bütçe Kanunu 500 milyon ABD doları tutarında garanti limiti konmuştur. 2002 yılı sonu itibariyle belediye projelerinin finansmanı için toplam 104,5 milyon ABD doları tutarında Hazine garantili/ikrazlı finansman sağlanmıştır. Belediyelerin mali yetersizliklerinden dolayı, yıllar itibariyle belediye projeleri için ticari krediler yerine uygun koşullu hükümet kredileri ve çok uluslu kuruluşlardan temin edilen krediler tercih edilmektedir. Nitekim 2002 yılında belediyeler için sağlanan krediler arasında hükümet kredileri ile çok uluslu kuruluşlardan sağlanan krediler toplam %58 paya sahiptir.

5 BORÇ STOKUNUN YAPISI

5.1 BÜTÇE DENGESİ VE FİNANSAL İŞLEMLER

Gerçekçi bütçelerin yapıldığı, tüm harcama ve gelirlerin bütçe içerisinde izlendiği ve tahakkuk esasına dayalı muhasebeleştirilmenin yapıldığı durumlarda programlanan bütçe finansmanı rakamı ile o döneme ait net borçlanma rakamları birbirine eşit ya da çok yakın rakamlar olarak gerçekleşecektir.

Her yıl mali bütçe hazırlıkları yapılırken, ilgili yıla ait gelir ve gider hedefleri çerçevesinde öngörülen finansman ihtiyacı hesaplanarak iç ve dış borçlanma programları yapılmaktadır. Borçlanma programı hazırlanırken önceki yıllardan gelen borç yükünün yanısıra, yapılacak olan yeni borçlanmaların, programlanan vade kompozisyonları ve faiz tahminleri çerçevesinde oluşan anapara ve faiz yükü hesaplanarak; bu tutarın piyasaları olumsuz yönde etkilemeyecek şekilde finansmanına yönelik stratejiler belirlenmektedir.

Ancak, ülkemiz uygulamasında, gerek bütçe gelir ve giderlerinin yılbaşında programlanan rakamları ile gerçekleşme rakamları arasında oluşan büyük farklar, gerekse bütçe içerisinde izlenmeyen mali ve yarı mali işlemler dolayısıyla ihtiyaç duyulan ilave finansman ihtiyacının bütçede görülen finansman ihtiyacını artırması, borç stokundaki artışın hem yılbaşında programlanan net borçlanma rakamından hem de gerçekleşen ve ilan edilen bütçe finansman ihtiyacından farklı olmasına sebep olmaktadır.

Yıllar itibariyle konsolide bütçe hedefleri ve gerçekleştirmeleri incelendiğinde, çoğu yıllarda faiz dışı fazla hedef ve gerçekleştirmeleri arasında büyük farklılıklar olduğu görülmektedir (Yıllar itibariyle programlanan bütçelerle gerçekleşen bütçeler arasındaki farklılıkları gösteren tablolar Ek 9'da yer almaktadır). Örneğin 2002 yılında 71,2 katrilyon TL'lik bütçe geliri ve 55,3 katrilyon TL faiz dışı harcama hedeflenirken, gelirler 76,4 katrilyon TL ve faiz dışı harcamalar 63,6 katrilyon TL olarak gerçekleşmiş; bir başka deyişle faiz dışı fazlanın hedeflenenin altında performans göstermesi finansman ihtiyacının 3 katrilyon TL civarında artmasına sebep olmuştur.

Ayrıca, bütçede izlenmeyen harcamalar ve bu harcamaların iç borçlanma senetleri ihraç edilerek karşılanıyor olması da finansman ihtiyacının doğru bir şekilde tahmin edilmesine engel olmaktadır. Örneğin, 3836 Sayılı Kanun uyarınca kamu kuruluşlarının birbirine olan borçlarının tahkim edilerek net borcun Hazine tarafından üstlenilmesi; konsolide bütçede harcama olarak gösterilmemesine rağmen söz konusu borç karşılığında alacaklı kuruluşlara 1991 ve 1992 yıllarından itibaren iç borçlanma senetleri ihraç edilmesi ve senetlerin koşullarının kuruluşların ihtiyacına göre sık sık yeniden düzenlenmesi bu yıllarda borç faiz ödemelerini dolayısıyla finansman ihtiyacını arttırıcı bir unsur olmuştur (Ülkemizde yapılan tahkim uygulamaları ve etkilerine ilişkin detaylı değerlendirmeler Ek 6'da yer almaktadır).

Diğer taraftan, 2001 yılına kadar kamu bankaları görev zararlarının bütçede harcama olarak yer almaması ve 1999 yılından itibaren özellikle 2001 yılında iç borçlanma senetleri ihraç edilerek karşılanması; ayrıca bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması kapsamında 2000 yılından itibaren Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na iç borçlanma senetlerinin ihraç edilmesi ve Şubat 2001 krizi ile beraber Fon kapsamına alınan banka sayısının artması nedeniyle senet ihracının arttırılması da son yıllarda bütçe finansmanı ve borçlanma ihtiyacının programlanandan farklı olmasının en önemli sebeplerinden birisidir (Yapılan sermayelendirme operasyonuna ilişkin detaylı bilgi Ek 7'de yer almaktadır).

Bunların yanısıra, garantili borç üstlenimleri ve dış proje kredisi olarak kullanılan kaynakların bütçe yatırımları içinde yer almaması da borç stokundaki artışın konsolide bütçede görülen finansman ihtiyacından daha yüksek olmasına sebep olmaktadır.

Bütçe ve borçlanmada disiplinin sağlanması, finansman ihtiyacı ve borçlanma programının daha etkin bir şekilde yapılabilmesi için 2002 yılında yürürlüğe giren 4749 sayılı Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanun ile çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Kanun ile garantili borç üstlenimleri ve dış proje kullanımları gibi finansman ihtiyacı doğuran ancak bütçede yer almayan kalemlerin 2003 yılı itibariyle bütçe kapsamına alınması sağlanmıştır. Buna ilaveten, ikrazen ihraç edilenler hariç özel tertip tahvil ihraçları ise 2003 yılında borçlanma limitine

dahil edilmiş olup, 2004 yılından itibaren de karşılığında ödenek konulması suretiyle ihraç edilebilecektir.

Kanun ile bütçe dışında izlenen mali ve yarı mali işlemlere ilişkin getirilen disiplin hem bütçe finansman ihtiyacının hem de yapılan borçlanma programlarının daha sağlıklı ve gerçekçi olmasını sağlayacak önemli bir adımdır. Ancak, bu gelişmelerin yanısıra bütçe gelir ve gider hedeflerinin daha gerçekçi olarak yapılması da borç programlarının hedeflendiği gibi gerçekleştirilebilmesi açısından büyük önem taşıyan bir unsur olmaya devam etmektedir.

5.1.1 KONSOLİDE BÜTÇE BORÇ STOKU DEĞİŞİMİ

2002 yılında konsolide bütçe gelirleri 76,4 katrilyon TL, bütçe harcamaları ise 115,5 katrilyon TL olarak gerçekleşmiştir. Faiz dışı harcamalar ise, konsolide bütçe harcamalarının 63,6 katrilyon TL'lik kısmını oluşturmaktadır. Faiz dışı denge 12,8 katrilyon TL, bütçe açığı ise 39 katrilyon TL olarak gerçekleşmiştir. 2002 yılı konsolide bütçe nakit açığı ise 34,4 katrilyon TL olmuştur. Nakit dengesinde meydana gelen bu açığın finansmanı, 16,6 katrilyon TL net dış borçlanma, 17,5 katrilyon TL net iç borçlanma ve 343 trilyon TL diğer kalemindeki²² gelişmeler ile sağlanmıştır.

2003 yılı Ocak ayında ise konsolide bütçe gelirleri 7 katrilyon TL olarak gerçekleşirken konsolide bütçe harcamaları ise 11,2 katrilyon TL olmuştur. Bütçe harcamalarının 5 katrilyon TL'lik kısmını ise faiz dışı harcamalar oluşturmaktadır. Böylece, faiz dışı denge 2 katrilyon TL, bütçe açığı ise 4,2 katrilyon TL olarak gerçekleşmiştir. 2003 yılı Ocak ayı konsolide bütçesinde nakit açığı da 4,2 katrilyon TL olarak gerçekleşmiştir. Nakit dengesinde meydana gelen 4,2 katrilyon TL'lik açığı karşılamak için net dış borçlanmadan 1,8 katrilyon TL ve net iç borçlanmadan 6,6 katrilyon TL olmak üzere toplam 8,5 katrilyon TL'lik finansman sağlanmıştır.

2003 yılı Şubat ayı konsolide bütçe gerçekleştirmeleri incelendiğinde; bütçe gelirlerinin 7,2 katrilyon TL, bütçe harcamalarının ise 9,7 katrilyon TL olduğu görülmüştür. Bu dönemde, faiz dışı harcamalar bütçe harcamalarının 5 katrilyon

²² Diğer kalemi; diğer emanetler, nakit değişmesi ve nakit benzeri kalemlerden oluşmaktadır.

TL'lik kısmını oluşturmaktadır. Faiz dışı denge 2,2 katrilyon TL, bütçe açığı ise 2,5 katrilyon TL olarak gerçekleşmiştir. 2003 yılı Şubat ayında konsolide bütçe nakit açığı ise 4,8 katrilyon TL olarak gerçekleşmiştir. Nakit dengesinde meydana gelen 4.8 katrilyon TL'lik açığı karşılamak için net iç borçlanmadan 4 katrilyon TL ve diğer kaleminden 2,1 katrilyon TL olmak üzere toplam 6,1 katrilyon TL'lik finansman sağlanmıştır. Bu dönemde, yaklaşık 1,4 katrilyon TL'lik net dış borç ödemesi yapılmıştır.

2003 yılı Mart ayında bütçe gelirleri 6,2 katrilyon TL, bütçe harcamaları ise 10,3 katrilyon TL olmuştur. Bütçe harcamalarının 5,5 katrilyon TL'lik kısmını ise faiz dışı harcamalar oluşturmaktadır. Faiz dışı denge 638 trilyon TL, bütçe açığı ise 4,1 katrilyon TL olarak gerçekleşmiştir. 2003 yılı Mart ayı konsolide bütçesinde nakit açığı da 3,7 katrilyon TL olarak gerçekleşmiştir. Nakit dengesinde meydana gelen 3,7 katrilyon TL'lik açığı karşılamak için net iç borçlanmadan 2,8 katrilyon TL ve diğer kaleminden 1,8 katrilyon TL olmak üzere toplam 4,5 katrilyon TL'lik finansman sağlanmıştır. Bu dönemde, yaklaşık 795 trilyon TL'lik net dış borç ödemesi yapılmıştır.

Tablo 7: Konsolide Bütçe Gerçekleşmeleri *

	2002	2003 OCAK	2003 ŞUBAT	2003 MART	2003 TOPLAM
▶ Bütçe Gelirleri	76,400	6,979	7,229	6,156	20,364
▶ Bütçe Harcamaları	115,486	11,221	9,701	10,331	31,253
▶ Faiz Dışı Harcamalar	63,615	4,968	4,980	5,519	15,466
▶ Faiz Dışı Denge	12,785	2,012	2,249	638	4,898
▶ Bütçe Dengesi	-39,085	-4,242	-2,472	-4,174	-10,889
▶ Nakit Dengesi	-34,388	-4,205	-4,760	-3,740	-12,705
▶ Finansman	34,388	4,205	4,760	3,740	12,705
◆ Dış Borçlanma, Net	16,570	1,842	-1,421	-795	-374
■ Kullanım	23,494	2,125	569	0	2,694
■ Devirli+Garantili Borç Geri Dönüşü	2,085	87	68	143	297
■ Ödenen	-9,009	-369	-2,057	-938	-3,364
◆ İç Borçlanma, Net	17,474	6,622	4,033	2,771	13,425
◆ Diğer	343	-4,259	2,148	1,764	-347

* Konsolide Bütçe Gerçekleşmeleri; Cari Fiyatlarla, Trilyon TL cinsinden ve Özel Ödenek Açısından Düzeltilmemiştir,

5.1.1.1 İç Borç

a) 2002 Yılı Konsolide Bütçe İç Borç Stoku Değişimi:

Konsolide bütçe iç borç stoku 2001 yılında 122,1 katrilyon TL, 2002 yılında ise 149,9 katrilyon TL olarak gerçekleşmiştir. 2001 yılından 2002 yılına iç borç stoku 27,7 katrilyon TL artmış, bunun yanısıra 2002 yılında Tablo 7'de görüldüğü üzere net iç borçlanma ile yapılan konsolide bütçe finansmanı 17,5 katrilyon TL olarak gerçekleşmiştir. İç borç stokundaki artış ile konsolide bütçe iç finansman rakamı arasındaki yaklaşık 10,3 katrilyon TL tutarındaki farkın 6,5 katrilyon TL'si nakit dışı mahsuben net borçlanmadan, 3,9 katrilyon TL'si kur farkından, 145 trilyon TL'si ise net prim/iskonto tutarından oluşmaktadır.

**Tablo 8: 2002 Yılı Konsolide Bütçe İç Borç Stok Değişimi
(Trilyon TL) ***

▶ 2001 yılı İç Borç Stoku	122,157
▶ 2002 yılı İç Borç Stoku	149,869
◆ İç Borç Stok Değişimi	27,712
● Bütçe Net İç Finansman (+)	17,474
● Nakit Dışı Mahsuben Net Borçlanma (+)	6,528
■ Faizi Yerine Verilen Senetler	2,750
■ Yeni Borçlanma	3,778
● Kur Farkı (+)	3,855
● Net Prim/iskonto (-)	145

(*) Geçici verilerle hesaplanmış olup, gösterge niteliğindedir.

b) 2003 Yılı Ocak Ayı Konsolide Bütçe İç Borç Stoku Değişimi:

2002 yılında konsolide bütçe iç borç stoku 149,9 katrilyon TL olarak gerçekleşirken, 2003 yılı Ocak ayında bu rakam 155,4 katrilyon TL olmuştur. 2003 yılı Ocak ayında iç borç stoku 5,5 katrilyon TL tutarında artmıştır. Bu dönemde, konsolide bütçede yer alan net iç borçlanma tutarı ise 6,6 katrilyon TL dir. Konsolide bütçe iç finansman rakamı ile iç borç stokundaki artış arasındaki yaklaşık 1,1 katrilyon TL tutarındaki farkın 1,2 katrilyon TL'si nakit dışı mahsuben net borçlanmada meydana gelen azalıştan, 92 trilyon TL'si ise kur farkında meydana gelen artıştan kaynaklanmaktadır.

**Tablo 9: 2003 Yılı Ocak Ayı Konsolide Bütçe İç Borç Stok Değişimi
(Trilyon TL) ***

▶ 2002 yılı İç Borç Stoku	149,869
▶ 2003 Ocak İç Borç Stoku	155,376
◆ İç Borç Stok Değişimi	5,507
● Bütçe Net İç Finansman (+)	6,622
● Nakit Dışı Mahsuben Net Borçlanma (+)	-1,207
■ TMSF kağıt iadesi	-1,207
● Kur Farkı (+)	92

(*) Geçici verilerle hesaplanmış olup, gösterge niteliğindedir.

c) 2003 Yılı Şubat Ayı Konsolide Bütçe İç Borç Stoku Değişimi:

Konsolide bütçe iç borç stoku 2003 yılı Şubat ayında 159,4 katrilyon TL olarak gerçekleşmiş olup Şubat ayı içerisinde Ocak ayına göre iç borç stoku 4 katrilyon TL artmıştır. 2003 yılı Şubat ayında konsolide bütçe finansmanında yer alan net iç borçlanma tutarı da 4 katrilyon TL olarak gerçekleşmiştir. İç borç stokundaki artış ile konsolide bütçe iç finansman rakamı arasındaki yaklaşık 3 trilyon TL tutarındaki fark ise kur farkından kaynaklanmaktadır.

**Tablo 10: 2003 Yılı Şubat Ayı Konsolide Bütçe İç Borç Stok Değişimi
(Trilyon TL) ***

▶ 2003 Ocak İç Borç Stoku	155,376
▶ 2003 Şubat İç Borç Stoku	159,412
◆ İç Borç Stok Değişimi	4,036
● Bütçe Net İç Finansman (+)	4,033
● Kur Farkı (+)	3

(*) Geçici verilerle hesaplanmış olup, gösterge niteliğindedir.

d) 2003 Yılı Mart Ayı Konsolide Bütçe İç Borç Stoku Değişimi:

Konsolide bütçe iç borç stoku 2003 yılı Şubat ayında 159,4 katrilyon TL olarak gerçekleşirken, 2003 yılı Mart ayında ise bu rakam 162,6 katrilyon TL olmuştur. 2003 yılı Mart ayında iç borç stoku 3,1 katrilyon TL artmış olup, bu dönemde Tablo 7'de görüldüğü üzere net iç borçlanma ile yapılan konsolide bütçe finansmanı 2,8 katrilyon TL olarak gerçekleşmiştir. İç borç stokundaki artış ile konsolide bütçe iç finansman rakamı arasındaki yaklaşık 375 trilyon TL tutarındaki fark ise kur farkından kaynaklanmaktadır.

**Tablo 11: 2003 Yılı Mart Ayı Konsolide Bütçe İç Borç Stok Değişimi
(Trilyon TL) ***

▶ 2003 Şubat İç Borç Stoku	159,412
▶ 2003 Mart İç Borç Stoku	162,558
◆ İç Borç Stok Değişimi	3,146
● Bütçe Net İç Finansman (+)	2,771
● Kur Farkı (+)	375

* Geçici verilerle hesaplanmış olup, gösterge niteliğindedir.

5.1.1.2 Dış Borç

a) 2002 Yılı Konsolide Bütçe Dış Borç Stoku Değişimi:

2001 yılında muhasebe dövizinden hesaplanan konsolide bütçe dış borç stoku 56 katrilyon TL olarak gerçekleşirken, 2002 yılında aynı şekilde hesaplanan konsolide bütçe dış borç stoku ise 93,2 katrilyon TL olmuştur. 2002 yılında dış borç stoku 37,2 katrilyon TL artmış olup, bu tutarın 14,5 katrilyon TL'si konsolide bütçe "dış borçlanma, net" kalemi altında yer alan kullanım ve ödenen kalemlerinin farkına eşit olan net dış finansman rakamıdır. Dış borç stokundaki artış ile net dış finansman rakamı arasındaki yaklaşık 22,7 katrilyon TL tutarındaki farkın 3,6 katrilyon TL'si genel ve katma bütçe dışı kuruluşlara kullandırılan net dış proje kredileri kullanımından, 1,7 katrilyon TL'si garantili borç üstlenimlerinden, 17,4 katrilyon TL'lik kısmı ise kur farkından kaynaklanmaktadır.

**Tablo 12: 2002 Yılı Konsolide Bütçe Dış Borç Stok Değişimi
(Trilyon TL) ***

▶ 2001 yılı Dış Borç Stoku	56,035
▶ 2002 yılı Dış Borç Stoku	93,249
◆ Dış Borç Stok Değişimi	37,214
● Net Dış Finansman (+)	14,485
● Dış Proje Kredileri (+)	3,601
● Garantili Borç Üstlenimleri (+)	1,684
● Kur Farkı (+)	17,444

(*) Geçici verilerle hesaplanmış olup, gösterge niteliğindedir.

b) 2003 Yılı Ocak Ayı Konsolide Bütçe Dış Borç Stoku Değişimi:

2002 yılında konsolide bütçe dış borç stoku 93,2 katrilyon TL olarak gerçekleşirken, 2003 yılı Ocak ayında ise bu rakam 96,4 katrilyon TL olmuştur. 2003

yılı Ocak ayında dış borç stoku 3,1 katrilyon TL artmış olup, bu tutarın 1,8 katrilyon TL'si konsolide bütçe "dış borçlanma, net" kalemi altında yer alan kullanım ve ödenen kalemlerinin farkına eşit olan net dış finansman rakamıdır. Dış borç stokundaki artış ile net dış finansman rakamı arasındaki yaklaşık 1,4 katrilyon TL tutarındaki farkın 119 trilyon TL'si genel ve katma bütçe dışı kuruluşlara kullandırılan net dış proje kredileri kullanımından, 1,2 katrilyon TL'si ise kur farkından kaynaklanmaktadır.

Tablo 13: 2003 Yılı Ocak Ayı Konsolide Bütçe Dış Borç Stok Değişimi (Trilyon TL) *

▶ 2002 yılı Dış Borç Stoku	93,249
▶ 2003 Ocak Dış Borç Stoku	96,365
◆ Dış Borç Stok Değişimi	3,116
● Net Dış Finansman (+)	1,756
● Dış Proje Kredileri (+)	119
● Kur Farkı (+)	1,241

* Geçici verilerle hesaplanmış olup, gösterge niteliğindedir.

c) 2003 Yılı Şubat Ayı Konsolide Bütçe Dış Borç Stoku Değişimi:

Konsolide bütçe dış borç stoku 2003 yılı Şubat ayında 93 katrilyon TL olarak gerçekleşmiş olup, Şubat ayı içerisinde Ocak ayına göre dış borç stoku 3,4 katrilyon TL azalmıştır. Buna ilaveten, bu dönemde konsolide bütçe "dış finansman, net" kalemi altında yer alan kullanım ve ödenen kalemlerinin farkına eşit olan net dış finansman rakamı da 1,5 katrilyon TL azalmıştır. Net dış finansman rakamı ile dış borç stokundaki azalış arasındaki yaklaşık 1,9 katrilyon TL tutarındaki farkın 123 trilyon TL'si genel ve katma bütçe dışı kuruluşlara kullandırılan net dış proje kredileri kullanımından, 2 katrilyon TL'si ise kur farkında meydana gelen azalmadan kaynaklanmaktadır.

**Tablo 14: 2003 Yılı Şubat Ayı Konsolide Bütçe Dış Borç Stok Değişimi
(Trilyon TL) ***

▶ 2003 Ocak Dış Borç Stoku	96,365
▶ 2003 Şubat Dış Borç Stoku	92,938
◆ Dış Borç Stok Değişimi	-3,427
● Net Dış Finansman (+)	-1,488
● Dış Proje Kredileri (+)	123
● Kur Farkı (+)	-2,062

* Geçici verilerle hesaplanmış olup, gösterge niteliğindedir.

d) 2003 Yılı Mart Ayı Konsolide Bütçe Dış Borç Stoku Değişimi:

2003 yılı Şubat ayında konsolide bütçe dış borç stoku 93 katrilyon TL olarak gerçekleşirken, 2003 yılı Mart ayında bu rakam 97,6 katrilyon TL olmuştur. 2003 yılı Mart ayında dış borç stoku 4,7 katrilyon TL artmıştır. Bu dönemde, konsolide bütçe “dış finansman, net” kalemi altında yer alan kullanım ve ödenen kalemlerinin farkına eşit olan net dış finansman rakamı da 938 trilyon TL azalmıştır. Dış borç stokundaki artış ile net dış finansman rakamı arasındaki yaklaşık 5,7 katrilyon TL tutarındaki farkın 87 trilyon TL’si genel ve katma bütçe dışı kuruluşlara kullandırılan net dış proje kredileri kullanımından, 5,6 katrilyon TL’si ise kur farkından kaynaklanmaktadır.

**Tablo 15: 2003 Yılı Mart Ayı Konsolide Bütçe Dış Borç Stok Değişimi
(Trilyon TL) ***

▶ 2003 Şubat Dış Borç Stoku	92,938
▶ 2003 Mart Dış Borç Stoku	97,660
◆ Dış Borç Stok Değişimi	4,722
● Net Dış Finansman (+)	-938
● Dış Proje Kredileri (+)	87
● Kur Farkı (+)	5,573

* Geçici verilerle hesaplanmış olup, gösterge niteliğindedir.

5.2 GAYRİ SAFİ BORÇ STOKU

5.2.1 2002 YIL SONU KONSOLİDE BÜTÇE BORÇ STOKUNUN YAPISI

2002 yıl sonu itibariyle toplam 148,5 milyar dolar olarak hesaplanan konsolide bütçe borç stokunun, % 62'sini iç borç stoku ve % 38'ini dış borç stoku oluşturmaktadır.

Tablo 16: 2002 Yıl Sonu İtibariyle Konsolide Bütçe Borç Stoku *

	Katrilyon TL	Milyar Dolar	Pay	GSMH'ye Oran
TOPLAM	243,1	148,5	100%	88,9%
▶ İÇ BORÇ STOKU	149,9	91,7	61,8%	54,8%
▶ DIŞ BORÇ STOKU	93,2	56,8	38,2%	34,1%
◆ TAHVİLLER	37,9	23,1	15,6%	13,9%
◆ KREDİLER	55,4	33,7	22,7%	20,2%

*Geçici, 31.12.2002 TCMB Döviz Kurları esas alınarak hesaplanmıştır.

Toplam 56,8 milyar dolar olan dış borç stokunun 23,1 milyar dolarını tahvil stoku ve 33,7 milyar dolarını kredi stoku oluşturmaktadır.

Tablo 17: 2002 Yıl Sonu İtibariyle Konsolide Bütçe Borç Stokunun Döviz Kompozisyonu (Milyar ABD doları)*

	TL Cinsi	ABD \$ Cinsi/End.	EURO Cinsi/End.	SDR	JPY	DİĞER FX	TOPLAM
TOPLAM	62,2	42,9	18,4	19,9	4,4	0,8	148,5
▶ İÇ BORÇ STOKU	62,2	20,0	3,5	5,9	-	-	91,7
▶ DIŞ BORÇ STOKU	-	22,8	14,9	13,9	4,4	0,8	56,8

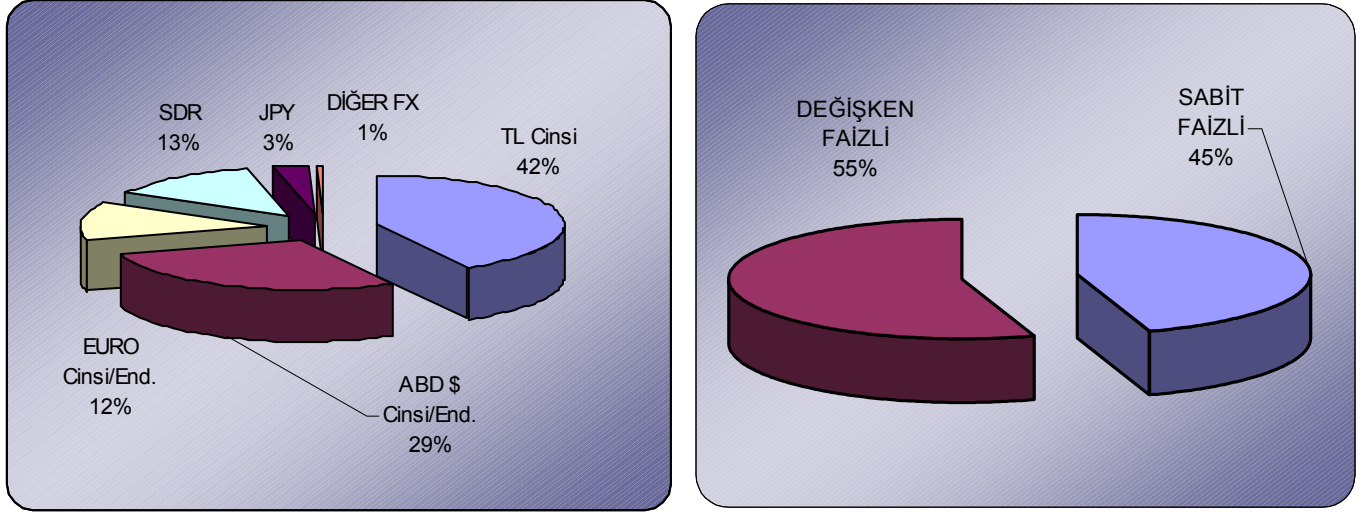
*Geçici

Stokun döviz kompozisyonuna bakıldığında, toplam stokun yaklaşık %70'ini 62,2 milyar dolarlık payı ile TL ve 42,9 milyar dolarlık payı ile dolar yükümlülüklerin oluşturdukları dikkati çekmektedir. %13 oranında payıyla SDR cinsi ve %12 oranında payıyla Euro cinsi/endeşli yükümlülüklerin oranı TL ve ABD doları cinsi yükümlülükleri takip etmektedir. Diğer yandan, stokun faiz

kompozisyonuna bakıldığında değişken faizli borçların konsolide borç stoku içindeki payının %55, sabit faizli borçların payının ise %45 olduğu görülmektedir (

Grafik 4).

Grafik 4: Konsolide Bütçe Borç Stokunun Döviz Ve Faiz Kompozisyonu (2002)

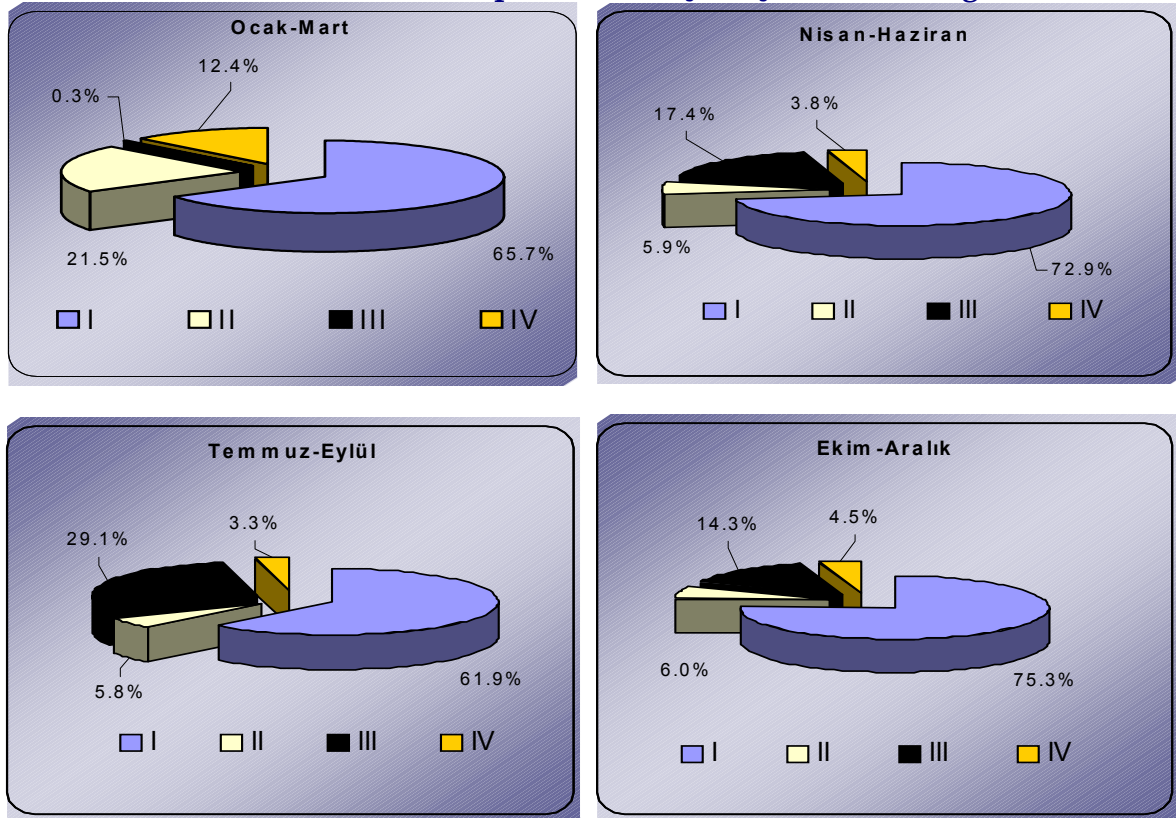
5.2.1.1 İç Borç Stokunun Yapısı

Türkiye Ekonomisi 2002 yılında, önceki iki yılda olduğu gibi, ekonomik bir kriz yaşamamıştır ancak, siyasi gelişmeler birincil ve ikincil piyasalarda önemli dalgalanmalara neden olmuştur. 2002 yılında piyasalarda yaşanan gelişmeleri üç dönem içinde değerlendirmek mümkündür: İlk dönem 2001 yılı ikinci yarısında uzun süre çok yüksek seviyelerde seyreden, Ekim ayında düşmeye başlayan ve Şubat ayında Hazine tarafından kullanılan 9,1 milyar ABD doları tutarındaki IMF kredisinin etkisiyle, 2002 yılının ilk aylarında da düşmeye devam eden kurun ve faizlerin iniş eğiliminde olduğu dönemdir. İkinci dönem, Mayıs başında Başbakan'ın rahatsızlanması ile başlayan ve erken seçim kararının alındığı 31 Temmuz tarihine kadar devam eden siyasi belirsizliğin yoğun olduğu dönemdir. Bu belirsizliğin başladığı dönem öncesinde yıllık bileşik bazda %50 düzeylerine inen TL cinsinden iskontolu senet ihalelerinde oluşan Hazine'nin borçlanma maliyeti bu dönemde %80 seviyesine yaklaşmıştır. Son dönemde ise, seçim kararının alınması sonrasında piyasalardaki hareketlilik azalmış; seçimlerin ertelenmesi tartışmalarının son

bulduğu 1 Ekim 2002 tarihinden sonra, faiz ve kurlar düşmeye başlamıştır. Kasım ayındaki genel seçimlerin sonrasında devam eden bu olumlu gidiş, yılın son günlerinde tersine dönmüştür.

2002 yılında nakit karşılığı yapılan nakit iç borçlanmaların üçer aylık gelişmeleri incelendiğinde, ihale ile satılan sabit faizli TL cinsinden senetlerin toplam içindeki payının %62 ile %75 arasında değiştiği görülmektedir. İhale yöntemi ile ihraç edilen 3 ayda bir kupon ödemeli değişken faizli TL cinsi senetlerin, toplam nakit iç borçlanma içindeki payı faizlerin iniş eğiliminde olduğu 2002 yılının ilk üç ayında %21,5 gibi yüksek bir paya sahipken yılın geri kalan kısmında bu oran %6'ya inmiştir (Grafik 5). Bunun temel sebebi 2002 Mayıs ayı itibariyle başlayan siyasi belirsizlik ortamının piyasaları olumsuz etkilemesidir. Siyasi belirsizlik ortamında yatırımcıların uzun vadeli tahvillere olan talebi azalmıştır.

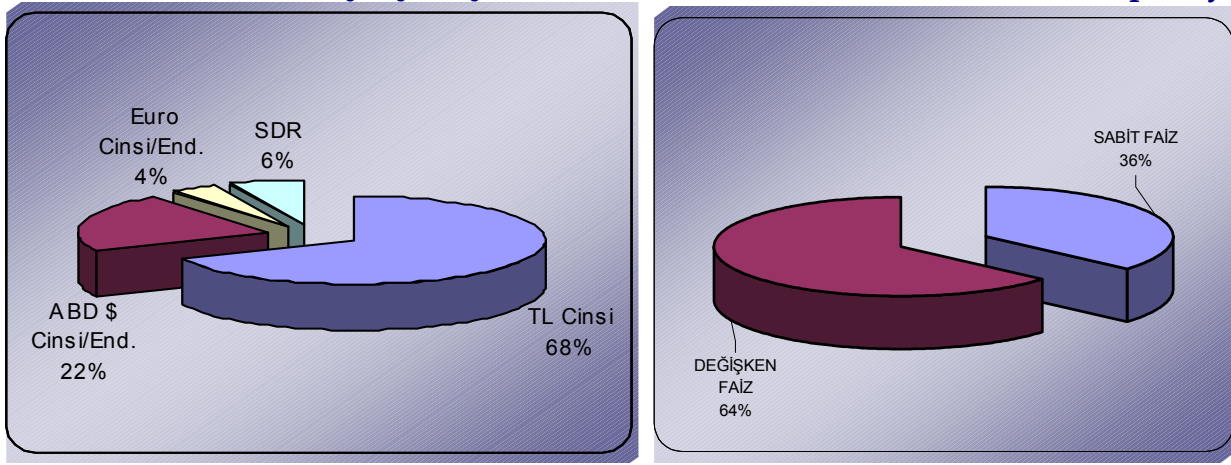
Grafik 5: 2002 Yılında Yapılan Nakit İç Borçlanmanın Dağılımı

- I : İhale ile satılan TL cinsinden iskontolu tahvil & bono.
- II : İhale ile satılan TL cinsinden değişken faizli tahvil.
- III : Döviz cinsinden (direkt satış, halka arz, tap, ihale).
- IV: Diğer TL nakit.

2002 yılı sonunda iç borç stoku 2001 yılı sonuna kıyasla %22,7 oranında artarak 149 katrilyon TL'ye (91,7 Milyar ABD doları) yükselmiştir. 2002 yıl sonu itibariyle iç borç stokunun %68'lik kısmını TL cinsinden; %32'lik kısmını döviz cinsinden DİBS stoku oluşturmaktadır. Stokun faiz kompozisyonuna bakıldığında, toplam stok içinde değişken faizli DİBS'lerin payının %64; sabit faizli DİBS'lerin payının %36 olduğu görülmektedir (Grafik 6). 2002 yıl sonu itibariyle toplam iç borç stokunun ortalama vadeye kalan gün sayısı 32,1 ay olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 6: Konsolide Bütçe İç Borç Stokunun 2002 Yılı Sonu Döviz ve Faiz Kompozisyonu

5.2.1.2 Dış Borç Stokunun Yapısı

Toplam 56,8 milyar dolarlık konsolide bütçe dış borç stokunun %66'sını 22,8 milyar ABD doları tutarındaki dolar yükümlülüklerimiz ile 14,9 milyar ABD doları tutarındaki Euro yükümlülüklerimiz oluşturmaktadır. Dış borç stokunun alt kalemleri incelendiğinde, kredi ve tahvillerin toplam stok içindeki paylarının sırasıyla %59 ve %41 olduğu görülmektedir.

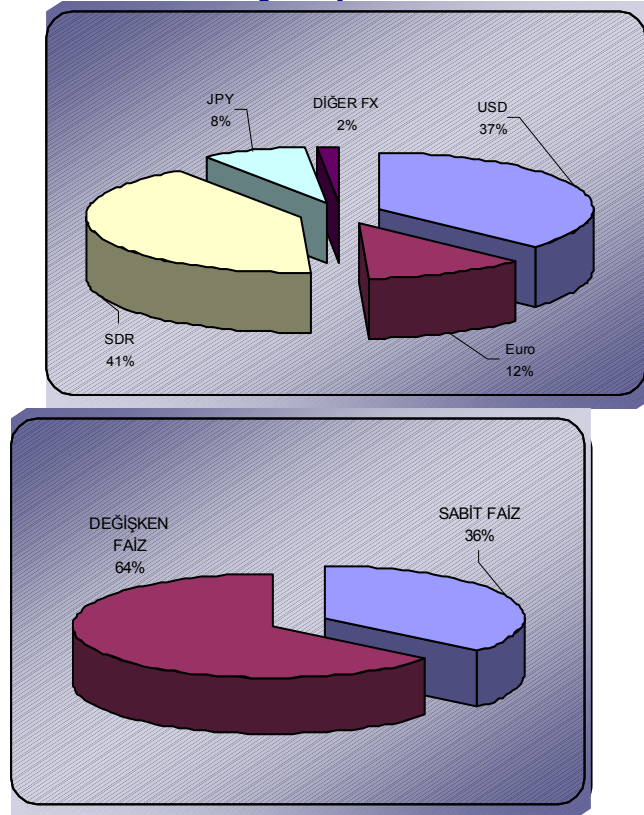
Tablo 18: 2002 Yıl Sonu İtibariyle Konsolide Bütçe Dış Borç Stokunun Döviz Kompozisyonu (Milyar ABD doları) *

	ABD Doları	Euro	SDR	JPY	DİĞER FX	TOPLAM
TOPLAM	22,8	14,9	13,9	4,4	0,8	56,8
▶ TAHVİLLER	10,4	10,7	-	1,8	0,2	23,1
▶ KREDİLER	12,5	4,2	13,9	2,6	0,6	33,7

*Geçici

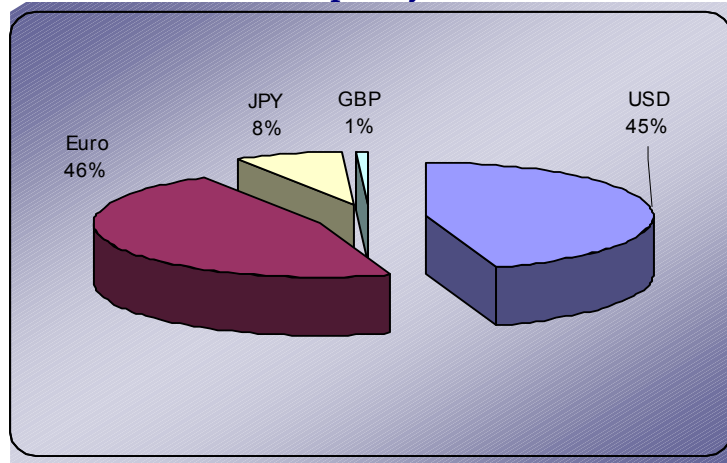
Dış borç stoku içinde ABD doları ve Euro cinsinden yükümlülüklerimizden sonra en büyük paya 13,3 milyar ABD doları tutarındaki IMF' den sağlanan SDR cinsi krediler sahiptir.

Grafik 7: Konsolide Bütçe Dış Kredi Stokunun 2002 Yıl Sonu Döviz ve Faiz Kompozisyonu

Konsolide bütçe dış kredi stokunun döviz kompozisyonu içinde ABD doları ve SDR cinsinden yükümlülükler toplamı %78 paya sahiptir. Kredi stokunun faiz kompozisyonuna bakıldığında değişken faizli yükümlülüklerin payının %64, sabit faizli yükümlülüklerin %36 olduğu görülmektedir (Grafik 7).

Grafik 8: Konsolide Bütçe Dış Tahvil Stokunun 2002 Yıl Sonu Döviz Kompozisyonu

Dış borç tahvil stoku içinde değişken faizli olanların payı göz ardı edilebilecek olup, stokun tamamı sabit faizli olarak değerlendirilmiştir. Tahvil stokunun döviz kompozisyonuna bakıldığında ise stokun %91'ini 10,7 milyar ABD doları tutarındaki Euro cinsi ve 10,4 ABD doları tutarındaki dolar cinsi tahvillerin oluşturduğu görülmektedir.

5.2.2 2003 MART SONU İTİBARIYLA KONSOLİDE BÜTÇE BORÇ STOKUNUN YAPISI

2003 yılı Mart ayı sonu itibariyle konsolide bütçe borç stoku 2002 yıl sonuna göre TL bazında % 7,1, dolar bazında % 2,6 oranında artmıştır. Mart sonu itibariyle 152,4 milyar dolar olan konsolide bütçe borç stoku %62 oranında iç borç; %38 oranında dış borçtan oluşmaktadır. 2002 yılı sonuna göre Mart sonu itibariyle toplam stok içinde iç ve dış borçların payı değişmemiştir.

Tablo 19: 2003 Mart Konsolide Bütçe Borç Stoku *

	Katrilyon TL	Milyar Dolar	%
TOPLAM	260,3	152,4	100%
▶ İÇ BORÇ STOKU	162,6	95,2	62%
▶ DIŞ BORÇ STOKU	97,7	57,2	38%
◆ TAHVİLLER	40,5	23,7	16%
◆ KREDİLER	57,2	33,5	22%

*Geçici, 31.03.2003 TCMB döviz kurları esas alınmıştır.

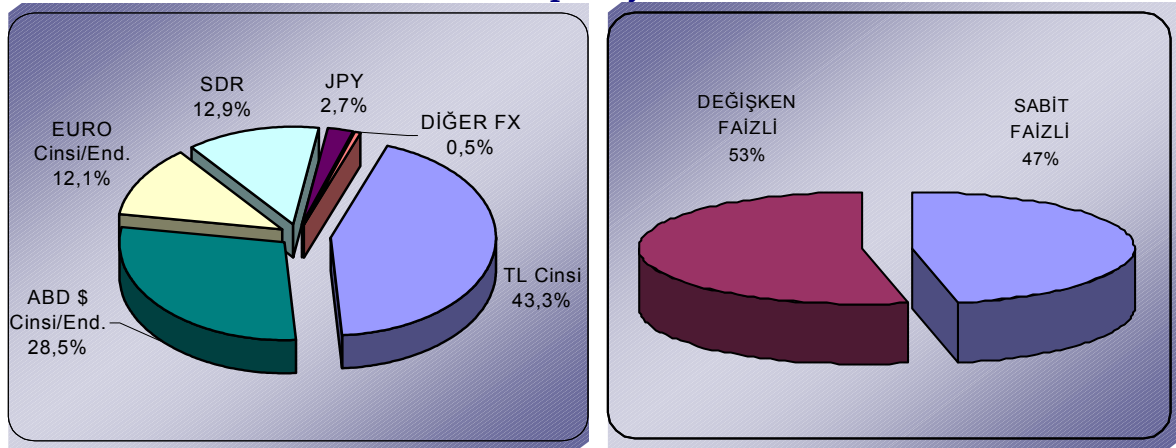
Tablo 20: 2003 Mart Konsolide Bütçe Borç Stokunun Döviz Kompozisyonu (Milyar ABD doları) *

	TL Cinsi	ABD \$ Cinsi/End.	EURO Cinsi/End.	SDR	JPY	DIĞER FX	TL
TOPLAM	66,0	43,5	18,4	19,7	4,1	0,8	
▶ İÇ BORÇ STOKU	66,0	19,8	3,7	5,7	-	-	
▶ DIŞ BORÇ STOKU	-	23,7	14,7	14,0	4,1	0,8	

*Geçici

Konsolide bütçe borç stokunun döviz kompozisyonuna bakıldığında 66 milyar dolarlık payı ile TL ve 43,5 milyar dolarlık payı ile dolar yükümlülüklerinin, toplam stokun %71,9'unu oluşturdukları dikkati çekmektedir. Diğer yandan, konsolide bütçe borç stokunun %53'ü değişken faizli, %47'si de sabit faizli borçlardan oluşmaktadır (Grafik 9).

Grafik 9: 2003 Mart Sonu İtibariyle Konsolide Bütçe Stokunun Döviz ve Faiz Kompozisyonu

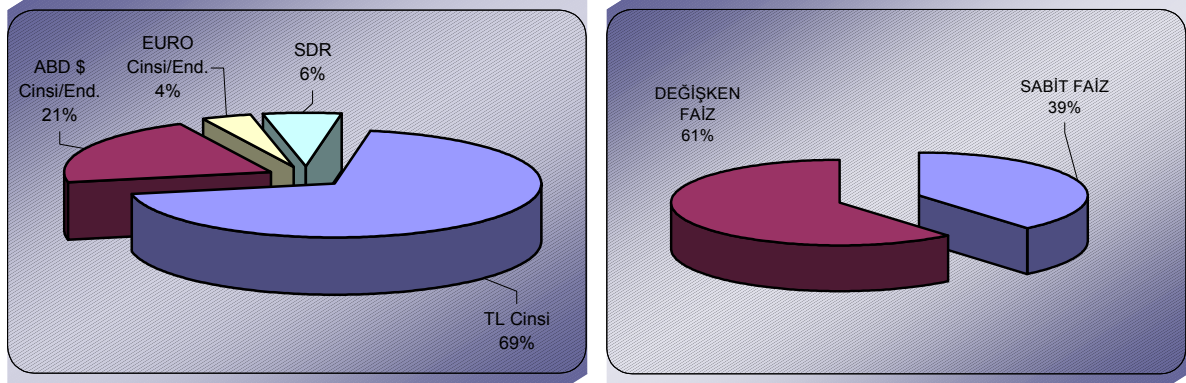

5.2.2.1 İç Borç Stoku

Mart 2003 sonu itibariyle 162,6 katrilyon TL (95,2 Milyar dolar) olan iç borç stokunun %69'luk kısmı TL cinsinden; %31'lik kısmı ise döviz cinsinden DİBS stokundan oluşmaktadır. Stokun faiz kompozisyonuna bakıldığında, toplam stok içinde değişken faizli DİBS'lerin payının %61; sabit faizli DİBS'lerin payının %39 olduğu görülmektedir (Grafik10).

2003 Mart sonu itibariyle toplam iç borç stokunun ortalama vadeye kalan gün sayısı, 2002 yıl sonuna göre 3,2 ay azalarak 28,9 ay olarak gerçekleşmiştir.

Grafik10: 2003 Mart Sonu İtibariyle Konsolide Bütçe İç Borç Stokunun Döviz ve Faiz Kompozisyonu

5.2.2.2 Dış Borç Stoku

2002 yıl sonu itibariyle 56,8 milyar ABD doları olan konsolide bütçe dış borç stoku 2003 yılı Mart sonu itibariyle 57,2 milyar ABD dolarına ulaşarak %0,7 artış göstermiştir. Konsolide bütçe dış borç stoku döviz kompozisyonu açısından incelendiğinde, Euro ve ABD doları cinsinden yükümlülüklerin %67'lik payla toplam stokun büyük çoğunluğunu oluşturduğu görülmektedir. Konsolide bütçe dış borç stoku içinde ABD doları cinsinden yükümlülükler 2002 yıl sonu stokuna göre %3,9 artarak 23,7 milyar ABD dolarına ulaşırken, JPY cinsinden yükümlülüklerin payı %6,8 azalarak 4,1 milyar ABD doları olmuştur. Dış borç stokunun alt kalemleri incelendiğinde, kredi ve tahvillerin toplam stok içindeki paylarının sırasıyla %59 ve %41 olduğu görülmektedir (Tablo 21).

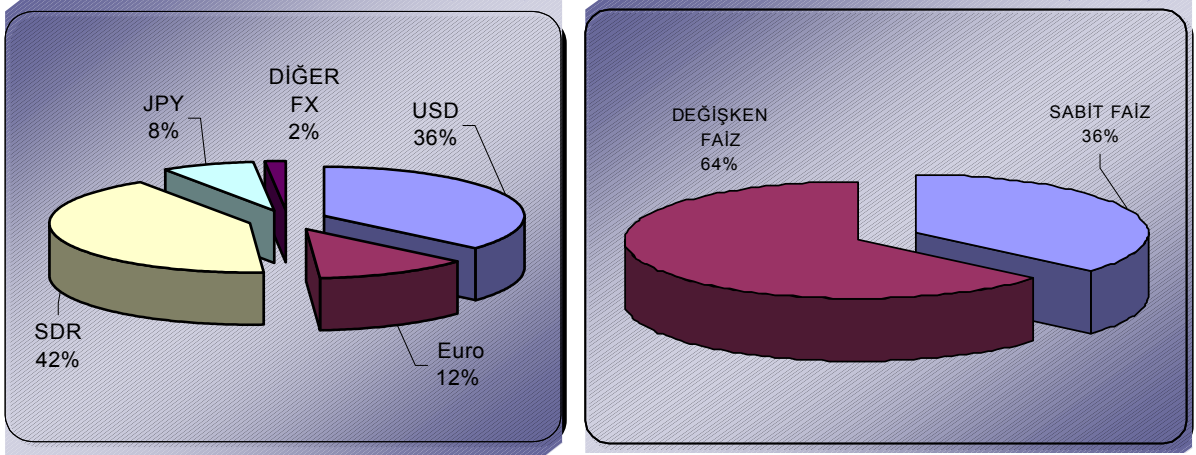
Tablo 21: 2003 Mart Konsolide Bütçe Dış Borç Stokunun Döviz Kompozisyonu (Milyar ABD doları) *

	ABD Doları	Euro	SDR	JPY	DİĞER FX	TOPLAM
TOPLAM	23,7	14,7	14,0	4,1	0,8	57,2
▶ TAHVİLLER	11,5	10,5	-	1,5	0,2	23,7
▶ KREDİLER	12,2	4,2	14,0	2,6	0,6	33,5

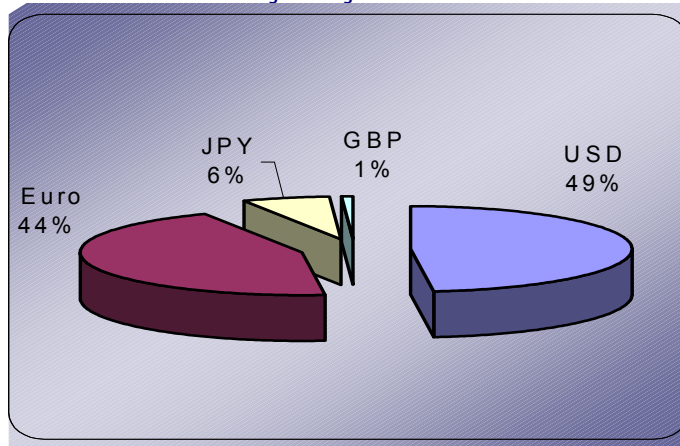
*Geçici

2003 Mart itibariyle kredi stokununun faiz kompozisyonuna bakıldığında, 2002 yıl sonuna göre bir değişikliğin olmadığı gözlenmektedir. Döviz kompozisyonu açısından incelendiğinde, kredi stoku içinde ABD doları ve SDR cinsinden yükümlülükler toplamı %78 paya sahiptir (Grafik 11).

Grafik 11: 2003 Mart Konsolide Bütçe Dış Kredi Stokunun Döviz ve Faiz Kompozisyonu

Grafik 12: 2003 Mart Konsolide Bütçe Dış Tahvil Stokunun Döviz Kompozisyonu

2002 yılı sonunda 23,1 ABD doları olan konsolide bütçe dış borç tahvil stoku 2003 Mart sonu itibariyle 23,7 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. 2002 yıl sonu ve 2003 Mart sonu dış borç tahvil stokları döviz kompozisyonu açısından karşılaştırıldığında, JPY cinsinden tahvillerin payının %8'den %6'ya düşerken, Euro ve USD cinsinden ihraç edilen tahvillerin payının %1,5 artarak, toplam portföyün %93'ünü oluşturduğu gözlenmektedir.

5.3 KAMU NET BORÇ STOKU

Kamu borç stokunun maruz kaldığı risklerin doğru tespiti ve piyasalar açısından Söz konusu risklerin sağlıklı bir şekilde izlenebilmesi için sadece, kamu sektörünün mali yükümlülüklerinin değil, aynı zamanda finansal alacak ve mevduatlarının da değerlendirildiği bir yapıda ele alınması büyük önem taşımaktadır.

Türk Lirası olarak hesaplanmakta olan kamu net borcunun hesaplamasına ilişkin metodoloji, “Konsolide Bütçe ve Merkez Bankası”, “Diğer Kamu Sektörü” ve toplam net borç miktarının iç ve dış borç dağılımını gösteren “Kamu Sektörünün Net Borcu” olarak tanımlanan üç temel bölümden oluşmaktadır.

Konsolide Bütçe ve Merkez Bankası başlıklı ilk bölüm (KBNBS), konsolide bütçe dış borcu (KBDBS) ile konsolide bütçe mevduatları (KBM) ile netleştirilen konsolide bütçe iç borcunun (KBİBS) toplamından Merkez Bankasının net varlıklarının (TCMBNV) düşülmesi yolu ile hesaplanmaktadır.

$$KBNBS=KBDBS+(KBİBS-KBM)-TCMBNV \quad (1)$$

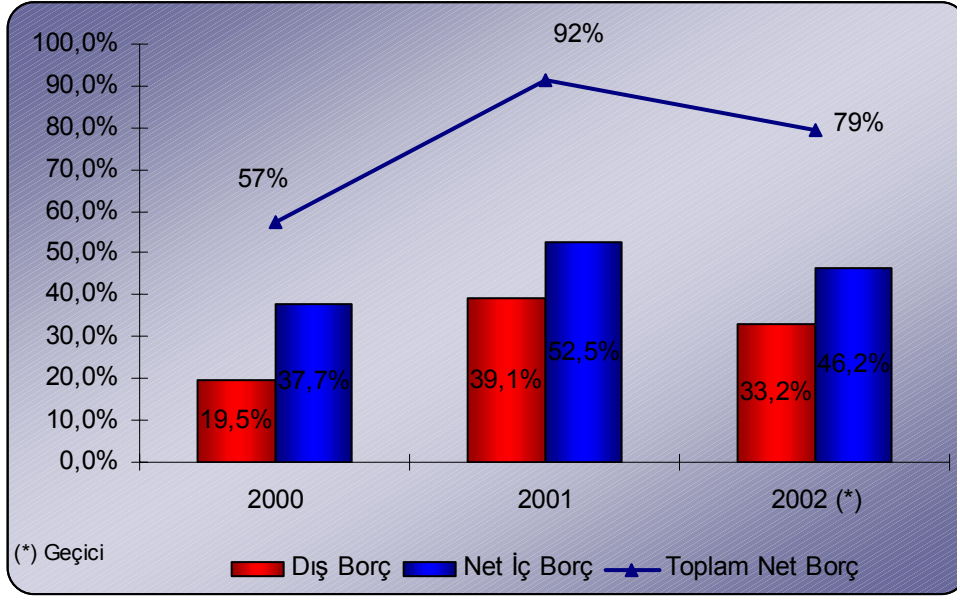
“Diğer Kamu Sektörü” başlıklı ikinci bölüm (DKSNBS), konsolide bütçe dışındaki kamu sektörünün dış borç stoku (DKSDBS) ile, diğer kamu sektörünün mevduatı (DKSM) ile netleştirilmiş diğer kamu iç borç stokunun (DKSİBS) toplamıdır.

$$DKSNBS=DKSDBS+(DKSİBS-DKSM) \quad (2)$$

“Kamu Sektörünün Net Borcu” başlıklı son bölüm (KNBS) ise, ilk iki bölümün toplamı ve iç/dış borç olarak ayrımından ibarettir.

$$KNBS=KBNBS+DKSNBS \quad (3)$$

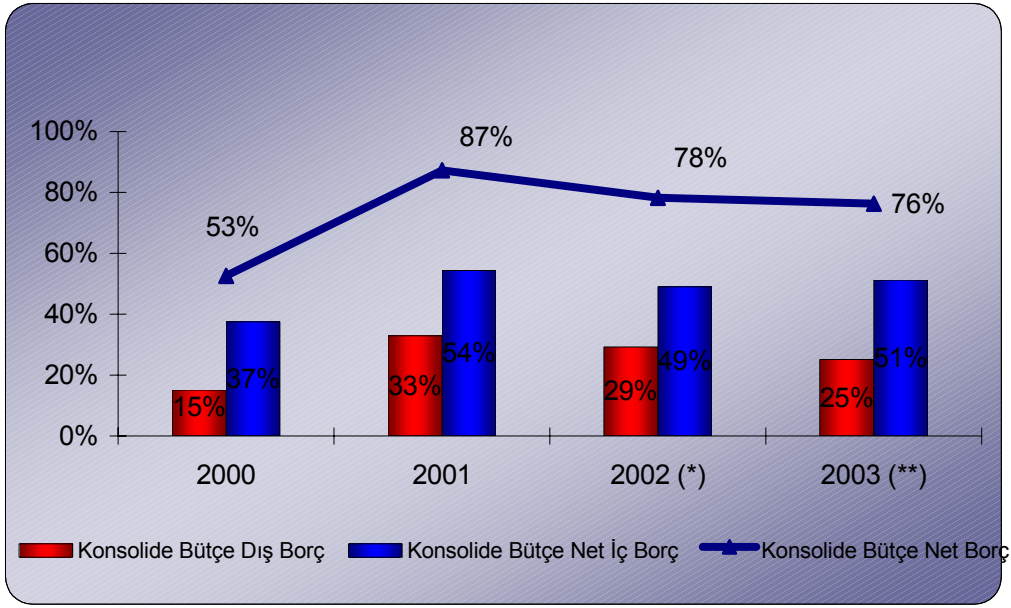
Grafik 13: Toplam Kamu Net Borç Stoku/GSMH

Grafikte görüldüğü üzere, 2000 yılında %57 olarak gerçekleşen toplam kamu net borcunun GSMH'ye oranı, 2001 yılı sonunda %92'ye yükselmiştir. Bu artışın sebepleri, daha önceki bölümlerde de detaylı olarak belirtildiği üzere, 2001 yılında ağırlıklı olarak IMF'den sağlanan 9,6 milyar ABD dolarlık kredi, kamu ve TSMF bankalarının sermayelerinin güçlendirilmesi amacıyla gerçekleştirilen ikrazen tahvil ihracının da etkisiyle konsolide bütçe gayri safi iç borç stokunda meydana gelen %137 oranındaki artış ve 2000 yıl sonundan 2001 yıl sonuna döviz kurunda gerçekleşen %114'lük artış nedeni ile dövize endeksli net iç borç ve dış borç stokunda meydana gelen artışlar ile açıklanmaktadır.

2001 ve 2002 yılları arasında ise Söz konusu oranda düşen bir eğilim gözle çarpılmaktadır. Bu oran, 2002 yılında, bir önceki yıla göre 13 puan düşerek, %79 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu azalmanın temelinde Türk Lirasının değer kazanması ve reel faiz oranlarında meydana gelen olumlu gelişmelerin etkisi ile gayri safi iç ve dış borç stokunun TL karşılıklarının GSMH'ye oranlarının göreceli olarak gerilemesi yer almaktadır. Bu çerçevede, net dış borç stokunun GSMH'ye oranı %33, net iç borç stokunun GSMH'ye oranı %46 olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 14: Konsolide Bütçe Net Borç Stoku/GSMH

(*) Geçici

(**) Tahmin

Konsolide Bütçenin net borç stokunun (KBNBS) dikkate alındığı Grafik 14’de görüldüğü üzere 2001 yılında %87 olarak gerçekleşen Konsolide Bütçe Net Borç Stokunun GSMH’ye oranı 2002 yıl sonu itibariyle %78 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu oranın 2003 yıl sonu itibariyle %76’ya düşmesi beklenmektedir. Düşme eğiliminin temelinde 2003 yılı bütçesinde öngörülen faiz dışı fazla hedefine ulaşılacağı, dolayısıyla borçlanma koşullarında iyileşme sağlanacağı ve gayri safi borç stokunun milli gelire oranının göreceli olarak düşeceği beklentisi yatmaktadır.

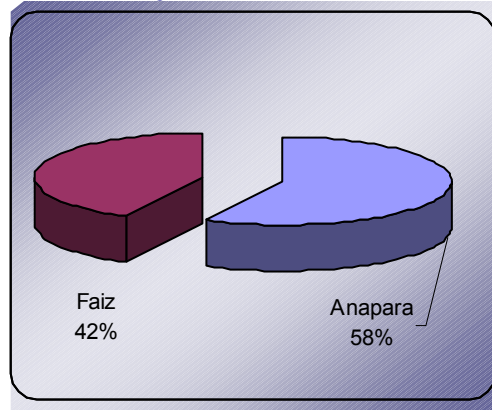
5.4 GERÇEKLEŞEN ÖDEMELER VE BORÇLANMA MALİYETİ

5.4.1 2003 YILI OCAK-MART DÖNEMİNDE GERÇEKLEŞEN BORÇ GERİ ÖDEMELERİ

5.4.1.1 İç Borç Geri Ödemeleri

Hazine, Ocak ayında 12,5 katrilyon TL, Şubat ayında 6,9 katrilyon TL ve Mart ayında 10,1 katrilyon TL olmak üzere 2003 yılının ilk çeyreğinde anapara ve faiz toplam 29,5 katrilyon TL tutarında iç borç ödemesi yapmıştır. Bu tutarın %58'lik kısmını anapara ödemeleri; %42'lik kısmını ise faiz ödemeleri oluşturmaktadır (Grafik 15).

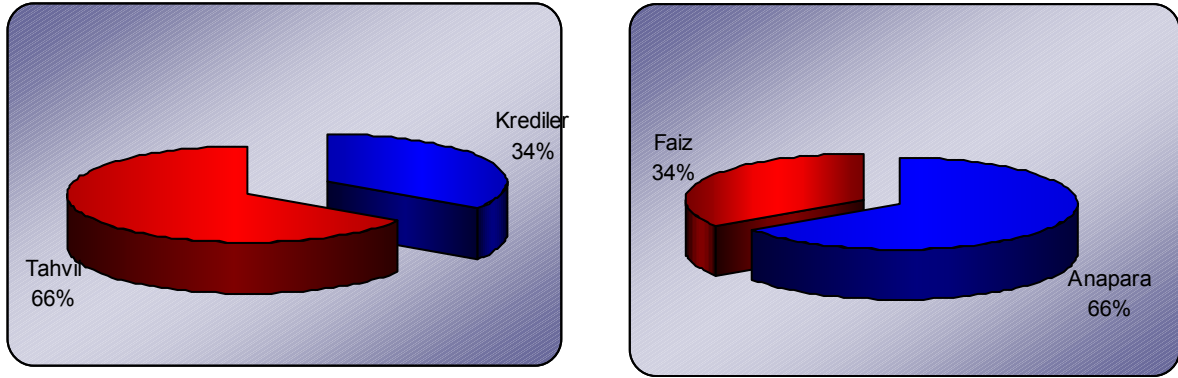
Grafik 15: Ocak-Mart 2003 Döneminde Gerçekleşen İç Borç Geri Ödemeleri

5.4.1.2 Dış Borç Geri Ödemeleri

2003 yılının ilk çeyreğinde, TL cinsinden ifade edildiğinde 3,4 katrilyon TL anapara ve 1,7 katrilyon TL faiz olmak üzere toplam 5,1 katrilyon TL tutarında konsolide bütçe dış borç geri ödemesi gerçekleşmiştir. Bu ödemelerin 690 trilyon TL'lik kısmı Ocak ayında, 3,1 katrilyon TL'lik kısmı Şubat ayında, 1,3 katrilyon TL'lik kısmı ise Mart ayında gerçekleşmiş olup, 1,7 katrilyon TL'si kredi geri ödemelerinden, 3,4 katrilyon TL ise tahvil ödemelerinden kaynaklanmaktadır. (Grafik 16).

Grafik 16: Ocak-Mart 2003 Döneminde Gerçekleşen Dış Borç Geri Ödemeleri

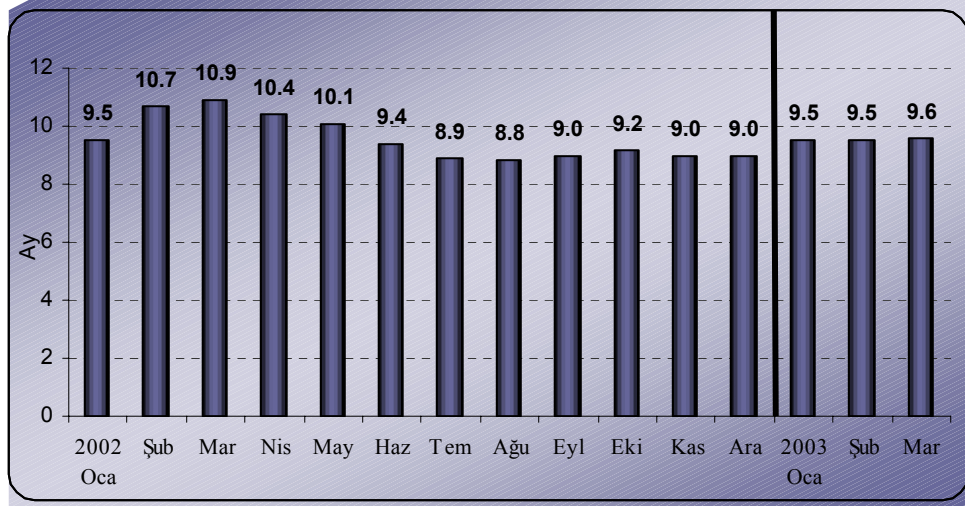

5.4.2 BORÇLANMA MALİYETİ

5.4.2.1 İç Borçlanma

2002 yıl sonu itibariyle nakit iç borçlanmanın ağırlıklı kümülatif ortalama vadesi 9 ay olarak gerçekleşmiştir. Siyasi belirsizliğin yoğun olduğu Temmuz-Ağustos aylarında ortalama vadenin düştüğü görülmektedir. 2003 yılının ilk üç ayında yapılan nakit iç borçlanmalar sonucunda Ocak-Mart dönemi kümülatif ortalama vade 9,6 ay olarak gerçekleşmiştir (Grafik 17).

Grafik 17: Nakit İç Borçlanmanın Ağırlıklı Ortalama Kümülatif Vadesi (2002, 2003 Ocak-Mart) *

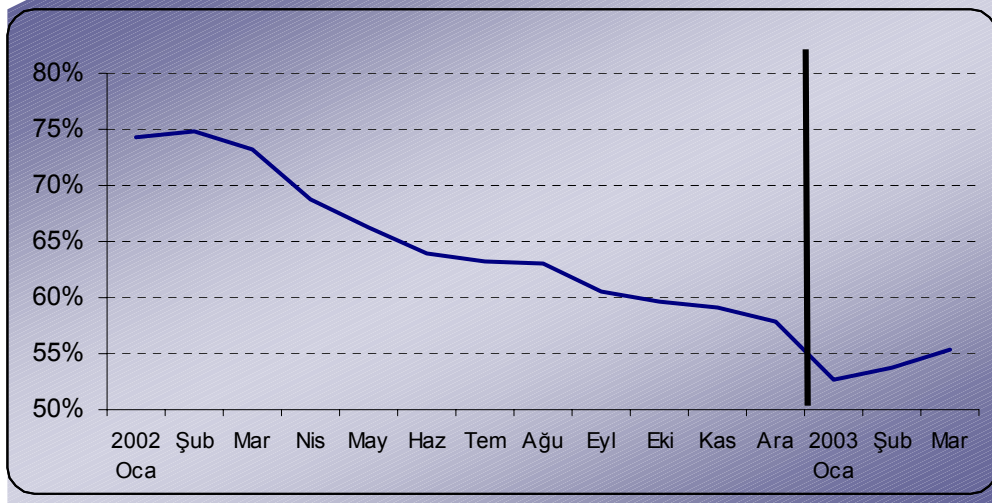

* Nakit iç borçlanmaya ihale ve halka arz satışları dahildir.

Açıklama: 2002 Aralık rakamı yılın kümülatif borçlanma vadesini; Ocak 2003 rakamı Ocak ayının borçlanma vadesini; Mart 2003 yılın ilk üç ayında oluşan kümülatif vadeyi vermektedir.

2002 Ocak ayında %74,3 olarak gerçekleşen, yılın ilk aylarından sonra iniş eğilimine giren nakit iç borçlanmanın kümülatif ağırlıklı ortalama maliyeti yıl sonu itibariyle %57,8 seviyesine düşmüştür. Ocak-Mart 2003 dönemi kümülatif borçlanma maliyeti 2002 yılının ilk üç ayına göre %17,8 azalarak %55,4 olarak gerçekleşmiştir (Grafik 18).

Grafik 18: Nakit İç Borçlanmanın Ağırlıklı Ortalama Kümülatif Maliyeti (2002, 2003 Ocak-Mart) *

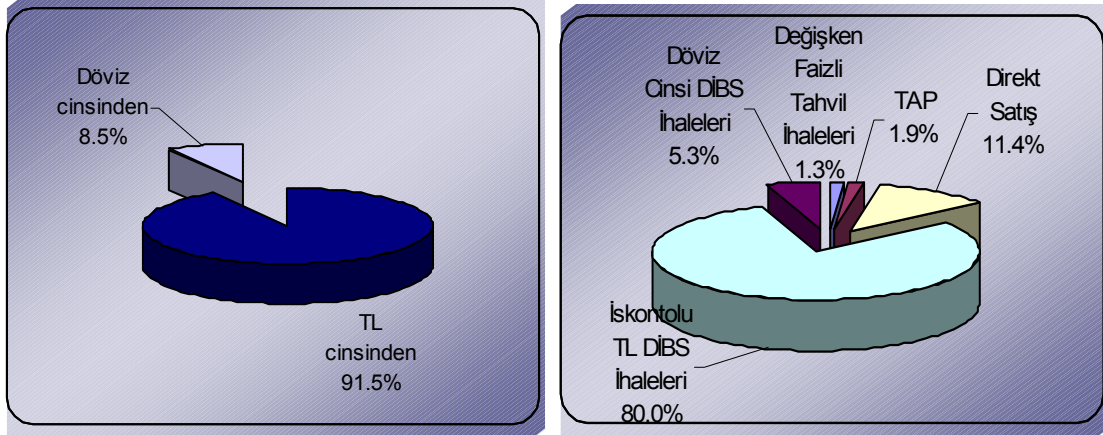

* Nakit iç borçlanmaya ihale ve halka arz satışları dahildir.

Açıklama: 2002 Aralık rakamı yılın kümülatif borçlanma maliyetini; Ocak 2003 rakamı Ocak ayının borçlanma maliyetini; Mart 2003 yılın ilk üç ayında oluşan kümülatif maliyeti vermektedir.

2003 yılının ilk üç ayında 28,9 katrilyon TL tutarında nakit iç borçlanma yapılmıştır. Bu tutarın %8,5'ini döviz cinsi ve %91,5'ini TL cinsi borçlanmalar oluşturmaktadır. Bu dönemde yapılan nakit iç borçlanmanın en büyük kısmını %80'lik payı ile ihale yöntemi ile satılan TL cinsinden sabit faizli iskontolu DİBS'ler oluşturmaktadır. Diğer yöntemlerle yapılan nakit iç borçlanmaların toplam nakit iç borçlanma içindeki payları sırasıyla; kamu kurum ve kuruluşlarına yapılan doğrudan satışlar %11,4; ihale yöntemi ile satılan döviz cinsi DİBS'ler %5,3; ihale yöntemi ile satılan değişken faizli tahviller %1,3; Hazine'nin vade ve fiyat koşullarını belirleyerek TCMB aracılığı ile piyasa yapıcı bankalara yaptığı satışlar (Tap) %1,9 olarak gerçekleşmiştir (Grafik 19).

Grafik 19: Ocak-Mart 2003 Nakit İç Borçlanmanın Döviz Kompozisyonu ve Borçlanmanın İhraç Yöntemlerine Göre Dağılımı

5.4.2.2 Dış Borçlanma

2002 yılında uluslararası piyasalarda yapılan toplam 3,3 milyar ABD dolarlık tahvil ihracının 1,5 milyar dolarlık kısmı 2002 yılının ilk üç ayında gerçekleşmiştir. 2003 yılının ilk üç ayında ise 1,64 milyar ABD dolarlık tahvil ihracı gerçekleştirilmiştir (Tablo 22).

Yapılan yeni ihraç ve artırımlarla birlikte 23,7 milyar ABD dolarına ulaşan tahvil portföyü incelendiğinde, ortalama kupon oranının %9,66 ortalama getiri oranının %9,68 ve ortalama vadenin 5,24 yıl olduğu görülmektedir (Tablo 23).

Tablo 22: 2003 Yılı İlk Üç Ayında Yapılan Tahvil İhraçları

İHRAÇ TARİHİ	İTFA TARİHİ	KUPON ORANI (%)*	DÖVİZ CİNSİ	MİKTARI(Milyon)
▶ 14.01.2003	14.01.2013	11,00	USD	750
▶ 24.01.2003	24.01.2008	9,88	EURO	500
▶ 04.02.2003**	13.01.2008	10,5	USD	350
TOPLAM			USD	1.637

*Tahvil kupon oranı, ihraç anında belirlenen ve her kupon ödeme döneminde Hazine Müsteşarlığı tarafından ödenecek olan faiz oranıdır.

**13.11.2002 tarihinde ihraç edilen tahvilin artırımındır.

Tablo 23: Tahvil Portföyünün Ortalama Maliyet ve Vadesi

31.03.2003 Tarihi itibariyle	ORT.KUPON ORANI(%)*	ORT.GETİRİ (%)**	ORTALAMA VADEYE KALAN SÜRE
▶USD TAHVİLLER	11,09	11,14	8,11
▶EURO TAHVİLLER	8,79	8,80	2,87
▶JPY TAHVİLLER	4,55	4,55	1,01
TOPLAM PORTFÖY	9,66	9,68	5,24

*Ortalama kupon oranı, her döviz gurubundaki tahvillerin Hazine Müsteşarlığına ortalama maliyetini yansıtmakta olup, ağırlıklı ortalama alınarak hesaplanmıştır.

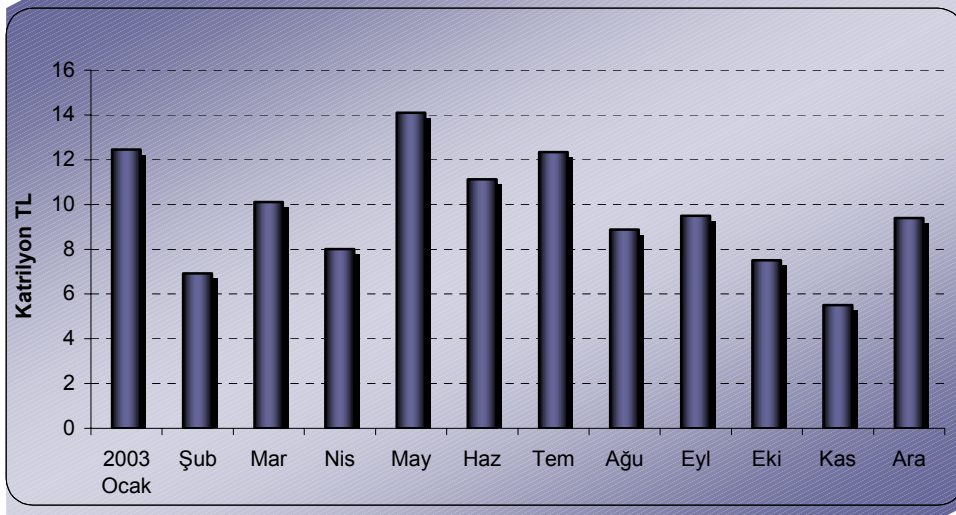
**Ortalama getiri, portföydeki her bir tahvilin ihraç anındaki fiyatı, kupon oranı ve vadesi esas alınarak hesaplanan yatırımcıya getirisinin ağırlıklı ortalaması alınarak hesaplanmıştır.

5.5 BORÇ SERVİSİ PROJEKSİYONU

5.5.1 İÇ BORÇ

Mart sonu itibariyle yılın ilk üç ayında yapılan anapara ve faiz toplam iç borç ödemelerinin tutarı 29,5 katrilyon TL olmuştur. Kur, enflasyon ve faiz oranı tahminleri çerçevesinde, Nisan-Aralık döneminde anapara ve faiz toplam 86,4 katrilyon TL tutarında iç borç ödemesinin yapılması öngörülmektedir. Gerçekleşen kur, enflasyon ve faiz oranlarına ve yapılacak yeni borçlanmalara bağlı olarak Nisan-Aralık 2003 döneminde yapılacak olan ödeme miktarı da değişiklik gösterecektir. Bu çerçevede, Mart sonu itibariyle kesinleşen 2003 yılı toplam 115,9 katrilyon TL'lik iç borç ödemelerinin 70,2 katrilyon TL'sini anapara ödemeleri; 45,6 katrilyon TL'sini faiz ödemeleri oluşturmaktadır. Nisan - Aralık döneminde yapılacak olan iç borç itfalarının 53,2 katrilyon TL'si anapara; 33,1 katrilyon TL'si faiz ödemelerinden oluşmaktadır.

Grafik 20: 2003 Yılı Öngörülen İç Borç Ödemeleri (Ocak-Mart Gerçekleşen) *

* 31 Mart itibariyle.

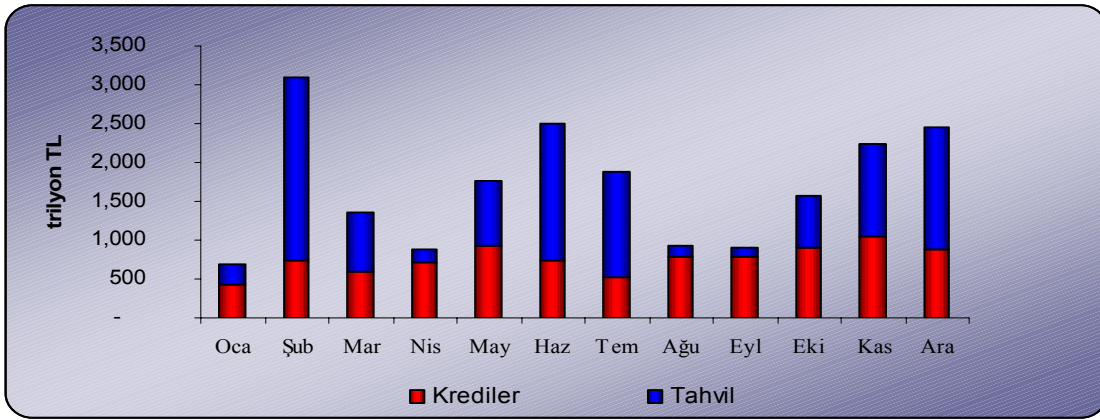
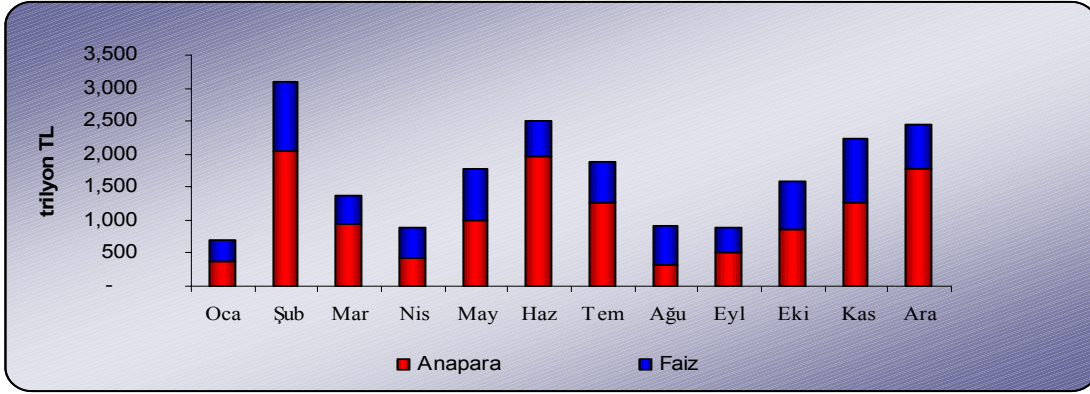
5.5.2 DIŞ BORÇ

2003 yılı konsolide bütçe dış borç geri ödemeleri Ocak-Şubat-Mart aylarında ödenen 5,1 katrilyon TL ve Nisan -Aralık ayında ödenmesi planlanan 15,1 katrilyon TL olmak üzere toplam 20,2 katrilyon TL olarak öngörülmektedir. Bu ödemelerin 12,7 katrilyon TL'si anapara geri ödemeleri, 7,5 katrilyon TL'si ise faiz ödemeleri olup, 9 katrilyon TL'si kredi geri ödemeleri, 11,2 katrilyon TL'si ise tahvil geri ödemeleridir (Grafik 21). Ödeme planı Mart 2003 sonu itibariyle hazırlanmış olup, yıl içinde yapılan yeni borçlanmalar ve kur ve faiz oranlarındaki gelişmeler çerçevesinde değişiklik gösterecektir.

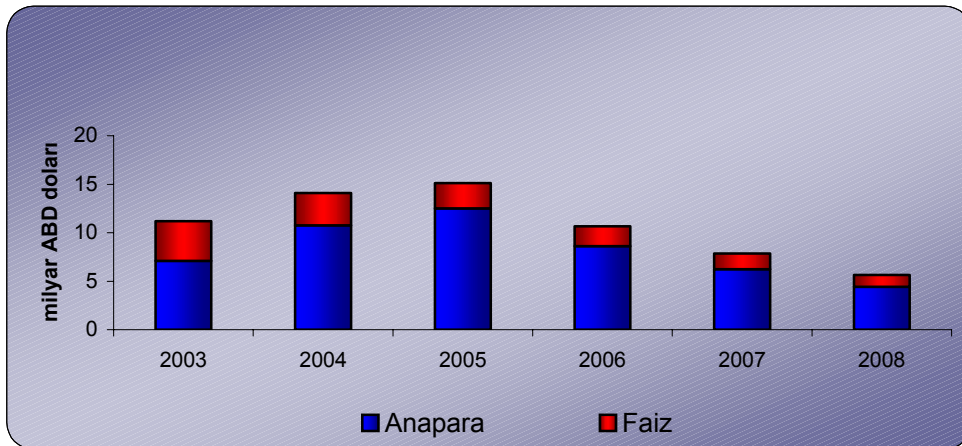
Konsolide bütçe dış borç servisi projeksiyonuna bakıldığında, 2003-2008 döneminde mevcut dış borç stoku üzerinden 50 milyar ABD doları anapara ve 15 milyar ABD doları faiz olmak üzere toplam 65 milyar ABD doları ödeme yapılması öngörülmektedir.²³ (Grafik 22).

²³ 2009 ve daha sonrası için 19 milyar ABD doları anapara ve 6 milyar ABD doları faiz olmak üzere toplam 25 milyar ABD doları konsolide bütçe dış borç ödemesi öngörülmektedir.

Grafik 21:2003 Yılı Konsolide Bütçe Dış Borç Geri Ödemeleri (Ocak-Şubat-Mart Gerçekleşen)

Grafik 22: Konsolide Bütçe Beklenen Toplam Dış Borç Ödemeleri

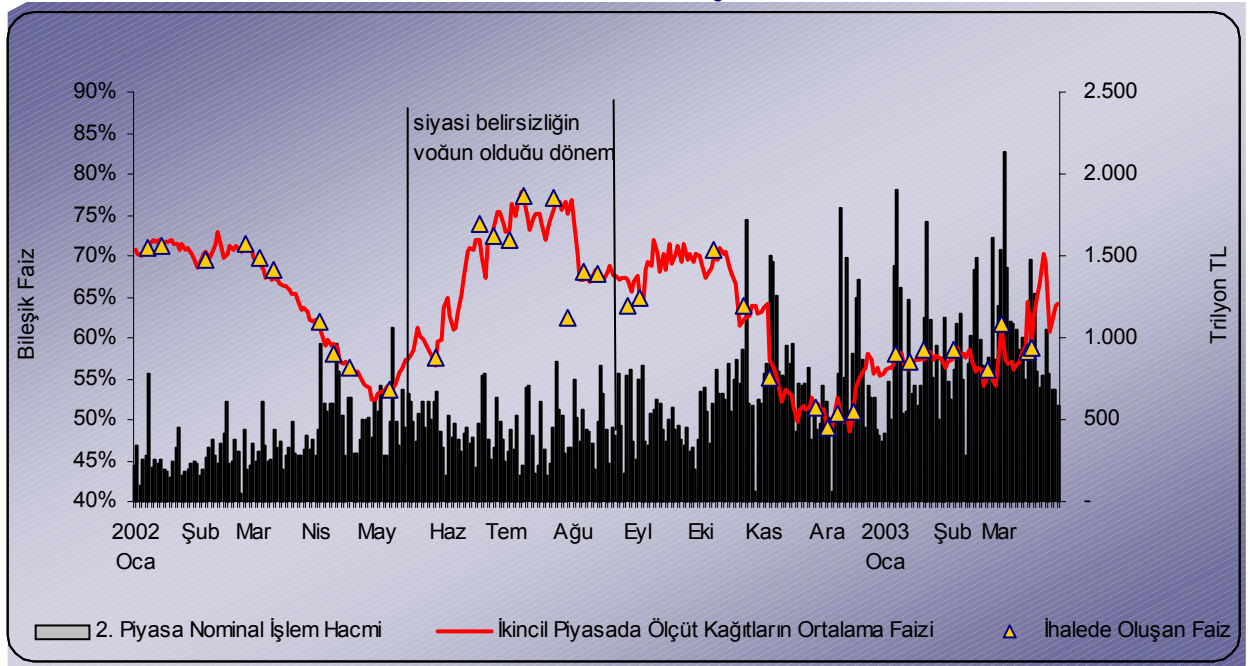

5.6 İKİNCİL PİYASALAR

5.6.1 İÇ PİYASA

2002 yılında DİBS ikincil piyasalarından İMKB Tahvil Bono Piyasası kesin alım-satım pazarında 67,3 milyar ABD doları; repo-ters repo pazarında 480,7 milyar ABD doları olmak üzere toplam 548 milyar ABD dolarlık işlem olmuştur. Siyasi belirsizliğin yoğun olduğu Mayıs - Temmuz 2002 döneminde ikincil piyasa faizlerinin yükseldiği, işlem hacminin ise düştüğü görülmektedir. 2002 yılının son haftalarından itibaren olası Irak operasyonunun yarattığı ortamda ikincil piyasadaki ölçüt senetlerin faizlerinin yükseldiği görülmektedir. Mart sonu itibariyle 2003 yılının ilk üç ayında İMKB Tahvil Bono Piyasası kesin alım-satım pazarında 26 milyar ABD doları; repo-ters repo pazarında 147,5 milyar ABD doları olmak üzere toplam 173,5 milyar ABD dolarlık işlem olmuştur.

Grafik 23: İMKB Tahvil-Bono Piyasası Kesin Alım-Satım Pazarı Günlük Verileri ve Hazine İhalelerinde Oluşan Faizler *

* 3 ay vadeli referans bono ihraçları hariç, sabit faizli TL cinsinden senet ihalelerini içermektedir.

DİBS'lerin İMKB'de ikincil piyasa işlemlerinin üyelere göre dağılımına bakıldığında; 2002 sonu itibariyle toplam işlemlerin %60,6'sının ticari bankalar tarafından; %20,6'sının aracı kurumlar tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir.

2003 Ocak-Şubat dönemi toplam işlemlerinde ticari bankaların payı %49,5, aracı kurumların payı ise %24,3 olmuştur (Tablo 24).

Tablo 24: İMKB Tahvil Bono Piyasasında Yapılan İşlemlerin ve Tescil İşlemlerinin Üyelere Göre Dağılımı *

	2001	2002	2003 Ocak-Şubat
Yatırım Bankaları	1,3%	1,3%	1,5%
Ticari Bankalar	64,1%	60,6%	49,5%
Aracı Kurumlar	21,1%	20,6%	24,3%
T.C.M.B.	13,5%	17,5%	24,7%
İMKB T.ve S.B. A.Ş.	0,0%	0,0%	0,0%

* İMKB verileri.

Diğer taraftan, 2003 Şubat sonu itibariyle piyasa tarafından tutulan DİBS toplam miktarı içinde bankacılık kesiminin payı %45; gerçek kişiler tarafından tutulan miktarın payı %28 seviyesinde gerçekleşmiştir (Tablo 25).

Tablo 25: Piyasa Tarafından Tutulan DİBS'lerin Dağılımı *

	Şubat 2003 ¹
Bankacılık Kesimi	45%
Banka Dışı Kesim²	48%
Gerçek Kişi	28%
Tüzel Kişi	17%
Yurtdışı Yerleşikler ⁴	3%
Menkul Kıymet Yatırım Fonları³	7%

* Piyasa tarafından tutulan DİBS payında ilk ihraç (Tablo 2) verileri esas alınmıştır.

1) Geçici.

2) Banka dışı kesim; yurtiçinde yerleşik gerçek kişiler, aracı kurumlar, sigorta şirketleri ve Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu ile Çalışanları Tasarrufa Teşvik Hesabı dışındaki diğer tüzel kişileri kapsamakta olup, DİBS bilgileri bankalar, İMKB Tahvil Bono Piyasası'nda en fazla işlem yapan 40 aracı kurum ve Takasbank'tan alınan cari piyasa değerlerini içermektedir.

3) Sermaye Piyasası Kurulu verilerinden derlenmiştir.

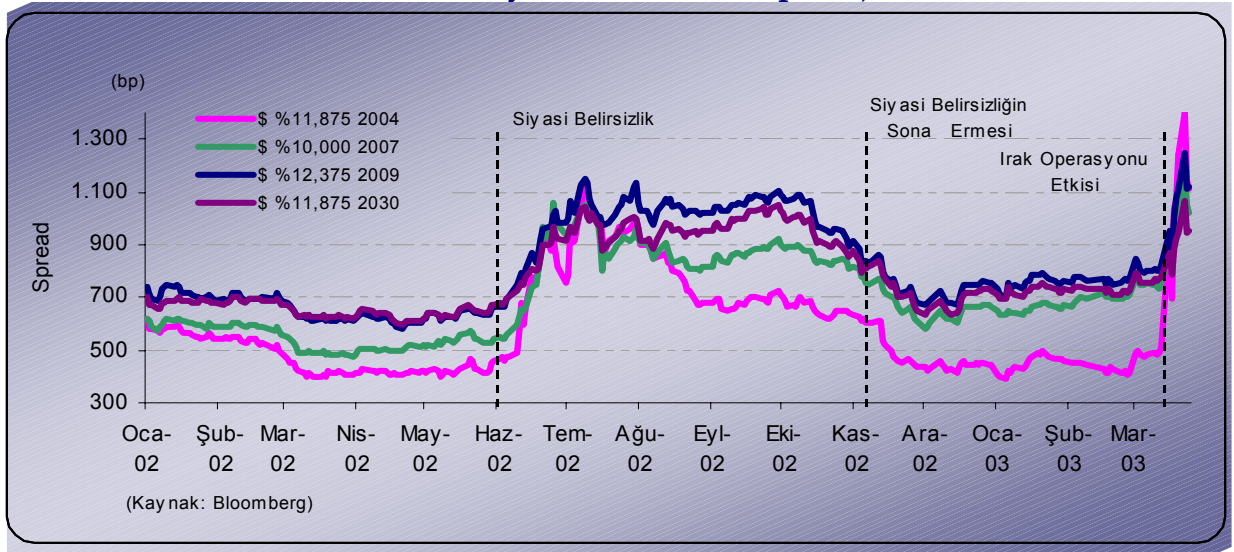
4) Yurtdışı yerleşiklere saklama hizmeti veren bankaların raporlarından hesaplanmaktadır.

5.6.2 DIŞ PIYASA

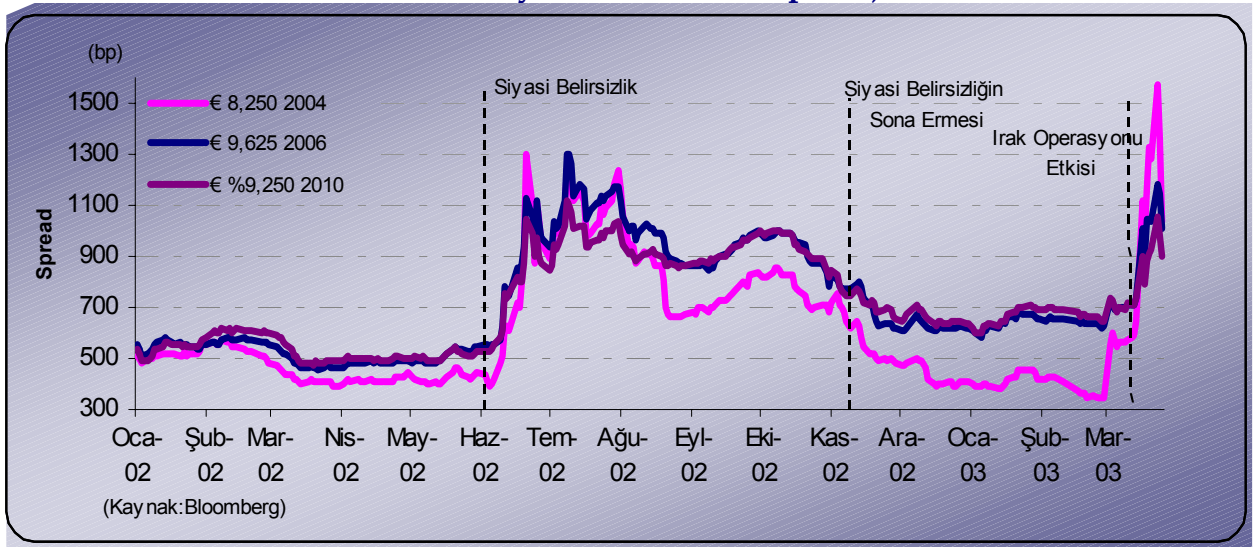
Uluslararası piyasalarda ihraç edilen ABD doları ve Euro cinsinden tahvillerin ikincil piyasadaki gelişimi incelendiğinde, 2002 yılının ilk aylarında hem yerel hem global piyasalardaki olumlu beklentilere paralel olarak gelişen yüksek performansları dikkat çekmektedir (Grafik 24-Grafik 25). 2002 yılının ortalarından

itibaren ise, oluşan politik belirsizlik ortamının risk primlerinin artmasına neden olduğu görülmektedir. Söz konusu siyasi belirsizlik 2002 Kasım ayında yapılan seçimlerle sona ermiş ve bu durum tahvillerimizin ikincil piyasadaki performanslarını olumlu yönde etkilemiştir. Bu gelişmelerin devamı olarak 2003 yılı Ocak ve Şubat aylarında izlenen görece durağan seyir, Mart ayının ikinci yarısında başlayan Irak operasyonu ile birlikte artan risk primlerinin tahvillerin performansını olumsuz etkileri ile sona ermiştir.

Grafik 24: Dolar Cinsi Tahvillerin Performansları (Benzer Vadeli Yabancı Ülke Tahvilleriyle Getiri Farkı - Spread)

Grafik 25: Euro Cinsi Tahvillerin Performansı (Benzer Vadeli Yabancı Ülke Tahvilleriyle Getiri Farkı - Spread)

6 KOŞULLU YÜKÜMLÜLÜKLER

Kamu finansmanında belirlilik, sürekli ve uygun şartlarla borçlanma imkanı olmayan ülkeler için olduğu kadar, etkin ve gelişmiş borç yönetimi ve finansman stratejileri olan ülkeler için de önemlidir.

Devlet borcu niteliğinde olmayan ve herhangi bir nakit işleme yol açmaması nedeniyle nakit bazında izlenen devlet muhasebesi hesaplarında görünmeyen ancak, riskin gerçekleşmesi halinde devlet borcuna dönüşerek, ödeme yükümlülüğü doğuran koşullu yükümlülükler²⁴, nakit yönetimi ve borçlanma ihtiyacının belirlenmesinde önemli risk faktörleridir. Yarattıkları mali yükümlülükler nedeniyle oluşabilecek yük, 4749 sayılı Kanun düzenlemeleri yürürlüğe girene dek bütçelerde öngörülmemiş ve bu durum yarattığı belirsizlik nedeniyle borçlanma maliyeti üzerindeki risk primini artırıcı bir faktör olarak ortaya çıkmıştır. Nitekim 2003 yılına kadar Söz konusu yükümlülüklerden doğan mali riskler, gecikmeyle ve beklenmeyen bir yükseklikte kamu finansman ihtiyacı olarak ortaya çıkmış ve nakit programı ile buna bağlı olarak hazırlanan borçlanma programının esnekliğini azaltmıştır. Bu doğrultuda beklenmedik nakit gereksinimi sonucunda hedeflere ulaşılması güçleşmiş; piyasalardan uygun koşullarla ve enstrümanlarla borçlanma imkanları kısıtlanmıştır.

Başlangıçta bütçe ve devlet muhasebesinde yer almayan koşullu yükümlülüklerin Hazinece üstlenilmesi halinde ödemelerinin konsolide bütçe dışındaki kurum ve kuruluşların ödemeleri için ilave kaynak yaratılmakta ve bu durum kamu maliyesi kapsamında fon dağılımında dengesizlik yaratarak kaynak tahsisinde öncelik sıralamasının yapılamamasına yol açmaktadır.

Koşullu yükümlülükler nedeniyle gerçekleştirilen üstlenimlerin diğer bir olumsuz etkisi, yol açtığı ahlaki bozulmadır²⁵. Hazine Garantisi²⁶, ödemelerini

²⁴ Riskler ve Risk Yönetim Teknikleri bölümünde koşullu yükümlülükler ve koşullu yükümlülüklerin sebep olduğu riskler konusunda detaylı bilgi bulunmaktadır.

²⁵ Ahlaki bozulma (moral hazard), ekonomik ajanların, belirsizlik ve bilgi eksikliği gibi nedenlerle veya geçerli olan sözleşmenin yapısı gereği kendi davranışlarının sonuçlarına katlanmak durumunda olmadığı zaman, gerekli özen ve dikkati göstermeksizin veya başkalarına vereceği zararı dikkate almaksızın faydalarını maksimize etmesi durumu olarak tanımlanmaktadır.

zamanında ve tam olarak gerçekleştirme gücü olan kamu kurum ve kuruluşları ile yerel yönetimlerin borç servislerini aksatmalarına veya gerçekleştirilmemelerine yol açmaktadır. Garanti kapsamındaki yükümlülüklerin ilgili kuruluşların borç ödeme performanslarının yetersizliği nedeniyle Hazinece gerçekleştirilen ödemeler, konsolide bütçe toplam borç stokunu artırıcı yönde etki yapmakta, diğer kamu kurum ve kuruluşlarının borç yükünün Hazinece üstlenilmesine yol açmakta ve Hazine borç stokunun sürdürülebilirliği tartışmalarını artırıcı bir faktör olarak portföyün maruz kaldığı riskleri artırmaktadır.

Koşullu yükümlülüklerden kaynaklanan üstlenimlerin, gerek bütçenin finansmanı gerekse ahlaki problemler sebebi ile mali piyasa ve fon akışı üzerinde yarattığı risklerin önüne geçilmesine yönelik çalışmalar çerçevesinde, 1998 yılından bu yana sağlanacak garantili krediler üzerine bir üst sınır konulmuştur. Ayrıca bu limit, 4749 sayılı Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanun ile Yap-İşlet²⁷ ve Yap-İşlet-Devret²⁸ projelerini de kapsayacak şekilde genişletilmiştir. (Madde 5 ve 14).

²⁶ Hazine Müsteşarlığının, devletin finansman imkanlarını ve uluslararası finans piyasalarında sahip olduğu kredibilitiyi teminat olarak kullanmak suretiyle, yatırım finansman maliyetlerini asgari seviyede tutmak, iktisadi büyümenin sürdürülebilirliğini sağlamak ve yıllara sari yatırımların fon ihtiyacını karşılamak gibi amaçlarla, kamu iktisadi teşebbüsleri, özel hukuk hükümlerine tabi olmakla berabere sermayelerinden %50 sinden fazlası kamuya ait olan kuruluşlar, fonlar, kamu bankaları, yatırım ve kalkınma bankaları, büyükşehir belediyeleri, belediyeler ve bunlara bağlı kuruluşlar ile sair yerel yönetim kuruluşları lehine, bu kuruluşların dış finansman kaynağından sağladıkları dış borçların geri ödenmesi hususunda verdiği garantilerdir. Hazine Garantileri, Hazine geri ödeme, Hazine karşı garantisi, Hazine yatırım garantisi ve Hazine ülke garantisidir.

²⁷ İleri teknoloji, bilgi birikimi ve yüksek maddi kaynak gerektiren kamu yatırımlarının özel sektör ve yabancı sermayenin katılımı ile, diğer bir ifadeyle bütçe dışı kaynaklarla gerçekleştirildiği ve sözleşme süresinin sonunda tesisin mülkiyetinin yatırımı gerçekleştiren kaldığı finansman modelidir.

²⁸ İleri teknoloji, bilgi birikimi ve yüksek maddi kaynak gerektiren kamu yatırımlarının özel sektör ve yabancı sermayenin katılımı ile, diğer bir ifadeyle bütçe dışı kaynaklarla gerçekleştirilip belli bir süre işletildikten sonra dönem sonunda tüm borç ve taahhütlerinden arındırılmış ve bedelsiz olarak tekrar devlete devredildiği proje finansman modelleridir.

6.1 2002 YIL SONU HAZİNE GARANTİLİ DIŞ BORÇ STOK YAPISI

Tablo 26:Hazine Garantili Dış Borç Stoku

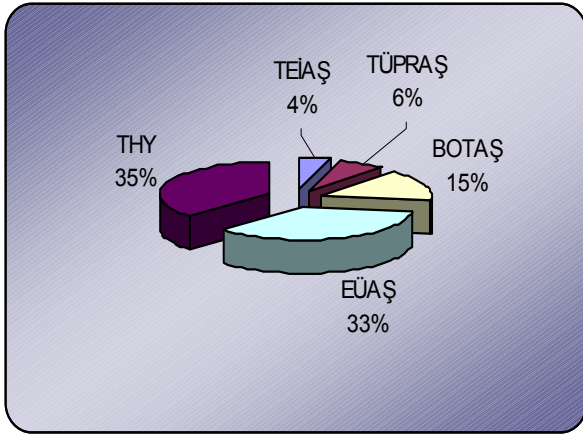
	Trilyon TL (*)	Milyon Dolar	%
TOPLAM	10.174	6.195	100%
▶ KİTLER	5.796	3.529	57%
▶ YEREL YÖNETİMLER	2.346	1.429	23%
▶ BÜTÇE DIŞI FONLAR	1.104	672	11%
▶ KALKINMA VE YATIRIM BANKALARI	927	564	9%

** Geçici

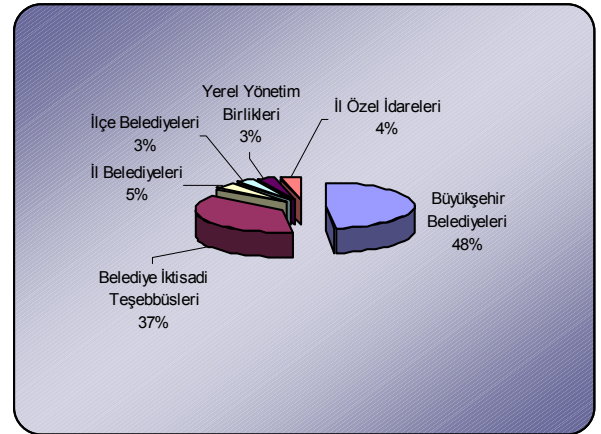
*30.12.2002 TCMB Döviz Satış Kuru esas alınarak hesaplanmıştır.

2002 yıl sonunda GSMH'nin %3,4'üne eşit olan Hazine garantili dış borç stoku, bir önceki yıla göre %3 oranında bir artış göstererek 6,2 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Stokun borçlulara göre dağılımına bakıldığında, en büyük payı %57 ile KİT'lerin ve %23 ile Yerel Yönetimlerin aldığı görülmektedir. (Tablo 26)

Grafik 26:Finansal Olmayan KİT'lerin Garantili Borç Stok Dağılımı (*)

Grafik 27:Yerel Yönetimlerin Garantili Borç Stok Dağılımı (*)

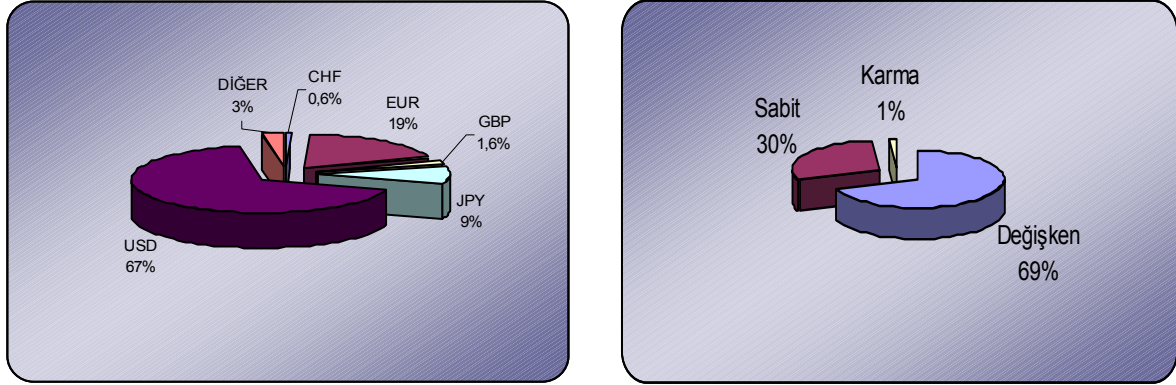

(*) Geçici

Hazine garantili borç stokunun yarısından fazlasını oluşturan KİT'ler içerisinde 5 kurum en büyük payı almaktadır. Sahip olunan bu payın %35'i Türk Hava Yollarına ve %33'ü ise Elektrik Üretim A.Ş.'ye ait bulunmaktadır. Hazine garantili dış borç stokunun %23'lük pay ile diğer bir büyük kalemini oluşturan yerel yönetimlerin sahip olduğu garantili dış borç stokunun %48'ini Büyükşehir

Belediyelerinin ve %37'sini ise belediye iktisadi teşebbüslerinin oluşturduğu görülmektedir.

Grafik 28: Garantili Dış Borç Stokunun Döviz ve Faiz Kompozisyonu(*)

(*) Geçici

2002 yıl sonu itibariyle garantili dış borcun döviz kompozisyonuna bakıldığında, en büyük payı %67 ile ABD dolarının aldığı görülmektedir. EURO cinsinden borçlar stokun %19'unu, Japon Yeni cinsinden borçlar ise stokun %9'unu oluşturmaktadır. (Grafik 28) 2002 yıl sonu itibariyle garantili dış borç stokunun faiz kompozisyonuna bakıldığında ise, stokun %69'unun değişken faizli kredilerden oluştuğu, %30'unun ise sabit faizli kredilerden oluştuğu görülmektedir. Stokun kalan %1'ini ise değişken ve sabit faiz oranlarının bir arada uygulandığı karma faiz tipli krediler oluşturmaktadır.

6.2 2002 YILINDA SAĞLANAN GARANTİLER

Tablo 27: 2002 Yılında Sağlanan Garantili Krediler

BORÇLUNUN ADI	ANLAŞMA DÖVİZİ	ANLAŞMA MİKTARI	VADE (YIL)	FAİZ ORANI / MARJİN	FAİZ TİPİ
▶ BOTAŞ - BORU HATLARI İLE PETROL TAŞIMA A.Ş.	USD	25.000.000	1 yıl 2 ay	1,50	1 YILLIK USD LIBOR
▶ THY - TÜRK HAVA YOLLARI AO	USD	12.436.790	4 yıl 9 ay	1,75	3 AYLIK USD LIBOR
▶ THY - TÜRK HAVA YOLLARI AO	USD	68.321.584	12 yıl 4 ay	0,35	3 AYLIK USD LIBOR
▶ TPAO - TÜRKİYE PETROLLERİ A.O.	EUR	90.000.000	17 yıl 8 ay	3,50	3 AYLIK EIB ORANI
▶ TÜGSAŞ - TÜRKİYE GÜBRE SANAYİİ A.Ş.	USD	25.000.000	2 yıl 1 ay	1,51	1 AYLIK USD LIBOR
▶ TÜPRAŞ - TÜRKİYE PETROL RAFİNERİLERİ A.Ş.	USD	9.298.500	5 yıl 6 ay	1,75	6 AYLIK USD LIBOR
▶ TÜPRAŞ - TÜRKİYE PETROL RAFİNERİLERİ A.Ş.	USD	58.113.500	11 yıl	5,30	SABİT
▶ ESKİŞEHİR BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ	USD	32.200.000	11 yıl 9 ay	0,15	6 AYLIK USD LIBOR
▶ MİLAS BELEDİYESİ	EUR	3.489.699	7 yıl 5 ay	0,25	6 AYLIK EUR LIBOR
▶ MİLAS BELEDİYESİ	EUR	1.639.093	7 yıl 5 ay	1,75	6 AYLIK EUR LIBOR
▶ MİLAS BELEDİYESİ	USD	5.655.649	5 yıl 5 ay	1,75	6 AYLIK USD LIBOR

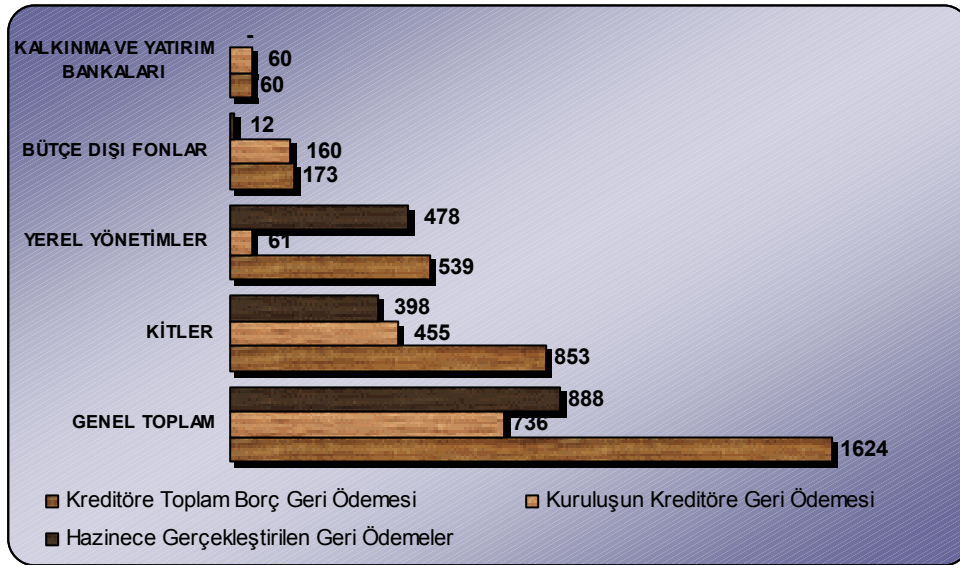
Tabloda görüldüğü üzere, 2002 yılı içerisinde toplam 11 kuruluşa, 236 milyon ABD doları ve 95 milyon EURO tutarında Hazine garantisi altında dış kaynaklı kredi sağlanmıştır. Sağlanan krediler, ağırlıklı olarak ABD doları cinsinden ve değişken faizlidir. KİT'lere sağlanan garantilerin payının yüksek olması, buna karşılık yerel yönetimlerin payının düşük olması, geçmiş yıllarda borç ödeme performansı yüksek olan, borcunu aksatmayan kuruluşlara öncelik verilmesi politikasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Hazine tarafından sağlanacak yatırım ve geri ödeme garanti limitinin 750 milyon ABD doları olarak belirlendiği 2003 mali yılının ilk üç ayında herhangi bir kuruluşa Hazine garantili dış borç sağlanmamıştır.

6.3 2002 YILINDA KOŞULLU YÜKÜMLÜLÜKLER KAPSAMINDA YAPILAN GERİ ÖDEMELER

6.3.1 2002 YILINDA KREDİTÖRE YAPILAN TOPLAM GERİ ÖDEMELER

Grafik 29: 2002 Yılında Yapılan Garantili Kredi Borç Servisleri (Milyon ABD doları)

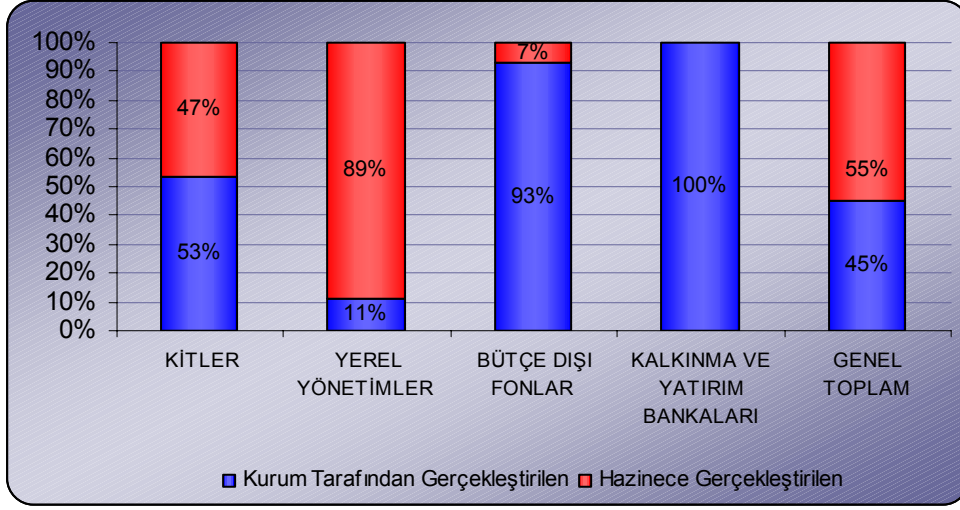

(*) Geçici

2002 yılında Hazine garantili krediler için toplam 1,6 milyar ABD doları geri ödeme gerçekleştirilmiştir. Söz konusu ödemelerin %53'ü KİT'lerin, %33'ü ise yerel yönetimlerin borçlarından kaynaklanan geri ödemelerdir.

6.3.2 2002 YILINDA HAZİNE TARAFINDAN YAPILAN GERİ ÖDEMELER

Grafik 30: Garantili Kredi Geri Ödemelerinin Ödemeyi Gerçekleştirene Göre % Dağılımı

(*) Geçici

2002 yılında Hazine garantili dış borç geri ödemelerinin 736 milyon ABD doları, diğer bir ifade ile %45'i kuruluşlar tarafından ödenmiş, %55'i ise Hazine tarafından üstlenilmiştir. Kuruluşların toplam ödemelerine bakıldığında, bankaların 2002 yılında Hazine garantisine başvurmaksızın, toplam 60 milyon ABD doları tutarındaki dış kredi geri ödemesi gerçekleştirdikleri görülmektedir. Buna karşın, yerel yönetimlerin borç geri ödeme performanslarının oldukça düşük olduğu gözlenmektedir. Yerel yönetimlerin 2002 yılı içinde toplam 539 milyon ABD doları olan dış borç servislerinin %89'u Hazine tarafından gerçekleştirilmiştir. Kreditöre yapılan toplam garantili dış borç geri ödemelerinde en büyük paya sahip olan KİT'lerin ise 853 milyon ABD doları tutarındaki geri ödeme yükümlülüklerinin %47'sini Hazine üstlenmiştir.

6.3.3 RİSK HESABI

4749 sayılı Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanununun 13. Maddesi gereği, Hazine garantilerinin üstlenilmesinden kaynaklanan ödemeler için T.C. Merkez Bankası nezdinde oluşturulan Risk Hesabından kuruluşların mali imkanlarının yetersizliğinden dolayı, mart ayı sonu itibariyle toplam 266,4 trilyon TL ödeme gerçekleştirilmiştir. (Tablo 28)

Tablo 28: Risk Hesabı Hareketleri

	KURULUŞ	MIKTAR (Milyar TL)
OCAK TOPLAMI		120.612
	Ödeme Toplamı	120.612
	KİT'ler	20.604
	Yap-İşlet-Devret	29.996
	Yerel Yönetimler	69.883
	Tahsilat Toplamı (-)	0
	Ocak Ayı Kur Farkı	130
ŞUBAT TOPLAMI		43.743
	Ödeme Toplamı	45.682
	KİT'ler	9.584
	Yap-İşlet-Devret	29.666
	Yerel Yönetimler	6.432
	Tahsilat Toplamı (-)	1.779
	Yerel Yönetimler	1.779
	Şubat Ayı Kur Farkı	-161
MART TOPLAMI		97.563
	Ödeme Toplamı	100.126
	KİT'ler	576
	Yerel Yönetimler	69.838
	Yap-İşlet-Devret	29.712
	Tahsilat Toplamı (-)	2.563
	KİT'ler	713
	Yerel Yönetimler	1.850
	Mart Ayı Kur Farkı	0
GENEL TOPLAM		261.917

Ocak ayında gerçekleştirilen 120,6 trilyon TL'lik ödemenin %58'i yerel yönetimlere ve %17'si KİT'lere sağlanan geri ödeme garantileri ve %25'i Yap-İşlet-Devret projesi kapsamında verilen yatırım garantisi çerçevesinde ödenmiştir.

Şubat ayında Hesaptan yapılan 45,7 trilyon TL'lik ödemenin %65'i Yap-İşlet-Devret projesi için yapılmış, kalan miktar ise KİT ve Yerel Yönetimlerin ödemeleri için kullanılmıştır. Aynı ay içerisinde Hesaba yerel yönetimlerden 1,8 trilyon TL'lik tahsilat gerçekleştirilmiştir.

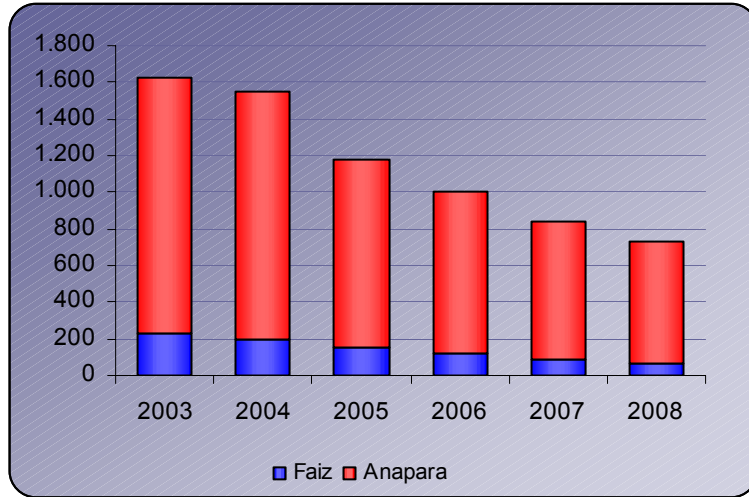
Mart sonu itibariyle Hesaptan gerçekleştirilen 100 trilyon TL'lik ödemelerle yerel yönetimler ve Yap-İşlet-Devret projelerinin borç servisleri gerçekleştirilmiş, buna karşılık 2,6 trilyon TL'lik tahsilat yapılmıştır.

21 Aralık 2002 tarihli Hazine Garantileri Kapsamında Yapılacak Ödemelerin Üstlenilmesinde Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik ile getirilen düzenleme çerçevesinde, yeni Hazine garantisi talebinde bulunan kuruluşların taleplerinin değerlendirilmesinde, söz konusu Yönetmelik şartlarına uyum şartının

aranması hükmü ile, kuruluşlardan gerçekleştirilecek tahsilatların artması beklenmektedir.

6.4 GERİ ÖDEME PROJEKSİYONU

Grafik 31: Garantili Kredi Geri Ödeme Projeksiyonlarının Anapara Faiz Dağılımı (ABD Doları)

(*) Taahhüt bazında ve geçici

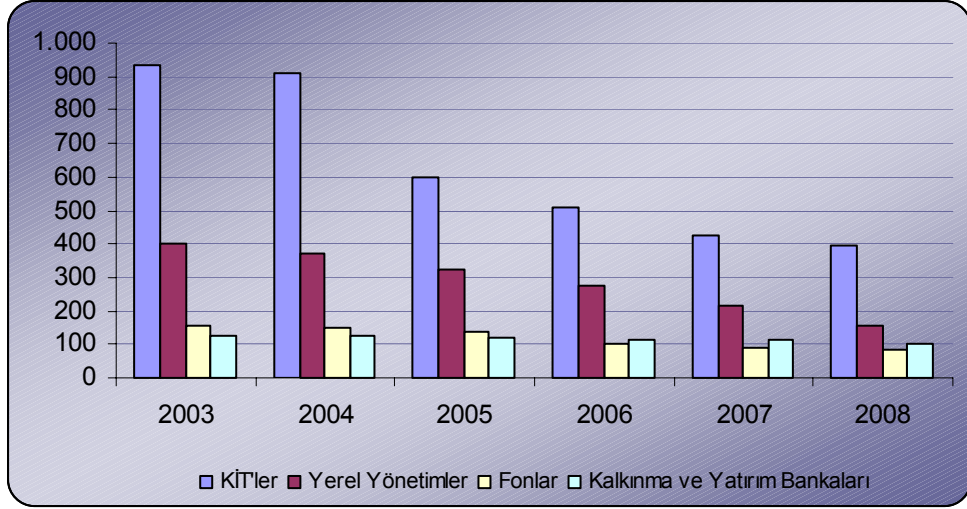
(**) USD karşılığı için kullanılan kur: 31/12/2002

(***)2009 yılı ve sonrasında 2,2 milyar ABD doları anapara ve 184 milyon faiz olmak üzere toplam 2,4 milyar ABD doları geri ödeme yapılması beklenmektedir

2003 yılında Hazine garantili kredilerin geri ödemelerinin 1,4 milyar ABD doları anapara, 234 milyon doları faiz olmak üzere 1,6 milyar ABD doları tutarında gerçekleşmesi öngörülmektedir. (Grafik 31)

Hazine garantili dış borç servis projeksiyonuna bakıldığında, geri ödemelerin kurumsal bazda dağılımında önümüzdeki yıllarda büyük bir farklılık olmadığı görülmektedir. 2003 yılında geri ödemelerin %58'ini KİT'ler için gerçekleştirilmesi beklenen ödemeler oluşturmakta, bunu sırasıyla %25 ve %10 ile yerel yönetimler ve fonlar ve %8 ile bankalar takip etmektedir. (Grafik 32)

**Grafik 32: Kurum Bazında Hazine Garantili Dış Borç Servis Projeksiyonu
(ABD Doları)**

(*) Geçici ve taahhüt bazında

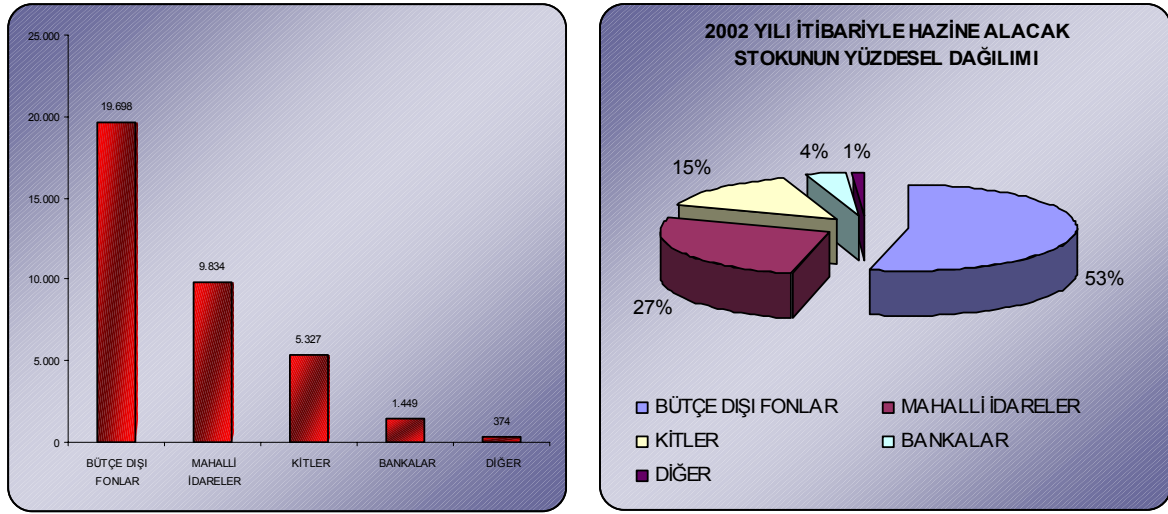
(*)2009 yılı ve sonrasında KİT'ler için 1,5 milyar, yerel yönetimler için 411 milyon, fonlar için 144 milyon ve kalkınma ve yatırım bankaları için 365 milyon ABD doları olmak üzere toplam ,4 milyar ABD doları geri ödeme yapılması beklenmektedir.

7 ALACAK YÖNETİMİ

7.1 2002 YIL SONU ALACAK STOKU YAPISI²⁹

İkrazen kullanılan kaynaklar ile Hazine garantilerinin³⁰ üstlenilmesi neticesinde ortaya çıkan Hazine alacak stoku 2002 yılı sonu itibariyle 36,6 katrilyon TL'dir. Hazine alacak stokuna kurum ve kuruluş bazında bakıldığında en büyük payı 19,7 katrilyon TL ile bütçe dışı fonların ve 9,8 katrilyon TL ile de mahalli idarelerin aldığı görülmektedir (Grafik 33).

Grafik 33: 2002 Yıl Sonu Hazine Alacak Stokunun Kuruluş Bazında Dağılımı

Bu itibarla Grafik 33'den görülebileceği gibi Hazine alacak stokunun % 53'ünü bütçe dışı fonlar %27'sini mahalli idareler, %15'ini KİT'ler, %4'ünü bankalar³¹ ve %1'ini diğer kuruluşlar oluşturmaktadır.

7.2 VADESİ GEÇMİŞ VE VADESİ GELECEK ALACAKLAR

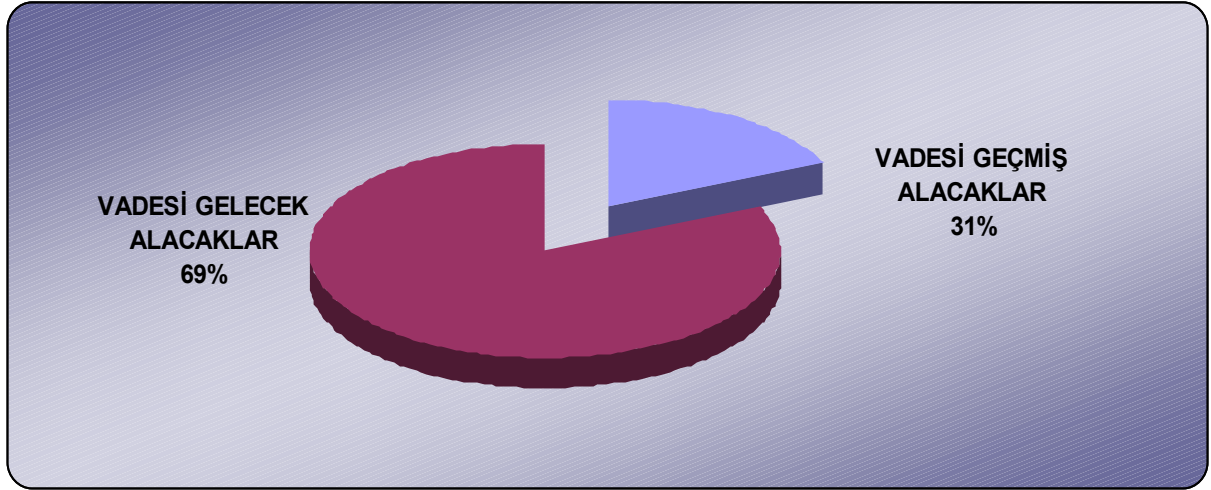
2002 yılı sonu itibariyle vadesi geçmiş alacaklar 2001 yılına göre 448 trilyon TL artarak 6,6 katrilyon TL olarak gerçekleşmiştir (Grafik 34).

²⁹ Alacak stoku rakamları 31.12.2002 tarihi itibariyle geçici verilerdir.

³⁰ Hazine geri ödeme garantisi, Hazine yatırım garantisi, Hazine karşı garantisi ve Hazine ülke garantisi veya münferiden herbirini kapsar.

³¹ Yatırım - kalkınma, özel ve kamu bankalarını içermektedir.

Grafik 34: 2002 Yılı Sonu Hazine Alacak Stokunun Dağılımı

28.03.2002 tarih ve 4749 sayılı Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanun'un Geçici 3'üncü Maddesi uyarınca, Kanun'un yürürlüğe giriş tarihi itibarıyla mevcut bulunan Hazine alacakları karşılığında hesaplanan gecikme faizi ve ceza miktarlarında uzlaşma sağlanması amacıyla Hazine Müsteşarlığından sorumlu Devlet Bakanının Onayı ile Uzlaşma Komisyonu oluşturulmuştur. Uzlaşma Komisyonu çalışma sonuçları hakkında detaylı bilgi ekte yer almaktadır. (Bkz. Ek 4).

Tablo 29: 2002 Yılı Sonu itibarıyla Hazine Alacak Stoku (Trilyon TL)

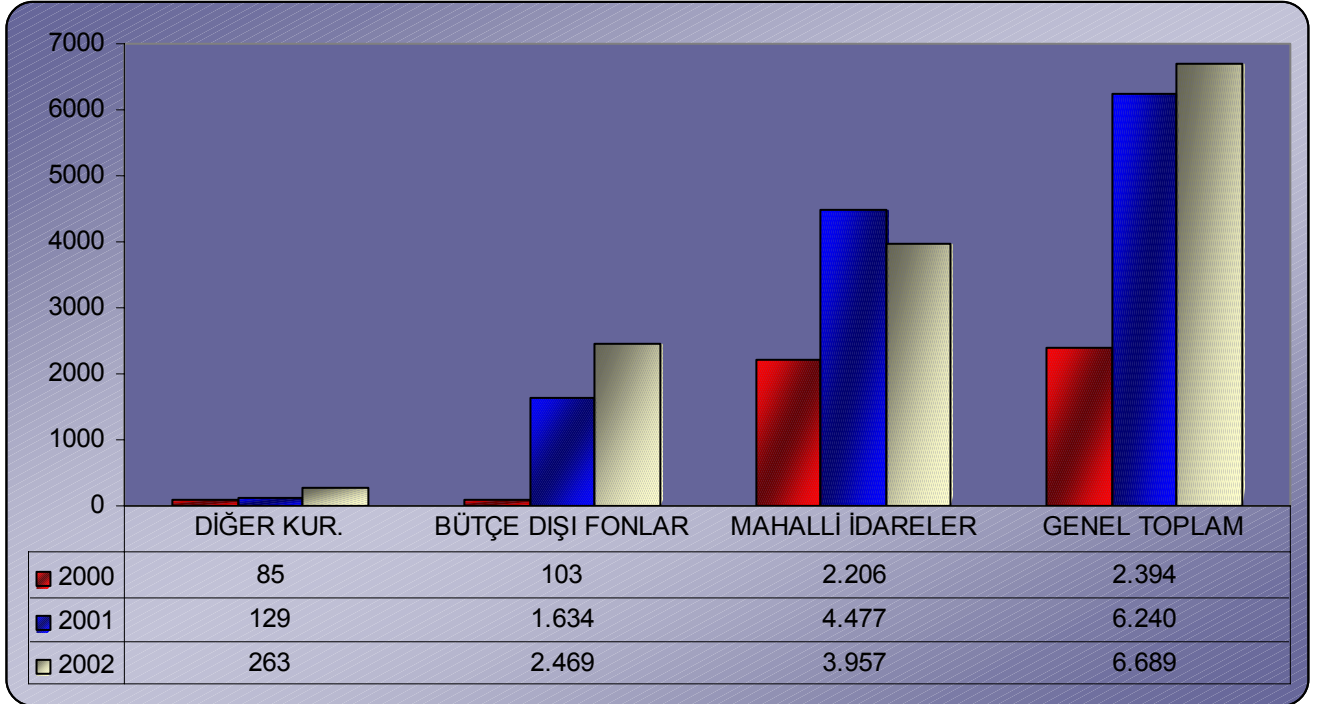
	VADESİ GEÇMİŞ	VADESİ GELECEK	TOPLAM
▶ MAHALLİ İDARELER	3.957	5.877	9.834
▶ BÜTÇE DIŞI FONLAR	2.469	17.231	19.700
▶ KİTLER	242	5.086	5.327
▶ KATMA BÜTÇE	21	111	132
▶ BANKALAR(*)	0	1.449	1.449
▶ BAN. DIŞI FİN. KUR.	0	53	53
▶ GENEL BÜTÇE	0	61	61
▶ KAR AMACI GÜT. KUR.	0	46	46
▶ PAR. OLMAYAN KUR.	0	82	82
▶ GENEL TOPLAM	6.689	29.995	36.684

(*)Yatırım, kalkınma, özel ve kamu bankalarını içermektedir.

2002 yılı sonu itibarıyla Hazinesinin mahalli idarelerden 4 katrilyon TL, bütçe dışı fonlardan 2,5 katrilyon TL, KİT'lerden 242 trilyon TL ve katma bütçeli kuruluşlardan 21 trilyon TL alacağı bulunmaktadır. Bu itibarla vadesi geçmiş

alacakların %59'unu mahalli idarelerden alacaklar oluştururken %37'sini bütçe dışı fonlardan ve %4'ünü KİT'lerden alacaklar oluşturmaktadır .

Grafik 35: Vadesi Geçmiş Alacakların Yıllar İtibariyle Seyri (Trilyon TL)

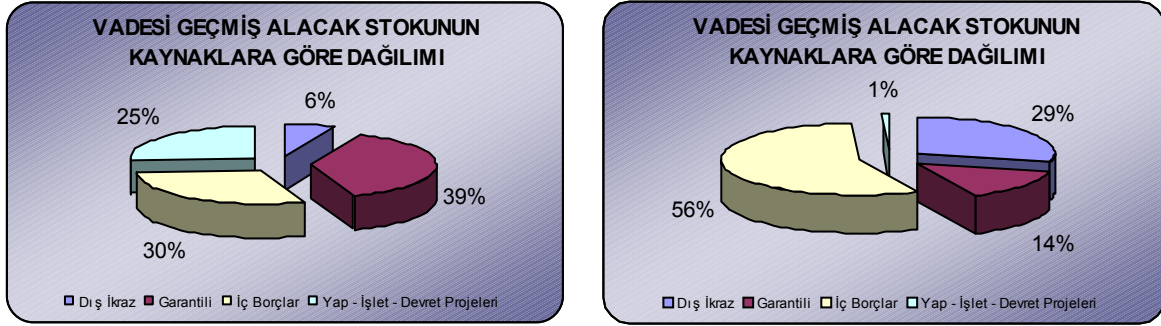
Vadesi Geçmiş Alacakların 2000-2002 dönemindeki seyri incelendiğinde; bütçe dışı fonların vadesi geçmiş borçlarındaki yıllar itibariyle yüksek artışlar dikkat çekmektedir. 2000 yılında 103 trilyon TL seviyesindeki bu alacaklar 2001 yılında, büyük ölçüde Kamu Ortaklığı Fonu'nun vadesi geçmiş borçlarından dolayı, 1,6 katrilyon TL seviyesine çıkmıştır. Bu tutara Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'nun borçlarının da eklendiği 2002 yılında bütçe dışı fonlardan olan vadesi geçmiş Hazine alacakları %51 artış göstermiştir. Aynı dönemde mahalli idarelerden olan alacaklarda ise %12'lik bir azalma kaydedilmiştir (Grafik 35).

Hazinenin 2002 yılı sonu itibariyle vadesi gelecek alacağının en büyük kısmını bütçe dışı fonlar, mahalli idareler ve KİT'ler oluşturmaktadır. Hazinenin söz konusu kurumlardan vadesi gelecek alacağı sırasıyla bütçe dışı fonlardan 17,2 katrilyon TL, mahalli idarelerden 5,87 katrilyon TL, ve KİT'lerden 5,08 katrilyon TL'dir. Bütçe dışı fonlar toplam vadesi gelecek alacak stokunun %57'sini, Mahalli idareler %20'sini KİT'ler %17'sini, bankalar %5'ini ve diğer kuruluşlar ise %1'ini oluşturmaktadır.

7.3 ALACAK STOKUNUN KAYNAK DAĞILIMI

Vadesi geçmiş ve gelecek alacakların kaynaklar itibariyle yüzdesel dağılımına bakıldığında vadesi geçmiş alacakların %39'u garantili borçlardan³², %25'i yap işlet devret projelerinden, %30'u iç borçlardan ve %6'sı dış ikrazlardan³³ meydana gelmiş olup, vadesi gelecek alacakların %29'u dış ikrazlardan, %14'ü garantili borçlardan, %56'sı iç borçlardan ve %1'i yap işlet devret projelerinden kaynaklanmaktadır. (Grafik 36 bkz. Ek 9).

Grafik 36: Alacak Stokunun 2002 Yılı İtibariyle Kaynak Dağılımı

Hazine Garantili dış borçlar ve yap işlet devret projelerinden kaynaklanan üstlenimler 1998 yılında 1,2 milyar ABD doları seviyesindeyken, 2002 yılı sonunda yaklaşık 150 milyon ABD dolarlık bir gerileme ile 1,1 milyar ABD dolarına gerilemiştir. Son beş yılda ortalama olarak 1,2 milyar ABD doları olarak gerçekleşen Hazine üstlenimleri ek finansman ihtiyacı açısından önemli bir gösterge olarak karşımıza çıkmaktadır.

³² KİT'ler, özel hukuk hükümlerine tabi olmakla birlikte sermayelerinin yüzde ellisinden fazlası kamuya ait olan kuruluşlar, fonlar, kamu bankaları, yatırım ve kalkınma bankaları, büyükşehir belediyeleri, belediyeler ve bunlara bağlı kuruluşlar ile sair yerel yönetim kuruluşları lehine bu kuruluşların dış finansman kaynağından sağladıkları dış borçlarının geri ödenmesi hususunda verilen garantilerdir.

³³ Hazine Müsteşarlığı tarafından herhangi bir dış finansman kaynağından sağlanan dış finansman imkanlarının ekonominin çeşitli sektörlerinde gelişmeyi sağlamak ve/veya finansman ihtiyacını karşılamak üzere genel ve katma bütçe dışındaki kamu kurum ve kuruluşları ile yatırım ve kalkınma bankalarına gerektiğinde anlaşmanın mali şartlarına bağlı kalınmaksızın aktarılmasıdır.

Tablo 30: 2002 Sonu itibariyle Üstlenilen Ödemeler (Milyon ABD doları)

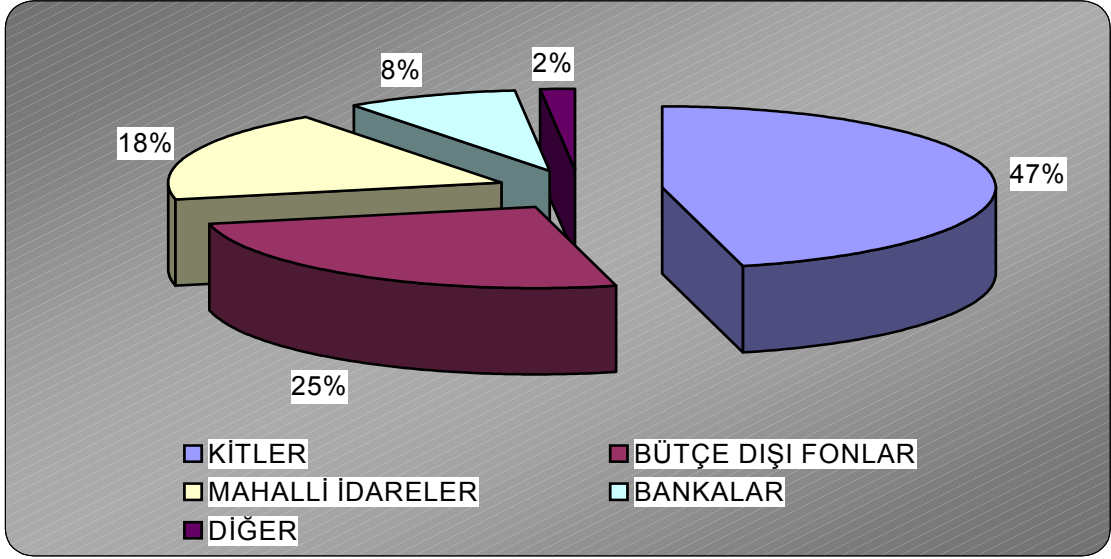
	1998	1999	2000	2001	2002
ÜSTLENİMİN KAYNAĞI					
▶ GARANTİLİ DIŞ BORÇ	1.183	940	862	1.101	888
▶ GARANTİLİ İÇ BORÇ	62	51	18	0	0
▶ YİD ÜRÜN SATIŞ GARANTİLERİ	0	140	248	206	213
TOPLAM	1.245	1.132	1.128	1.308	1.101

Garantili kredilerden üstlenimler ve ikrazen kullanılan fonlar nedeniyle ortaya çıkan Hazine alacaklarından aynı ve nakdi olarak yapılan tahsilatların gelişimi yıllar itibariyle incelendiğinde, özellikle 2000 ve 2001 yıllarında aynı tahsilatlarda bir artış göze çarpmaktadır. KİT'lerin ve bağlı ortaklıkların Hazine'ye ve çeşitli fonlara olan borçlarını yıllık yatırım ve finansman programlarına uygun olarak Hazine'den olan alacaklarına veya ödenmemiş sermayelerine mahsup edilmesine olanak sağlayan ilgili yıl Bütçe Kanunları, kuruluş tarafından yapılan mahsuben ödenmeye ve kuruluşun ödenmemiş sermayesinin mahsuplaşmasına olanak tanımıştır. Bu çerçevede, gayri nakdi tahsilatların 2000 yılında 2.68 milyar ABD dolarına, 2001 yılında ise 1.048 milyar ABD dolarına ulaşmasına neden olmuştur (EK 9).

Bununla birlikte 2002 yılında yapılan çalışmalar neticesinde 1.31 milyar ABD doları nakit tahsilat gerçekleştirilebilmiştir (uzlaşma kapsamında yapılan çalışmalara ilişkin ayrıntılı bilgi EK 4'de yer almaktadır).

2002 yıl sonunda tahsilatların kurum ve kuruluş bazında yüzdesel dağılımı incelendiğinde, tahsilatın %47'sinin KİT'lerden, %25'inin bütçe dışı fonlardan, %18'inin mahalli idarelerden, %8'inin bankalardan, ve %2'sinin ise diğer kuruluşlardan sağlandığı göze çarpmaktadır (Grafik 37).

Grafik 37 2002 Sonu itibariyle Gerçekleşen Tahsilatlar

8 HİBELER

8.1 VERİLEN HİBELER

2002 yılında Türkiye Cumhuriyeti tarafından toplam 6,5 milyon ABD doları hibe verilmiştir. Söz konusu hibenin 6 milyon ABD doları Bosna Hersek'e 500.000 ABD doları ise Afganistan'a yardım olarak verilmiştir.

Tablo 31: 2002 Yılında Hazine Müsteşarlığınca Verilen Hibeler

Verilen Kurum/Kuruluş/Ülke	Veriliş Amacı	Döviz Cinsi	Miktar	Kullanım Tarihi
Bosna Hersek	Bosna Hersek'in Rusya Federasyonuna olan doğalgaz borcunun kısmen ödenmesi	ABD Doları	6.000.000	26.10.2002
Afganistan'a Yardım Fonu (Dünya Bankası yönetiminde)	Afganistan'ın yeniden inşasına yardım çalışmalarına destek	ABD Doları	500.000	24.9.2002
TOPLAM		ABD Doları	6.500.000	

8.2 ALINAN HİBELER

Türkiye Cumhuriyeti, 2002 yılında 151 milyon Euro ve 202 milyon ABD doları cinsinden hibe sağlamış olup bu hibeler Dünya Bankası, KfW, TDA USAID³⁴ ve Avrupa Birliğince verilmiştir (Tablo 32).

Söz konusu hibelerin en büyük kalemini USAID'den sağlanan ve Hazinesinin bütçe finansmanı için kullandığı 200 milyon ABD doları oluşturmaktadır. Diğer bir büyük kalem ise Avrupa Birliği tarafından İŞKUR'a tahsis edilen ancak henüz kullanım yapılmamış olan 40 milyon Euro'luk hibedir.

³⁴ Kreditanstalt für Weideraufbau (KfW), Trade and Development Agency (TDA), US Agency for International Development (USAID)

Tablo 32: 2002 Yılında Sağlanan Hibeler

Hibe Adı	Alınan Kuruluş/Ülke	Alınış Amacı	Kullanılan Kuruluş	Döviz Cinsi	Miktar	Kullanım Tarihi
▼ Japon PHRD Hibesi-TF051629	Dünya Bankası	"Yenilenebilir Enerji Projesi"nin hazırlıkları için	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, EİE, DSI	ABD Doları	483.000	23.01.2003 - 08.07.2003
▼ IDF Hibesi-TF050645	Dünya Bankası	Yerel idarelerin performansının izlenmesi	İçişleri Bakanlığı	ABD Doları	350.000	28.02.2002-28.02.2004
▼ IDF Hibesi-TF050650	Dünya Bankası	Kamu ihale reformunun uygulanmasına yönelik kapasite artırımı	Kamu İhale Kurumu	ABD Doları	350.000	28.02.2002-28.02.2005
▼ Belediye Altyapı Programı 1-İçme Suyu ve Kanalizasyon	KfW	Belediye Altyapı Programı 1 kapsamında Siirt Belediyesi içme suyu ve Kanalizasyon yönetimi	Siirt Belediyesi	EURO	19.429.091	Kullanım Yapılmadı
▼ Sanayide Kirliliği Önleme Projesi-Yan Tedbirler	KfW	"Sanayide Çevre Koruma Önlemlerinin Desteklenmesi Projesi" kapsamında kullanılmak üzere	TSKB	EURO	869.196	Kullanım Yapılmadı
▼ Samsun Katı Atık Yönetimi-Tamamlayıcı Tedbirler	KfW	"Samsun Katı Atık Yönetimi Projesi"nin eğitim hizmetlerinde kullanılmak amacıyla	Samsun Büyükşehir Belediyesi	EURO	664.679	Kullanım Yapılmadı
▼ TDA Hibesi	TDA	Taşıma Ücreti Analiz Raporu ve Modellemesi	BOTAŞ	ABD Doları	295.000	
▼ TDA Hibesi	TDA	Su Kaybının Önlenmesi	ASKİ	ABD Doları	64.500	
▼ Program Yardımı	USAID	Bütçe Finansmanı	Hazine	ABD Doları	199.990.469	15.11.2002
▼ TDA Hibesi	TDA	İzmir Toplu Ulaşım ve Otopark İşletmelerinde Elektronik Ödeme Sisteminin Geliştirilmesi Projesi	İzmir Büyükşehir Belediyesi	ABD Doları	216.907	Kullanım Yapılmadı
▼ TDA Hibesi	TDA	Coğrafi Bilgi Sistemleri Projesi Fizibilite Çalışması	İZSU	ABD Doları	136.860	
▼ Belediye Altyapı Programı 1-Yan Tedbirler	KfW	Sivas ve Siirt Belediyeleri projelerinin danışmanlık ve eğitim hizmetinde kullanılmak üzere	Sivas ve Siirt Belediyeleri	EURO	3.839.573	Kullanım Yapılmadı
▼ 2002 Yılı Finansman Zaptı	Avrupa Birliği	İfade Alma Yöntemlerinin ve İfade Odalarının Geliştirilmesi	İçişleri Bakanlığı	EURO	2.044.000	Kullanım Yapılmadı
▼ 2002 Yılı Finansman Zaptı	Avrupa Birliği	Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu'nun Kurumsal Güçlendirilmesi	Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu	EURO	1.047.000	Kullanım Yapılmadı
▼ 2002 Yılı Finansman Zaptı	Avrupa Birliği	Telekomünikasyon Kurumu'nun Kurumsal Yapılandırılması	Telekomünikasyon Kurumu	EURO	2.260.000	Kullanım Yapılmadı
▼ 2002 Yılı Finansman Zaptı	Avrupa Birliği	Devlet Yardımları İzleme ve Denetleme Kurulunun Kurumsal Kapasitesinin Güçlendirilmesi	Devlet Yardımları İzleme ve Denetleme Kur.	EURO	1.000.000	Kullanım Yapılmadı
▼ 2002 Yılı Finansman Zaptı	Avrupa Birliği	Meslek Sağlığı ve Güvenliği ve İŞGÜM	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	EURO	7.000.000	Kullanım Yapılmadı
▼ 2002 Yılı Finansman Zaptı	Avrupa Birliği	Deniz Taşımacılığı Güvenliğinin Arttırılmasının Desteklenmesi	Denizcilik Müsteşarlığı	EURO	2.299.000	Kullanım Yapılmadı
▼ 2002 Yılı Finansman Zaptı	Avrupa Birliği	Çevre Alanında Kapasitenin Geliştirilmesi	Çevre Bakanlığı	EURO	15.550.000	Kullanım Yapılmadı
▼ 2002 Yılı Finansman Zaptı	Avrupa Birliği	Uygunluk Değerlendirme/ Piyasa Gözetim Altyapısı	İstanbul Teknik Üniversitesi	EURO	2.250.000	Kullanım Yapılmadı
▼ 2002 Yılı Finansman Zaptı	Avrupa Birliği	Türkiye'nin AB Veterinerlik Müktesebatına Uyumunu	Tarım ve Köyşileri Bakanlığı	EURO	13.333.000	Kullanım Yapılmadı
▼ 2002 Yılı Finansman Zaptı	Avrupa Birliği	Türkiye'nin AB Bitki Sağlığı Müktesebatına Uyumunu	Tarım ve Köyşileri Bakanlığı	EURO	4.235.000	Kullanım Yapılmadı
▼ 2002 Yılı Finansman Zaptı	Avrupa Birliği	Sınır Yönetim Stratejisinin Uygulanmasına Yönelik Faaliyet Planının Geliştirilmesi	İçişleri Bakanlığı	EURO	807.000	Kullanım Yapılmadı
▼ 2002 Yılı Finansman Zaptı	Avrupa Birliği	Türkiye'nin İltica ve Göç Stratejisinin Uygulanmasına Yönelik Faaliyet Planının Geliştirilmesi	İçişleri Bakanlığı	EURO	807.000	Kullanım Yapılmadı
▼ 2002 Yılı Finansman Zaptı	Avrupa Birliği	ve Ulusal Uyuşturucu Stratejisinin Geliştirilmesi Uygulanması	İçişleri Bakanlığı	EURO	1.350.000	Kullanım Yapılmadı
▼ 2002 Yılı Finansman Zaptı	Avrupa Birliği	Kara Para Aklama ile Mücadelenin Güçlendirilmesi	Maliye Bakanlığı (MASAK)	EURO	7.750.000	Kullanım Yapılmadı
▼ 2002 Yılı Finansman Zaptı	Avrupa Birliği	Organize Suçlarla Mücadelenin Güçlendirilmesi	İçişleri Bakanlığı	EURO	1.493.000	Kullanım Yapılmadı
▼ 2002 Yılı Finansman Zaptı	Avrupa Birliği	Aktif İşçi Piyasası Stratejisi	İŞKUR	EURO	40.000.000	Kullanım Yapılmadı
▼ 2002 Yılı Finansman Zaptı	Avrupa Birliği	Avrupa Birliği'ne Entegrasyon Sürecinin Desteklenmesi Faaliyetleri	Avrupa Birliği Genel Sekreterliği	EURO	4.000.000	Kullanım Yapılmadı
▼ 2002 Yılı Finansman Zaptı	Avrupa Birliği			EURO	18.775.000	Kullanım Yapılmadı

9 RİSK YÖNETİMİ

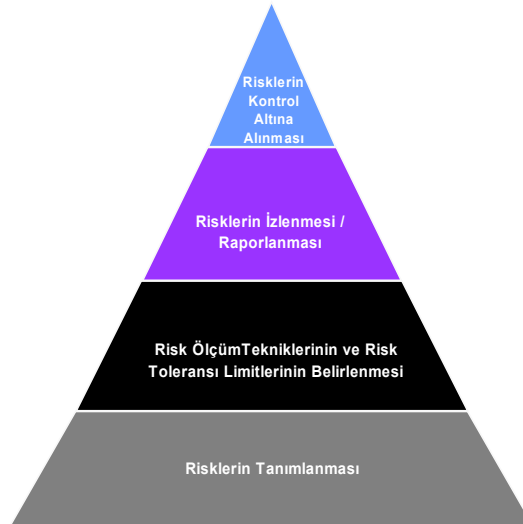
9.1 RİSKLER VE RİSK YÖNETİM TEKNİKLERİ

Risk analizine dayalı borçlanma stratejisinin temel amacı, mevcut riskleri göz önüne alarak kamu bütçesini orta ve uzun vadede mümkün olan en düşük maliyetle finanse etmektir.

Bu çerçevede, kamu borç portföyünü baz alan risk yönetimi mevcut risk unsurlarının risk yönetim teknikleri ile analiz edilmesi, maliyet ve risk arasındaki ikilemin eş anlı olarak irdelenmesini temel alan alternatif borçlanma stratejilerinin belirlenmesi olarak tanımlanmaktadır.

Bu tanım doğrultusunda risk yönetim birimi ölçülebilir ve kontrol altına alınabilir mevcut risklerin tanımlanması, ölçülmesi ve tolerans limitlerinin belirlenmesi, Söz konusu risklerin izlenmesi/raporlanması ve risk yapısının kontrol altına alınmasından sorumludur.

Şekil 4: Risk Yönetim Şeması

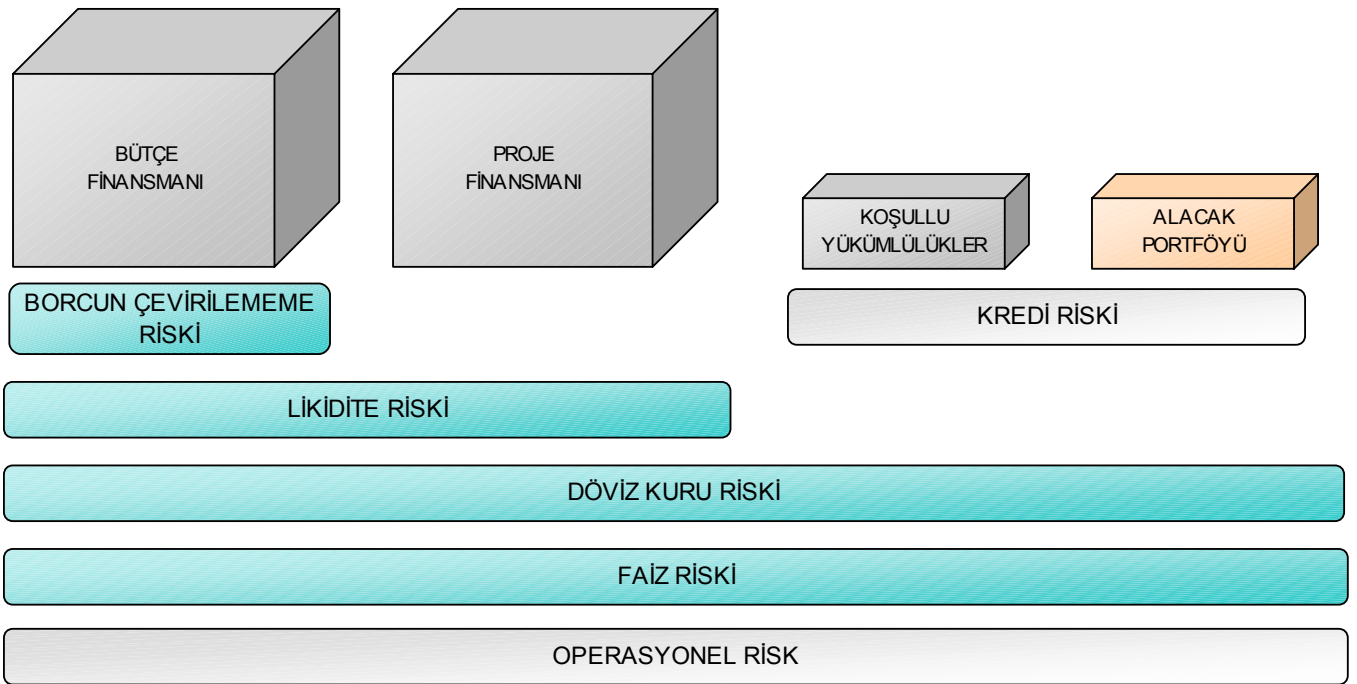

Kamu yükümlülük portföyü, devletin kanunla gelen dolaylı ve dolaysız yükümlülüklerinin yanısıra devletin devlet olma sıfatıyla yüz yüze gelebileceği

yükümlülükleri kapsamaktadır. Bahis konusu yükümlülüklerin oluşturduğu riskler mali risk olarak tanımlanmaktadır³⁵ (Tablo 33).

Tablo 33’de yer alan Mali Risk Matrisi’nde kamu yükümlülük portföyünün kontrol edilebilen ve edilemeyen bütün risk faktörleri tanımlanmış olmakla birlikte, ölçülebilen ve yönetilebilen risklerin yönetimi ilkesi çerçevesinde Hazine’nin borç ve alacak portföyünün maruz kaldığı riskler Şekil 5’de özetlenmektedir.

Şekil 5: Hazine’nin Borç ve Alacak Portföyünün Maruz Kaldığı Finansal Riskler DOĞRUDAN YÜKÜMLÜLÜKLER

³⁵ Brixi Polackova H., Schick A. (2002) “Government at Risk-Contingent Liabilities and Fiscal Risk”, Dünya Bankası ve Oxford Üniversitesi yayınları.

Tablo 33: Mali Risk Matrisi

Açıkça Belli Olan, Hukuki Mevzuata/ Sözleşmeye Tabi Riskler	Riskler TANIM	Herhangi Bir Hukuki Mevzuata/ Sözleşmeye Bağlı Olmayan, Öngörülemeyen Riskler
<p><i>Doğrudan – Açık (Sarih)</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ❖ Bütçe finansmanı için iç ve dış borçlanma ❖ Proje finansmanı için dış borçlanma ❖ Cari yıl bütçesinde öngörülen harcamalar ❖ Gelecek yıl bütçelerine sari harcamalar ❖ Kamu bankalarının görev zararı ve kamu kuruluşlarının yarı-mali işlemlerinden kaynaklanan zararları için yapılan harcamalar 	<ul style="list-style-type: none"> ❑ Döviz kuru riski; döviz cinsinden borçların değerinde döviz kurundaki dalgalanmalardan dolayı görülen değişikliklerdir. ❑ Çapraz-kur riski; döviz ile ilgili olarak, borç portföyündeki değişik döviz cinslerinin paritelerindeki dalgalanmalardır. ❑ Faiz oranı riski; yurtiçi ve yurtdışı piyasalardaki faiz dalgalanmalarının borç portföyünün faiz yapısına göre getirdiği maliyet farklılıklarıdır. ❑ Borç çevirme riski; borcun çevrilmesi için yeni borçlanmanın yapılamaması riskidir. ❑ Likidite riski; varlıkların çözülememesi ve/veya yeni finansman ihtiyacının karşılanması için gerekli kaynağın bulunamaması sonucunda doğan risktir. ❑ Kredi riski ya da karşı-taraf riski; karşı-tarafın yükümlülüklerini yerine getirmemesinden kaynaklanan risktir. ❑ Operasyonel risk; ortaya çıkabilecek personel hataları, sistem aksaklıkları ya da benzer nedenlerden oluşan riskler olarak tanımlanır. ❑ Politik ve makroekonomik riskler 	<p><i>Doğrudan – Örtülü (Zımni)</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ❖ Kanunen belirtilmeyen hallerde gelecekte verilecek emekli maaşları ❖ Kanunen belirtilmeyen hallerde sosyal güvenlik sistemleri kapsamındaki giderler
<p><i>Koşullu – Açık (Sarih)</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ❖ İç ve dış borçlanmalara sağlanan geri ödeme garantileri ❖ Yap-işlet-devret ve yap-işlet modelleri kapsamında verilen yatırım garantileri ❖ Bankacılık mevduatına verilen garantiler ❖ Kamu yatırım projelerinde oluşabilecek ilave maliyet artışları için yapılan harcamalar ❖ Devlet sübvansiyonları (tarımsal ürünler, sel, savaş vb) ❖ Döviz kuruna verilen garantiler ❖ İşsizlik sigortası fonu ❖ Sosyal güvenlik sistemi açığının finansmanı ❖ KİT zararları (görev zararı hariç) 		<p><i>Koşullu – Örtülü (Zımni)</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ❖ Kamu kuruluşlarının yabancı ülkelerle Hazine garantisi olmaksızın yaptıkları uluslararası anlaşmalardan kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmelerinde temerrüde düşmeleri ❖ Yerel yönetimlerin garantisiz yükümlülüklerine ilişkin ödemelerinde temerrüde düşmesi ❖ Özelleştirilmiş kuruluşların borçları ❖ Mevduat garantisine bağlı olmaksızın banka iflasları neticesinde oluşabilecek maliyetler ❖ Sosyal güvenlik kuruluşlarının kamu garantisi altında olmayan yükümlülüklerine ilişkin ödemelerinde temerrüde düşmesi ❖ Merkez Bankası'nın temerrüde düşmesi ❖ Dış kaynaklı özel sermayenin yurtdışına çıkış kefaleti ❖ Çevresel zararlar, doğal afetler ❖ Askeri hareketlerin yol açtığı giderler ❖ Üçüncü şahısların sigortalanması için THY'ye sağlanan garantiler

Tablonun sağ ve sol sütunlarında yer alan risklerin renkleri orta sütundaki tanımların renklerine göre sınıflandırılmıştır.

9.2 RİSK YÖNETİMİNDE ATILAN ADIMLAR

Kamu borcu risk yönetiminin hukuki zeminini 28 Mart 2002 tarihinde yürürlüğe giren 4749 sayılı Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanun oluşturmaktadır. Söz konusu Kanun'un esas olarak 12 ve 17/A ve Geçici 1'inci maddeleri kamu borç portföyü, Hazine garanti ve Hazine alacak portföylerinin karşı karşıya kaldığı risklerin yönetimi hususu yönelik olarak risk yönetimi altyapısını oluşturan düzenlemeleri içermektedir.

Kanun'la belirlenmiş hususlar çerçevesinde risk yönetimi organizasyonunun uluslararası uygulamalara paralel bir şekilde oluşturulmasını teminen Mayıs 2002'de Ankara'da Hazine yetkililerinin yanı sıra, Maliye Bakanlığında, TC Merkez Bankasından temsilcilerin, Dünya Bankası uzmanlarının, Belçika, Fransa, Macaristan Borç Ofisi yetkililerinin katıldığı bir çalıştay düzenlenmiştir. Çalıştayda kamu borç portföyünün mevcut yapısı, karşı karşıya olduğu risk faktörleri ile bu risklerin yönetimi ve risk analizine dayalı yönetimi anlayışı içinde borç yönetimi organizasyonunun yapısı, uluslararası uygulamalar da göz önüne alınarak, değerlendirilmiştir. Diğer taraftan Kanun'la yapılan düzenlemeler çerçevesinde Hazine Müsteşarlığı Kamu Finansmanı Genel Müdürlüğü bünyesinde Risk Yönetimi Genel Müdür Yardımcılığı (Risk Yönetim Birimi) oluşturulmuş;

1. Borç ve risk yönetimine ilişkin mevzuat çalışmaları,
2. Bütünleşik borç ve risk yönetiminin oluşturulması çalışmaları,
3. Borç ve risk yönetimine ilişkin analiz çalışmaları,
4. Risk Yönetimi Genel Müdür Yardımcılığı personelinin eğitim çalışmaları,
5. Organizasyon yapısının geliştirilmesine ilişkin çalışmalar, başlatılmıştır.

Buna ilaveten 1 Eylül 2002 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan "Borç ve Risk Yönetiminin Koordinasyonu ve Yürütülmesine İlişkin Esas ve Usuller Hakkında Yönetmelik"le,

1. Kamu borç ve risk yönetiminin ilkeleri,

2. Hazine Müsteşarlığı bünyesinde oluşturulan Borç Yönetimi Komitesi'nin (BYK) görevleri,
 3. Risk Yönetimi Biriminin görevleri,
- tanımlanmıştır.

Sözü edilen bu düzenlemelerle eş anlı olarak Hazine Müsteşarlığı bünyesinde risk yönetim kapasitesinin oluşumunda danışmanlık desteğine ihtiyaç duyulan konular tespit edilmiş ve

1. genel strateji ve hedeflerin belirlenmesi,
2. koşullu yükümlülüklerin değerlendirilmesi ve yönetimi,
3. risk yönetim araçlarının ve gerekli ölçütlerin tespiti,
4. risk yönetim sistemlerinin geliştirilmesi,

konularına yönelik dört ayrı bileşende danışmanlık hizmeti alınması öngörülmüştür. Bu çerçevede, gerekli danışmanlık hizmetleri sağlanmış ve 2002 yıl sonu itibariyle danışmanlarla yürütülen çalışmalar tamamlanmış bulunmaktadır.

Hukuki altyapının tamamlanması, teknik altyapının oluşturulması çalışmalarının yanısıra kamu net borç stokunun hesaplanması, orta ve uzun vadede kamu borcunun sürdürülebilirliği, senaryo analizleri ve stres testi çalışmaları, iç ve dış mali piyasalardaki gelişmelerin izlenmesi ve raporlanması gibi borç ve risk yönetimine ilişkin temel analitik çalışmalar da devam etmektedir.

Diğer taraftan, "Borç ve Risk Yönetiminin Koordinasyonu ve Yürütülmesine İlişkin Esas ve Usuller Hakkında Yönetmelik" gereğince BYK tarafından 2003 yılında yönelik borçlanma strateji ve hedefleri

- 1- Nakit iç borçlanmada yıllık ağırlıklı ortalama vadenin piyasa imkanları elverdiği ölçüde uzatılması,
- 2- Hazine nakit rezervinin güçlendirilmesi ,
- 3- Para piyasalarında kısa vadeli borçlanma enstrümanlarının TCMB ile koordineli bir şekilde kullanılmaya başlanması

şeklinde belirlenmiş bulunmaktadır.

9.3 BORCUN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ

Mali açık, özellikle yükselmekte olan ülke ekonomilerinde göz önüne alınan en önemli iktisadi kısıt olarak ortaya çıkmaktadır. Genelde yüksek borç stoku ve yüklü finansman ihtiyacı ile karşı karşıya olan bu ülkeler, iç ve/veya dış açıklarını yerli ve/veya yabancı piyasalardan borçlanarak finanse etmektedirler. Bu durum, gerek makroekonomik dengelerin, gerekse piyasa dengelerinin sağlanması suretiyle borcun sürdürülebilir olup olmadığının izlenmesini gerekli kılmaktadır.

Kamu borcunun sürdürülebilirliği (KBS), kamu borcunun sabit kalması ve/veya konuyla ilgili standart borç oranlarına bakılarak değerlendirmeler yapılmasının yanında, cari dönemde sürdürülen maliye politikasının, borcun sürdürülebilirliğini ve/veya borç stokunun ödenebilirliğini (solvency) sekteye uğratmadan gelecek dönemlerde de borçlanmanın sürdürülebilmesi olarak tanımlanabilmektedir.

Konuyla ilgili olarak iktisat yazınında KBS'nin tespitine yönelik olarak iki ana yaklaşım göze çarpmaktadır. İlk yaklaşım Bugünkü Değer Yaklaşımıdır. Kamu borcunun sürdürülebilirliği Bugünkü Değer Yaklaşımı (Net Present Value) ile analiz edildiğinde, devletin bugünkü borcunun gelecekte beklenen faiz dışı fazlaların bugünkü değerinin toplamına eşit olması gerektiği varsayılmaktadır³⁶.

Hazine Müsteşarlığı'nın kullandığı analizin de temelini oluşturan Muhasebe Yaklaşımı, reel faiz, büyüme oranı ve borç stoku arasındaki oransal analizdir ve borç stokunun GSMH'ye oranını baz almaktadır.

Muhasebe yaklaşımı KBS'ye ilişkin kullanılan bir yaklaşım olmasının yanında, büyüme, faiz oranı gibi makro ekonomik göstergelerin beraberce hareket edip etmediğinin izlenmesi açısından önem arz etmektedir.

Muhasebe yaklaşımında faiz dışı fazlanın sürdürülebilir olarak kabul edilmesi, borç stokunun GSMH'ye oranının sabit kalmasına bağlıdır. Diğer bir deyişle, belirli bir reel büyüme, reel faiz, senyorej ve özelleştirme geliri varsayımı

³⁶ Bahse konu yaklaşımların açıklaması için 3. Bölüme bakınız.

altında, borç oranını GSMH'ye oranla sabit tutan faiz dışı fazla oranı, borcun sürdürülebilirliğini sağlamaktadır.

Bu kapsamda sürdürülebilirlik analizinde kullanılan eşitlik aşağıda yer almaktadır:

Borcun Sürdürülebilirliği

$$b_t = -ps_t - m_t - pri_t + \left[\frac{(1+r_t^d)}{(1+g_t)} \right] b_{t-1}^d + \left[\frac{(1+r_t^f)}{(1+g_t)} \right] (1+\Delta rer) b_{t-1}^f$$

Kısaltmalar

b_t	Toplam Net Borç Stoku / GSMH	r_t^d	TL Cinsinden Reel Faiz Oranı
b_{t-1}^d	Bir Önceki Dönemin TL Cinsinden Borç Stoku / GSMH	r_t^f	Döviz Cinsinden Reel Faiz Oranı
		g_t	Büyüme Oranı
b_{t-1}^f	Bir Önceki Dönemin Döviz Cinsinden Borç Stoku / GSMH	Δrer	Reel Kurdaki Değişim (TL/\$)
		m_t	Senyoraj Gelirleri / GSMH
ps_t	Faiz Dışı Fazla / GSMH	pri_t	Özelleştirme Gelirleri / GSMH

Eşitlikte bir önceki yılın net TL cinsinden ve döviz cinsinden borç stokunun GSMH'ye oranları ile cari yılın TL ve döviz reel faiz oranları esas alınmaktadır. Bütçe açığı iç ve/veya dış borçlanma, özelleştirme gelirleri ile rezerv paradaki değişim olarak varsayılan senyoraj gelirleri aracılığıyla finanse edilmektedir.

Borcun Sürdürülebilirliğine İlişkin Senaryo Analizi

Yukarıdaki bilgiler çerçevesinde; reel büyüme, faiz dışı fazla (FDF) ve reel faiz oranlarından kaynaklanabilecek şokların borcun sürdürülebilirliğine etkilerini çeşitli senaryolar ve duyarlılık analizleriyle görmek mümkündür. Bu kapsamda, Tablo 34'de görüldüğü üzere, istikrar programının baz varsayımlarıyla Türkiye'nin kamu borcu orta vadede düşme eğilimine girmekte ve %60 seviyesine inmektedir. Baz senaryodan hareketle, borcun sürdürülebilirliği birden fazla faktördeki değişim çerçevesinde değerlendirildiğinde (Grafik 38), reel faiz oranlarının kademeli olarak %18 seviyesine düşmektedir. Reel büyümenin %6,5 oranına çıktığı iyimser

senaryoda, orta vadede net borç stokunun milli gelire oranı %50'nin altına düşerken, reel faiz orta vadede %23'e yükselmektedir. Reel büyümenin %3,5 oranında seyrettiği kötümser bir senaryoda ise net borç stokunun milli gelire oranı %75 seviyesine yükselmektedir.

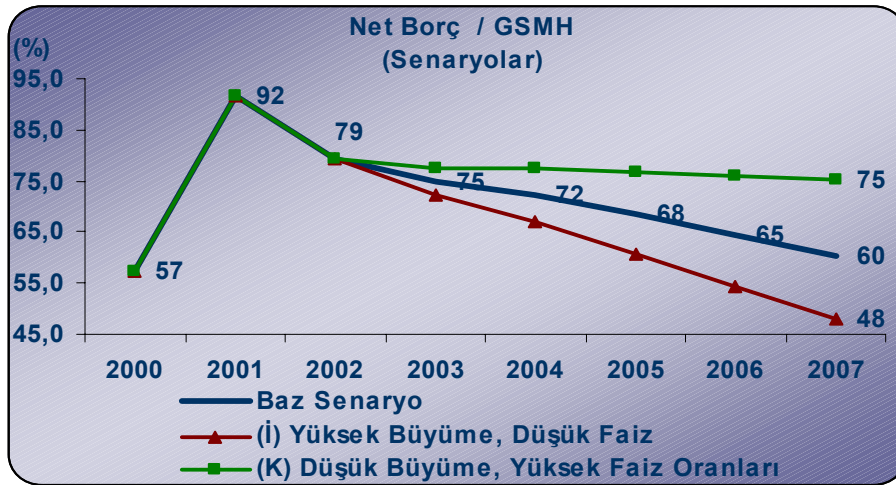
Tablo 34: Borcun Sürdürülebilirliğine İlişkin Baz Senaryo

BAZ SENARYO	2003	2004	2005	2006	2007
Reel Büyüme / GMSH	%5	%5	%5	%5	%5
TL Cinsinden Reel Faiz Oranları	%20	%19	%19	%18	%18
Faiz Dışı Fazla / GSMH	%6,5	%6,5	%6,5	%6,5	%6,5
Net Borç / GSMH	(B)	%74,8	%72,1	%68,4	%64,6

SENARYOLAR

Net Borç Stoku / GSMH'daki % Puan Değişimi	2003	2004	2005	2006	2007	
(i) Reel Büyüme: %6,5, Reel Faiz: %15-14-14-13-13	(B - İ)	2,6	5,1	7,6	10,1	12,5
	İ	72,2	67,0	60,8	54,5	48,0
(K) Reel Büyüme: %3,5, Reel Faiz: %25-24-24-23-23	(B - K)	-2,6	-5,4	-8,4	-11,5	-14,7
	K	77,5	77,6	76,8	76,0	75,2

Grafik 38: Sürdürülebilirlik Senaryoları

Borcun Sürdürülebilirliğini Etkileyen Faktörlere İlişkin Duyarlılık Analizi

Senaryo analizine ek olarak, Grafik 39'da ve Tablo 35'de, reel büyüme, reel faiz ve faiz dışı fazlanın (FDF) borcun sürdürülebilirliği üzerindeki etkileri ayrı ayrı incelenmektedir.

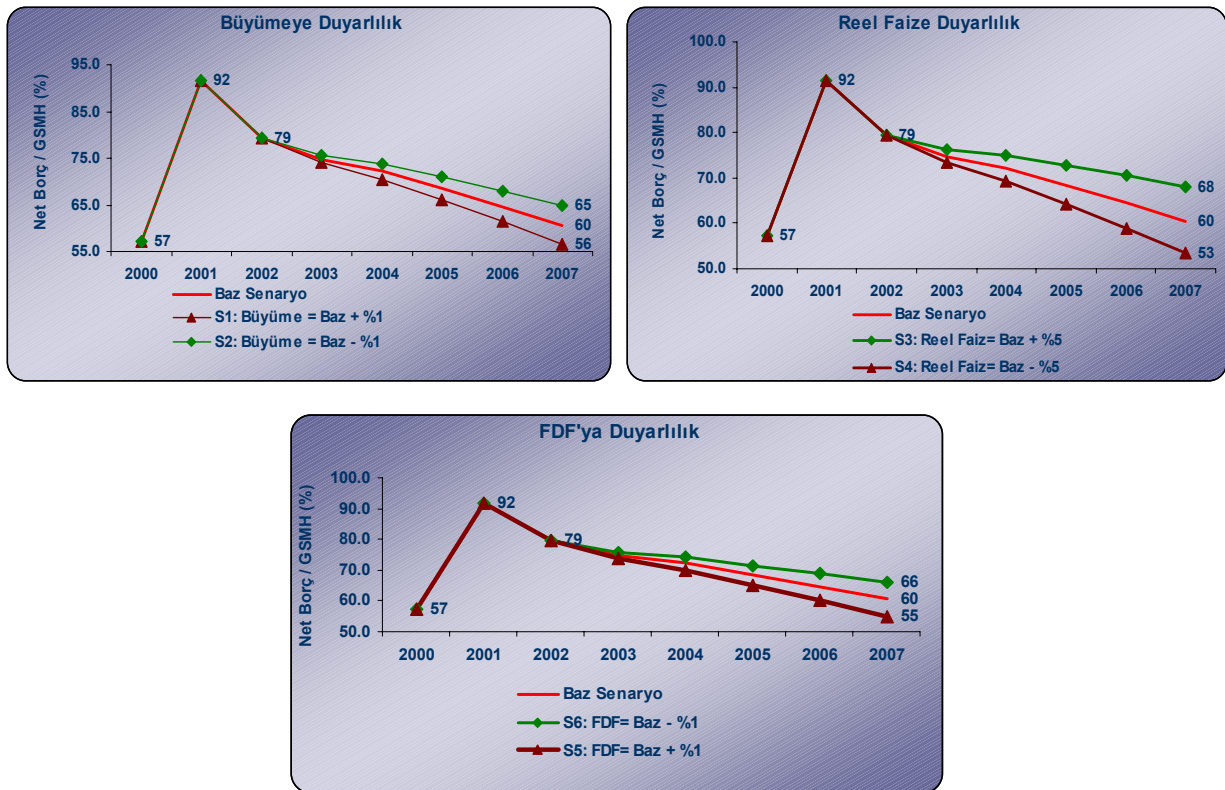
Bu çerçevede, büyüme %5'lik baz senaryo değerinin %1 puan altında ya da üstünde bir oran varsayıldığında, beş yılın sonunda net borç stoku/GSMH oranı, baz senaryonun yaklaşık %5 puan altında ya da üstünde oluşmaktadır (Grafik 39'da S1-2).

Reel faizin borcun sürdürülebilirliği üzerindeki etkileri incelendiğinde, baz senaryo reel faiz oranında +/- 5 puanlık değişiklik yapılarak bunun 5 yıl süreyle uygulandığı durumda, net borç stoku / GSMH oranı baz senaryodan %7-8 civarında sapmalar göstermektedir (S3-4).

Son olarak, %6,5'lik baz FDF oranı %1 puan artırıldığında, borç yükü baz senaryonun %5 puan altında, %55 seviyesine düşerken; söz konusu oran %1 puan düşürülerek 5 yıllık döneme uygulandığında net borç stoku / GSMH oranı %66 seviyesine çıkmaktadır (S5-6).

Yukarıda yer alan duyarlılık analizleri çerçevesinde, baz senaryodan sapmalar itibariyle, borcun sürdürülebilirliğinin sırasıyla, reel faiz, faiz dışı fazla ve büyüme oranındaki değişikliklere karşı duyarlı olduğu tespit edilmiştir.

Grafik 39: Borcun Sürdürülebilirliğini Etkileyen Değişkenlerle İlgili Duyarlılık Analizi

Tablo 35: Borcun Sürdürülebilirliğine ilişkin Duyarlılık Analizi

BÜYÜMEYE DUYARLILIK		2003	2004	2005	2006	2007
<i>Net Borç Stoku / GSMH'daki Puan Değişimi (%)</i>						
S1: Büyüme = Baz + %1	(B - S1)	0.8	1.6	2.4	3.2	4.0
	S1	74.0	70.5	66.0	61.3	56.5
S2: Büyüme = Baz - %1	(B - S2)	-0.8	-1.6	-2.5	-3.4	-4.3
	S2	75.6	73.8	70.9	67.9	64.7
FAİZE DUYARLILIK						
		2003	2004	2005	2006	2007
<i>Net Borç Stoku / GSMH'daki Puan Değişimi (%)</i>						
S3: Reel Faiz= Baz + %5	(B - S3)	-1.4	-2.9	-4.4	-6.0	-7.6
	S3	76.2	75.0	72.8	70.5	68.1
S4: Reel Faiz= Baz - %5	(B - S4)	1.4	2.8	4.3	5.7	7.1
	S4	73.4	69.3	64.1	58.9	53.4
FDF'YE DUYARLILIK						
		2003	2004	2005	2006	2007
<i>Net Borç Stoku / GSMH'daki Puan Değişimi (%)</i>						
S5: FDF= Baz + %1	(B - S5)	1.0	2.1	3.2	4.4	5.7
	S5	73.8	70.0	65.2	60.2	54.8
S6: FDF= Baz - %1	(B - S6)	-1.0	-2.1	-3.2	-4.4	-5.7
	S6	75.8	74.2	71.6	69.0	66.1

EKLER

EK 1-BORÇ YÖNETİMİNE İLİŞKİN MEVZUAT

1. KANUNLAR VE KARARLAR

Temel Düzenlemeler

- ❖ 4749 sayılı Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanun (4 Nisan 2002 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanmıştır).
- ❖ 4059 sayılı Hazine Müsteşarlığı ile Dış Ticaret Müsteşarlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun (20 Aralık 1994 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanmıştır).
- ❖ Yılı Bütçe Kanunları

Borç Yönetimini İlgilendiren Diğer Kanun ve Kararlar

- ❖ 4743 sayılı Mali Sektöre Olan Borçların Yeniden Yapılandırılması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (31 Ocak 2002 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanmıştır).
- ❖ Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar’da Değişiklik Yapılmasına Dair 2001/2890 sayılı Karar (28 Ağustos 2001 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.)
- ❖ 4672 sayılı Bankalar Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun (29 Mayıs 2001 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanmıştır).
- ❖ 4646 sayılı Doğal Gaz Piyasası Kanunu (25 Mayıs 2001 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanmıştır).
- ❖ 4651 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (5 Mayıs 2001 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanmıştır).
- ❖ 4640 sayılı 2001 Mali Yılı Bütçe Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (26 Nisan 2001 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanmıştır).
- ❖ 4632 sayılı Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu (7 Nisan 2001 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanmıştır).

- ❖ 4628 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu (3 Mart 2001 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanmıştır).
- ❖ 4603 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası, Türkiye Halk Bankası Anonim Şirketi ve Türkiye Emlak Bankası Anonim Şirketi Hakkında Kanun (25 Kasım 2000 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanmıştır).
- ❖ 4568 sayılı Bazı Fonların Tasfiyesine İlişkin Kanun (26 Mayıs 2000 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanmıştır).
- ❖ 4501 sayılı Kamu Hizmetleri ile İlgili İmtiyaz Şartlaşma ve Sözleşmelerinde Bunlardan Doğan Uyuşmazlıkların Tahkim Yoluyla Çözülmesinin Öngörülmesi Durumunda Taraflarca Sözleşme Yapılırken Uyulması Gereken İlke ve Esasları Belirleyen Kanun (22 Ocak 2000 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanmıştır).
- ❖ 4491 sayılı Bankalar Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (19 Aralık 1999 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanmıştır).
- ❖ 4487 sayılı Sermaye Piyasası Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (18 Aralık 1999 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanmıştır).
- ❖ 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu (8 Eylül 1999 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanmıştır).
- ❖ Umumi Mülhak ve Hususi Bütçelerle İdare Edilen Daireler ve Belediyelerle Sermayesinin Tamamı Devlette veya Belediye veya Hususi İdarelere Ait Daire ve Müesseseler Arasındaki İhtilafların Tahkim Yoluyla Halli Hakkında Kanun (16 Temmuz 1938 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanmıştır).
- ❖ 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanunu (26 Mayıs 1927 tarihinde yürürlüğe girmiştir).

2. YÖNETMELİKLER

- ❖ Hazine Garantileri Kapsamında Yapılacak Ödemelerin Üstlenilmesinde Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik (21 Aralık 2002 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanmıştır).

- ❖ Borç ve Risk Yönetiminin Koordinasyonu ve Yürütülmesine İlişkin Esas ve Usuller Hakkında Yönetmelik (1 Eylül 2002 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanmıştır).
- ❖ Dış Proje Kredilerinde Dış Borç Kaydı, Bütçeleştirme ve Muhasebeleştirme İşlemlerinde Uygulanacak Esas ve Usullere İlişkin Yönetmelik (11 Temmuz 2002 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanmıştır).
- ❖ Kamu Kurum ve Kuruluşlarınca Hazine Garantisi Olmaksızın Temin Edilen Kredilere İzin Verilmesi ve İzlenmesi Esas ve Usullerine İlişkin Yönetmelik (12 Nisan 2002 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanmıştır).
- ❖ Hazine Garantileri Verilmesi, İzlenmesi, Bütçeleştirilmesi ve Raporlanmasına İlişkin Esas ve Usullere Dair Yönetmelik (12 Nisan 2002 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanmıştır).
- ❖ Risk Hesabı ile İlgili Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik (25 Mart 2003 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.)

3. TEBLİĞLER

- ❖ Yıllık Yatırım Programında Yer Alan Projelere Dış Finansman Sağlanmasına İlişkin Esas ve Usullere Dair Tebliğ (21 Temmuz 2001 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanmıştır).
- ❖ Hazine Alacaklarına Uygulanacak Gecikme Faizi Oranı Hakkında Tebliğ (12 Nisan 2001 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanmıştır).
- ❖ Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 sayılı Karara İlişkin Tebliğde Değişiklik Yapılması Hakkında Tebliğ (13 Eylül 2001 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanmıştır).

EK 2-4749 SAYILI KAMU FİNANSMANI VE BORÇ YÖNETİMİNİN DÜZENLENMESİ HAKKINDA KANUN

Borçlanma Kanunu olarak da bilinen 4749 sayılı Kamu Finansmanının Düzenlenmesi ve Borç Yönetimi Hakkında Kanun 28.03.2002 tarihinde düzenlenerek yürürlüğe konmuştur.

Kanun kamu mali yönetimindeki temel yasalardan birisi olup uygulamaya yönelik olarak önemli düzenlemeler içermektedir:

1- Mali disiplinin artırılması

Sadece borç yönetimi ile sınırlı kalmayarak genel olarak kamu mali yönetimi kapsamında disiplinin ve hesap verilebilirliğin sağlanması kapsamında bir dizi düzenleme yapılmıştır.

- a) **Tek bir borçlanma otoritesinin belirlenmesi:** Uluslararası uygulamalarda da görüldüğü üzere merkezi hükümet adına yükümlülük yaratacak işlemlerin tek bir otorite tarafından gerçekleştirilmesini teminen Hazine'den sorumlu Bakana yetki veren düzenlemeler yapılmıştır. Bu kapsamda sadece iç ve dış borçlanma ile sınırlı olmaksızın Hazine garantisi vermeye, verilen garantilerin şartlarını değiştirmeye, hibe almaya ve vermeye, kamu kurum ve kuruluşlarına ikraz vermeye ve kapsamda oluşan Hazine alacaklarını yönetmeye Hazine'den sorumlu Bakan yetkili kılınmıştır. Böylece Türkiye Cumhuriyeti adına mali yükümlülük yaratacak işlemlerin tek bir yetkili otorite tarafından yürütülmesi sağlanarak mali disipline önemli bir katkı sağlanmıştır.

4749 sayılı Kanun ile dağınık bir yapıya sahip olan kamu borçlanma mevzuatının tek bir çatı altında toplanması, kamu adına mali yükümlülük yaratan işlemlerde tek bir yetkili makamın belirlenmesi ve borçlanmaya ve kamu alacaklarına ilişkin kavramlarda yeknesaklığın sağlanması, mali disipline ek olarak kamu borç yönetiminin hesap verebilirliğini de artırmıştır.

b) Limit: Kanunla getirilen düzenleme ile bir yandan Kanunun yürürlük tarihinden önce Bütçe Kanunlarıyla belirlenen borçlanma ve garanti limitleri gerek nitelik gerekse nicelik açısından yeniden düzenlenirken, diğer yandan da ikrazen ihraç edilen iç borçlanma senetlerine yönelik olarak bir limit getirilmiş bulunmaktadır.

i) Borçlanma Limiti

Borçlanma limiti iç ve dış borçlanmayı kapsayacak şekilde aşağıdaki şekilde hesaplanmaktadır.

Borçlanma limiti =	Bütçe Başlangıç Ödenekleri Toplamı	-	Tahmin Edilen Bütçe Gelirleri
--------------------	---------------------------------------	---	----------------------------------

Kanun kapsamında borçlanma limitine yönelik olarak getirilen yenilikler aşağıda özetlenmektedir.

Önceki Uygulama

- Limit “net iç borç kullanımı” nı esas almaktadır
- Limit % 15 oranında artırılabilir
- Özel Tertip İç Borçlanma Senetleri Limite dahil değildir
- Limit ek bütçelerle değiştirilebilir

Yeni Uygulama

- Limit “net borç kullanımı” nı esas almaktadır
- Limit %5 oranında artırılabilir Bakanlar Kurulu’nun ilave % 5 artırma yetkisi vardır
- Özel Tertip İç Borçlanma Senetleri limite dahildir
- Limit ek bütçelerle değiştirilemez

ii) Garanti Limiti

Kanunun getirdiği düzenlemeler öncesinde yılı Bütçe Kanunlarıyla tespit edilmiş garanti limiti sadece yerel yönetimlere ve KİT'lere sağlanacak Hazine garantili kredi miktarı üzerine bir üst sınır getirirken yeni düzenleme ile yap-işlet-devret projeleri kapsamında sağlanacak garantiler de limite dahil edilmiş bulunmaktadır. Garanti limitinin tutarı her yıl ilgili yıl bütçe kanununda yer alacak madde ile belirlenmektedir.

iii) İkraz Limiti

Kanunun getirdiği düzenlemeler öncesinde herhangi bir limite tabi olmayan ikrazen ihraç edilen iç borçlanma senetleri genel borçlanma limitinin dışında ilgili yıl bütçe kanunlarıyla belirlenecek limit tutarı ile sınırlıdır.

- c) **Dış proje kredilerinin bütçeleştirilmesi:** Kanun düzenlemelerinden önce bütçe dışında izlenen, yani ilgili yıl yatırım programlarında proje olarak yer almakla beraber başlangıç bütçesinde dış kaynaklardan temin edilerek kullanılan dış proje kredi miktarı kadar karşılık ayrılmaması nedeniyle dönem sonu itibarıyla bütçe finansman ihtiyacı ile fiili borçlanma miktarı arasında fark oluşmasına neden olan yatırım harcamalarına karşılık olarak yapılan bu borçlanmaların mali disiplini bozucu etkileri nedeniyle Söz konusu kaynakların uluslararası uygulamalarda olduğu gibi kullanımdan önce bütçeleştirilmesini öngörülmektedir.
- d) **Garantisiz Kamu Dış Borçlarına İzin Verilmesi:** Herhangi bir Hazine garantisine haiz olmasa bile kamu kurum ve kuruluşlarının yurt dışından sağlayacağı her türlü mali imkan Hazine Müsteşarlığının iznine tabidir. Buna ilaveten, bu kurum ve kuruluşların diğer kurum ve kuruluşlar lehine verecekleri garantilerde de Müsteşarlığın iznini almaları zorunluluğu getirilmiştir.

2- Şeffaflığın artırılması:

Mali piyasalarda uygulanacak borçlanma politikalarına ilişkin belirsizlik piyasanın katılımcıları tarafından bir risk olarak algılanmakta ve bu durum borçlanma maliyetlerinin üzerine risk primi adı altında ek bir maliyet olarak yansımaktadır. Borçlanma politikalarının mali piyasalar tarafından öngörülebilmesi, kamu borçlanmasının üzerindeki risk priminin azaltılmasında temel unsurdur. Bu kapsamda, Hazine'nin borçlanma ve nakit yönetimi alanındaki uygulamalarına ilişkin bilgiler düzenli olarak çeşitli iletişim kanallarıyla kamuoyuna duyurulmakta, piyasaların bu konuda bilgilenmesi sağlanmaktadır. Hazırlanan aylık borçlanma

programlarıyla, mali piyasaların gelecek dönemdeki borçlanmaları öngörebilmesi amaçlanmakta, piyasa katılımcılarıyla yapılan düzenli toplantılarla borçlanma alanında karşılıklı bilgi alışverişi sağlanmaktadır. Kamunun şeffaflığının artırılması çerçevesindeki bu çabalar 4749 sayılı kanunun sağladığı hukuki düzlemde ve aşağıda özetlenen şekliyle daha da iyileştirilmektedir.

- a) **Tek bir yasal düzenlemenin getirilmesi:** Yılı Bütçe Kanunları, 4059 sayılı Hazine Müsteşarlığı Teşkilat Kanunu'nun yanısıra içerdikleri çeşitli hükümler nedeniyle 244 sayılı Kanun, 1267 sayılı Kanun ve 6274 sayılı Kanun, 32 sayılı Karar gibi çeşitli yasal düzenlemeler çerçevesinde yürütülmekte olan ve mali piyasalardaki gelişmeler nedeniyle günümüz finans piyasalarının dinamik koşullarına uyum sağlanmasına yönelik olarak uygulamada çeşitli sorunların yaşandığı kamu finansmanına ilişkin hususlar tek ve temel bir yasal düzenlemenin çatısı altına alınmıştır. Bu suretle kamu mali yönetimi kapsamında yürütülen finansal işlemlerin hangi yasal dayanak çerçevesinde yapıldığı kolaylıkla izlenebilir hale gelmiş bulunmaktadır.
- b) **Tanımlar:** Kanunla kamu finansmanı ve borç yönetimi alanında sıklıkla kullanılan terimler uygulamada yeknesaklığın sağlanmasını ve terminolojiden kaynaklanan sorunların asgari seviyeye indirilmesini teminen bir araya getirilerek tanımlanmıştır.
- c) **Risk hesabı:** Garantiler kapsamında ortaya çıkan yükümlülüklerin borçlu kuruluş tarafından değil de Hazine tarafından yerine getirilmesi durumunda ortaya çıkan ödemeler nedeniyle Hazine nakit ve borç yönetiminde yaşanan aksamaların giderilmesi amacıyla Söz konusu yükümlülüklerin ifasının yapılacağı bir risk hesabı oluşturulmuştur. Hesap T.C. Merkez Bankası nezdinde açılan Hazine'ye ait bir banka hesabıdır. Hesaptan ödemeler hesabın kendi gelirleri ile yapılmaktadır. Hesabın kaynaklarını ikraz ücretleri, garanti ücretleri, kuruluşlarca yapılan geri ödemeler, hesap bakiyesine işletilen nemalar ve bütçeden yapılan aktarmalar oluşturmaktadır. Hesabın oluşturulması ile bir

yandan nakit ve borç yönetiminde etkinliğin artırılması, diğer yandan da bugüne kadar bütçe dışında yapılan üstlenimler nedeniyle TBMM'nin bilgisi dışında oluşan garantilerden doğan yükümlülüklerin bütçe içine alınarak TBMM'nin bilgisi ve verdiği yetki çerçevesinde ifası amaçlanmaktadır.

- d) Borç Yönetimi Raporu:** Kanunla getirilen düzenleme çerçevesinde ilgili bütçe yılında sağlanan iç ve dış finansman imkanları, sağlanan Hazine garantileri, Risk hesabı işlemleri, alınan ve verilen hibeler, dış borç devir ve ikrazına ilişkin bilgilerle finans piyasalarına ve borç yönetimine ilişkin bilgilerin yer aldığı Borç Yönetim Raporu üçer aylık dönemler itibariyle Plan ve Bütçe Komisyonu'na sunulmak üzere TBMM Başkanlığına, Bakanlar Kuruluna sunulmak üzere Başbakanlığa, Maliye Bakanlığını, Sayıştay Başkanlığı'na ve DPT Müsteşarlığına gönderilmesi hüküm altına alınmış bulunmaktadır.
- e) TBMM'nin bilgilendirilmesi:** Borç Yönetim Raporu'na ilaveten, Hazine'nin bağlı olduğu Bakan'ın özel gündemle yapılacak toplantıda yılda bir defadan az olmamak üzere TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu'nu bilgilendirmesi hükmü Kanun'un 14. maddesinde düzenlenmiş bulunmaktadır.

3- Borç ve Alacak Yönetiminde etkinliğin artırılması

- a) İlke ve stratejilere yönelik genel esasların belirlenmesi:** Kanunla uluslararası uygulamalara da paralel olarak borç ve alacak yönetimine ilişkin ilke ve stratejilerin genel çerçevesi tespit edilmiştir. Bu kapsamda finansman ihtiyaçlarının, orta ve uzun vadede mümkün olan en düşük maliyet ve makul düzeyde bir risk oranı çerçevesinde karşılanacağı (Md. 12) ve borçlanma stratejisinde mevcut risklerin izleneceği ve değerlendirileceği (Md.12 ve Md. 17/A), aktif risk yönetimi yapılacağı (Md. 12 ve Md.17/A), devlet borçlanma kağıtları için etkin bir piyasa oluşturulacağı (Md. 12) şeffaflık ve hesap verilebilirliğin esas alınacağı

(Md. 14) ve devlet adına tek bir borçlanmaya otoritesinin mevcudiyeti (Md.4) gibi hususlar hüküm altına alınmış bulunmaktadır.

b) Risk Yönetimi: Faiz ve döviz kurlarındaki dalgalanmalar kamunun borçlanma maliyetlerini önemli ölçüde etkilemekte, Hazine garantileri, Yap-İşlet-Devlet anlaşmaları gibi koşullu yükümlülükler kamunun borçlanma ihtiyacı üzerinde belirsizlik yaratmaktadır. Bu çerçevede, borç yönetiminin söz konusu risklerden etkilenme ölçüsünün kontrol altına alınabilmesi için kamu borçlanmasına ilişkin risklerin tespit edilebilmesi ve borçlanma politikalarının bu riskler göz önüne alınarak oluşturulması gerekmektedir. 4749 sayılı Kanun ile aktif bir risk yönetimi stratejisinin uygulanması ve kamunun karşı karşıya kaldığı koşullu yükümlülüklerden doğabilecek etkilerin sınırlandırılmasına yönelik önlemlerin alınması ilkesi benimsenmiştir. Kanunla beraber kamu borç ve alacaklarının risk analizine dayanarak yönetilmesi çerçevesinde gerekli yasal ve organizasyonel altyapının oluşturulmasına yönelik düzenlemeler aşağıda yer almaktadır.

i) Orta Ofis oluşumu: Kamu borç yönetiminden sorumlu organizasyonların temel ve en önemli birimlerinden birisi olan orta ofisin (risk yönetim birimi) oluşturulması ve bu doğrultuda risk yönetimi çalışmalarının yürütülmesini teminen gerekli organizasyonel düzenleme yapılmıştır. Söz konusu birimin çalışma esas ve usulleri yönetmelikle belirlenmiştir.

ii) Borç Yönetim Komitesi oluşumu: Kanun'un verdiği yetki çerçevesinde çıkartılan yönetmelikle borç yönetiminde koordinasyonun ve etkinliğin sağlanması amacıyla Hazine Müsteşarlığı bünyesinde Borç Yönetim Komitesi oluşturulmuştur.

c) Hibe: Türkiye Cumhuriyeti adına hibe almaya ve vermeye ilişkin olarak yetersiz olan yasal altyapının güçlendirilmesini teminen gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Bu kapsamda AB'den sağlanacak hibeler dışında Türkiye Cumhuriyeti adına savunma ve güvenlik amaçlı olanlar

hariç her türlü hibenin alınmasında Hazinesinin bağlı olduğu Bakan yetkili kılınmıştır. Verilecek hibelerde ise Bakanlar Kurulu yetkilidir.

- d) Kısa Vadeli Borçlanma:** Nakit hareketlerindeki uyumsuzluktan kaynaklanan kısa vadeli nakit açıklarının finansmanı ve nakit yönetiminde etkinliğin artırılması amacıyla para piyasalarında nakit işlem yapma olanağı sağlanmıştır.

Yıl içinde yapılabilecek kısa vadeli borçlanmanın miktarı para piyasalarında yapabileceği etkileri de göz önünde bulundurularak aşağıdaki şekilde sınırlandırılmıştır.

$\text{İlgili Yıl Başlangıç Bütçe Ödenekleri Toplamı} \times (1/100)$

- e) Nakit Fazlalarının Nemalandırılması:** Hazine hesaplarında oluşacak nakit fazlalıklarını değerlendirmek amacıyla TC Merkez Bankası aracılığıyla nemalandırılmasına yönelik düzenleme yapılmıştır. Nemalandırılacak tutar Hazine hesaplarında oluşabilecek nakit büyüklüğü göz önünde bulundurularak aşağıdaki şekilde sınırlandırılmıştır.

$\text{İlgili Yıl Başlangıç Bütçe Ödenekleri Toplamı} \times (1/100)$

- f) Vadesi geçmiş Hazine alacaklarının tahsili:** Hazine alacaklarının oluşumu ve yönetilmesine ilişkin yasal altyapının güçlendirilmesi suretiyle vadesi geçmiş Hazine alacaklarının 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsili Usulü Hakkında Kanun hükümleri uyarınca tahsil edilmesine olanak sağlanmıştır. Ayrıca, ikrazen kullanılan kaynakların vade tarihinde tahsilatının sağlanması amacıyla borçlu kuruluş nezdinde borç ödeme hesabı oluşturulması ve Hazine'nin borçlu kuruluşlar nezdinde yapacağı denetleme ve bilgi taleplerine yönelik düzenlemeler yapılmıştır.

- g) Uzlaşma müessesesi:** Geçici madde ile Kanunun yürürlüğe girdiği tarih itibariyle mevcut bulunan Hazine alacakları karşılığında hesaplanan gecikme faiz ve cezaları; tahsil kabiliyetinin artırılmasını teminen bir defaya mahsus olmak üzere uzlaşmaya tabi kılınmıştır.

EK 3-TÜRKİYE’NİN KREDİ DEĞERLİLİĞİ

Tablo 36’da Türkiye’nin döviz ve TL cinsinden kısa ve uzun vadeli borçlanmalarına ilişkin belli başlı kredi derecelendirme kuruluşları tarafından belirlenen kredi notları yer almaktadır.

Tablo 36: Türkiye’nin Kredi Notları

Borçlanma	Moody's		Standard & Poor's		Fitch		JCR	
	Değişim Tarihi	Kredi Notu	Değişim Tarihi	Kredi Notu	Değişim Tarihi	Kredi Notu	Değişim Tarihi	Kredi Notu
Döviz Cinsi Uzun Vadeli	10.07.2002	B1	07.11.2002	B-	25.03.2003	B-	12.07.2002	B+
Döviz Cinsi Kısa Vadeli	-	-	23.02.2001	C	26.10.1995	B	-	-
TL Cinsinden Uzun Vad.	06.04.2001	B3	27.04.2001	B-	25.03.2003	B-	-	-
TL Cinsinden Kısa Vad.	-	-	23.02.2001	C	-	-	-	-

Tablo 37’de Türkiye’nin döviz cinsi uzun vadeli borçlanmasına ilişkin kredi notları tarihsel olarak sıralanmıştır. Söz konusu kredi notlarının 2002 yılından bu yana gelişimi genel olarak incelendiğinde, 2002 Temmuz ayında politik risk ve piyasa risk faktörlerinin etkisi ile, 2002 yılbaşına göre negatif yönde bir değişikliğin yaşandığı gözlenmektedir. 2002 yılının üçüncü çeyreğine gelindiğinde, S&P kuruluşu 7 Kasım tarihinde politik belirsizliğin azalması nedeni ile yaptığı değerlendirme sonucu “Negatif” olan ülke görünümü “Durağan” olarak değiştirmiş bulunmaktadır. Son olarak, Fitch kuruluşu 25 Mart 2003 tarihinde ülkemizin artan borç stoku gerekçesiyle “B” olan kredi notumuzu “B-”a indirmiştir.

Tablo 37 :Türkiye'nin Kredi Notunun Değişimi

Moody's	Standard & Poor's	Fitch	JCR
10.07.2002 B1 (negatif görünüm)	07.11.2002 B- (durağan görünüm)	25.03.2003 B- (negatif görünüm)	12.07.2002 B+ (negatif görünüm)
15.01.2002 B1 (durağan görünüm)	09.07.2002 B- (negatif görünüm)	05.02.2002 B (negatif görünüm)	01.03.2002 B+ (durağan)
06.04.2001 B1 (negatif görünüm)	26.06.2002 B- (durağan görünüm)	02.08.2001 B (negatif görünüm)	18.07.2001 B+ (negatif görünüm)
21.02.2001 B1 (durağan görünüm)	29.01.2002 B- (pozitif görünüm)	02.04.2001 B+ (negatif görünümle izleme)	20.04.2001 BB- (negatif görünüm)
21.12.2000 B1 (pozitif görünüm)	30.11.2001 B- (durağan görünüm)	22.02.2001 BB- (negatif görünümle)	07.03.2001 BB
24.07.2000 B1 (pozitif görünüm)	11.07.2001 B- (negatif görünüm)	27.04.2000 BB-	28.01.2000 BB+
30.11.1999 B1 (pozitif görünüm)	27.04.2001 B- (durağan görünüm)	10.04.2000 B+ (pozitif görünümle izleme)	23.08.1999 BB (izleme)
13.03.1997 B1	16.04.2001 B- (negatif görünümle)	20.12.1996 B+	19.11.1996 BB
09.01.1997 Ba3 (not düşürme eğilimiyle gözden)	23.02.2001 B (negatif görünümle izleme)	26.09.1995 BB-	14.05.1996 BB+ (izleme)
02.06.1994 Ba3	21.02.2001 B+ (negatif görünümle)	10.08.1994 B	02.11.1995 BB+
06.04.1994 Ba1 (not düşürme eğilimiyle gözden)	05.12.2000 B+ (durağan görünüm)		15.08.1994 BB+
13.01.1994 Ba1	25.04.2000 B+ (pozitif görünüm)		18.01.1994 BBB
08.10.1993 Baa3 (not düşürme eğilimiyle gözden)	10.12.1999 B (pozitif görünüm)		
05.05.1992 Baa3	21.01.1999 B (durağan görünüm)		
	10.08.1998 B (pozitif görünüm)		
	13.12.1996 B (durağan görünüm)		
	17.07.1996 B+ (negatif görünümle)		
	18.10.1995 B+ (durağan görünüm)		
	24.07.1995 B+ (pozitif görünüm)		
	16.08.1994 B+ (durağan görünüm)		
	29.04.1994 B+ (negatif görünümle)		
	22.03.1994 BB (negatif görünümle)		
	14.01.1994 BBB- (negatif görünüm)		
	03.05.1993 BBB (negatif görünüm)		

Tablo 38: Kredi Notu Sıralamasında Türkiye'nin Yeri

Moody's	Standard & Poor's	Fitch
A2 BAE, İsrail, Kuveyt, Letonya Polonya, Yunanistan	A Malta, Slovenya Yunanistan	A G.Kore, Malta, Slovenya Yunanistan
A3 Çin, Hong Kong, G. Kore Katar, Malta, Slovakya	A- Çek Cum., Estonya, G. Kore İsrail, Katar, Macaristan	A- Bahreyn, Çin, Estonya İsrail, Macaristan, Şili
Baa1 Litvanya Malezya, Şili	BBB+ Letonya, Litvanya Malezya, Polonya	BBB+ Çek Cum., Malezya Mısır, Polonya
Baa2 G. Afrika, Meksika Umman	BBB Çin, Slovakya Tunus	BBB Letonya, Litvanya Slovakya, Tunus
Baa3 Bahreyn, Hırvatistan, Kazakistan S. Arabistan, Tayland, Tunus	BBB- G. Afrika, Hırvatistan, Meksika, Tayland	BBB- G. Afrika, Hırvatistan Meksika, Tayland
Ba1 Fas, Filipinler Hindistan, Mısır	BB+ Filipinler, Mısır	BB+ Filipinler, Kazakistan
Ba2 Kolombiya, Rusya	BB Bulgaristan, Fas, Hindistan Kazakistan, Kolombiya, Rusya	BB Bulgaristan, Hindistan Kolombiya
Ba3 Peru, Ürdün	BB- Peru, Romanya Ürdün	BB- Azerbaycan, Peru Romanya, Rusya
B1 Türkiye (-), Bolivya Bulgaristan, Romanya	B+ Brezilya	B+ İran
B2 Brezilya, Lübnan, Paraguay Ukrayna	B Bolivya, Pakistan Ukrayna	B Brezilya Endonezya, Ukrayna
B3 Endonezya, Pakistan Uruguay	B- Türkiye (-), Lübnan	B- Türkiye, Lübnan, Moldova
Caa1 Küba, Venezuela Caa2 Ekvator Ca Arjantin, Moldova	CCC+ Ekvator, Endonezya, Venezuela CCC Uruguay SD Arjantin, Paraguay	CCC+ Ekvator, Venezuela CCC CCC- Türkmenistan, Uruguay DDD Arjantin DD

Kaynak: Bloomberg

(+): görünüm olumlu, (-): görünüm olumsuz

EK 4-ALACAK YÖNETİMİ KAPSAMINDA YAPILAN UZLAŞMA İŞLEMLERİ

Türkiye’de son zamanlarda borç stokunun sürekli olarak artması borçlanma maliyetlerinin artmasını da beraberinde getirmiş, bu ise risk priminin ve dolayısıyla nominal faiz seviyelerinin yükselmesine neden olmuştur. Borç stokunun artmasının altındaki en önemli sebepler arasında artan kamu harcamaları, Hazine Garantileri ile KİT görev zararındaki artışlar bulunmaktadır. Bu kapsamda doğan Hazine alacaklarının yönetimi amacıyla gerekli önlemlerin alınmasına yönelik düzenlemeler 4749 sayılı “Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanun” ile yapılmış bulunmaktadır.

Kanun’un Geçici 3 üncü Maddesi uyarınca, Kanun’un yürürlüğe giriş tarihi itibariyle mevcut bulunan Hazine alacakları karşılığında hesaplanan gecikme faizi ve cezalarının miktarlarında uzlaşma sağlanması amacıyla, Hazine Müsteşarlığı’ndan sorumlu Devlet Bakanının Onay’ı ile oluşturulan Uzlaşma Komisyonu³⁷ ile borçlu kurum ve kuruluşlar arasında yapılan görüşmeler 13.12.2002 tarihi itibariyle tamamlanmış bulunmaktadır.

Kanun’un Geçici 3 üncü Maddesi uyarınca başlatılan uzlaşma görüşmelerine 43 adet kuruluş davet edilmiş olup, bunlardan 33’ü uzlaşmaya katılacağını yasal sürede bildirmiş, 5’i geç başvuruda bulunmuş, 3’ü hiç başvuruda bulunmamış, 1’i ise uzlaşma görüşmelerine katılmayarak borcunu defaten ödemiştir. Borçlu kuruluşlardan Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, uzlaşmaya konu borcun kaynağını oluşturan kredinin Kamu Ortaklığı Fonu’nun kullanım dahilinde Otoyol Projeleri finansmanı için sağlanmış olduğundan bahisle ilgili mevzuatlar çerçevesinde Söz konusu kredi anlaşmasında borçlu olarak Türkiye Cumhuriyeti adına Müsteşarlığımızın yer alması yönünde değişiklik yapılmasını talep ederek uzlaşma çağrısına olumsuz cevap vermiştir.

Uzlaşma talebinde bulunan kuruluşlardan 26’sı ile uzlaşma sağlanmıştır. Ancak uzlaşma sağlanan kuruluşlardan;

³⁷ Bkz. Tablo 38.

- ✓ Didim Belediyesi uzlaşmaya ilişkin yükümlülükleri ile uzlaşma sonrası mali yükümlülüklerini yerine getirmediği için yine aynı Kanun uyarınca uzlaşma yapılmamış sayılmıştır.
- ✓ T.C. Devlet Demiryolları Genel Müdürlüğü ise, uzlaşma konusu borcunu ödemekle birlikte vadesi gelen diğer yükümlülüklerini yerine getirmediğinden, gereği için Maliye Bakanlığı nezdinde girişimde bulunulmuştur.

Uzlaşma görüşmelerine konu teşkil eden vadesi geçmiş Hazine alacaklarından uzlaşma sağlanan kuruluşların 09.04.2002 tarihinden uzlaşma tarihine kadar olan borçları da Devlet Bakanlığı Makamı'nın Onayı ile yeniden itfa planına bağlanarak tahsil edilebilir hale getirilmiş bulunmaktadır. Uzlaşma sağlanırken ilgili kuruluşlardan bundan böyle vadesi gelecek ödeme yükümlülüklerini de yerine getirmeleri zorunlu kılınmıştır.

Bu çerçevede uzlaşma sağlanan kuruluşlardan;

Uzlaşma görüşmelerinin başladığı 30.09.2002 tarihinden 31.12.2002 tarihine kadar,

- ✓ Uzlaşma sonucu düzenlenen itfa planları doğrultusunda 109 trilyon TL,
- ✓ Vadesi gelen uzlaşma konusu borçları dışında olan, ancak, uzlaşma sağlanmış olması nedeniyle kuruluşlarca yapılan 99 trilyon TL'lik

ödemeler dahil olmak üzere toplam 208 trilyon TL nakit olarak tahsil edilmiştir.

2003 yılında ise uzlaşma sağlanan kuruluşlardan;

- ✓ Uzlaşma sonucu yapılan itfa planlarına göre 420 trilyon TL,
- ✓ 2003 yılında vadesi gelen uzlaşma konusu borçları dışında olan, ancak, uzlaşma sağlanmış olması nedeniyle kuruluşlarca ödenmesi gereken vadesi gelecek taksitlerinden (15.01.2003 tarihli kurlarla) 654 trilyon TL

olmak üzere toplam 1.074 trilyon TL tahsilat öngörülmektedir.

Uzlaşma işleminin sonucunda;

- ✓ Yıllar itibariyle artan bir ivme gösteren vadesi geçmiş Hazine alacak stoku 2001 yılı sonu itibariyle 6.2 katrilyon TL iken, uzlaşma sonucu yapılan tahsilatlar ve alacakların yeniden itfaya bağlanmak suretiyle 2002 yılı sonu itibariyle 5.9 katrilyon TL'ye gerilemiştir. Ancak bu tutarın 4.2 katrilyon TL'lik kısmı 18 kuruluşa aittir.
- ✓ Nakit bazda yapılan Hazine alacağı tahsilatı 1997-2001 dönemi içinde yıllık ortalama 500 milyon ABD doları civarında iken hem 4749 Sayılı Kanun'un getirdiği yükümlülükler hem de Uzlaşma Komisyonu'nun çalışmaları sonucunda 2002 yılında nakit tahsilat 1.503 milyon ABD doları'na ulaşmıştır.
- ✓ Düzenlenen itfa planları doğrultusunda 30.09.2002 - 31.12.2002 döneminde nakit olarak 208 trilyon TL tahsil edilmiştir.

Tablo 39: Uzlaşmaya Çağırılan Kuruluşlar ve Uzlaşmanın Sonucu

UZLAŞMAYA ÇAĞIRILAN KURULUŞLAR	
1	ADANA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ
2	ADAPAZARI BELEDİYESİ
3	ALANYA BELEDİYESİ
4	ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
5	ANKARA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ
6	ANTALYA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ
7	ASKİ- ANKARA SU VE KANALİZASYON İDARESİ
8	BAFRA BELEDİYESİ
9	BALIKESİR ORGANİZE SANAYİİ BÖLGESİ
10	BURSA MUSTAFAKEMALPAŞA ORGANİZE SANAYİİ BÖLGESİ
11	DALAMAN BELEDİYESİ
12	DİDİM BELEDİYESİ
13	DIYARBAKIR SU VE KANALİZASYON İDARESİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
14	EBK - ET VE BALIK ÜRÜNLERİ A.Ş.
15	EGO GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (ANKARA)
16	ESHOT GENEL MUDURLUGU (İZMİR)
17	EÜAŞ-ELEKTRİK ÜRETİM A.Ş.
18	GASKİ - GAZİANTEP BÜYÜKŞEHİR BEL.SU VE KAN.İD.GN.MD.
19	GAZİANTEP BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ
20	İLLER BANKASI
21	İSKENDERUN BELEDİYESİ
22	İSKİ - İSTANBUL SU VE KANALİZASYON İDARESİ
23	İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
24	İZGAZ - İZMİT GAZ DAĞITIM SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
25	İZMİR BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ
26	İZMİT BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ
27	İZSU-İZMİR SU VE KANALİZASYON İDARESİ
28	KAYSERİ SU VE KANALİZASYON İDARESİ
29	KONYA BELEDİYESİ
30	MARIÇ-MARMARİS-İÇMELER-ARMUTLU BELEDİYE BİRLİĞİ
31	MENEMEN BELEDİYESİ
32	ÖZELLEŞTİRME İDARESİ BAŞKANLIĞI
33	SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
34	SÜMER HOLDİNG A.Ş.
35	T. HALK BANKASI
36	T. YAPAĞI VE TİFTİK SANAYİ A.Ş.(SÜMER HOLDİNG)
37	TARSUS BELEDİYE BAŞKANLIĞI
38	TCDD - TC DEVLET DEMİRYOLLARI
39	TDÇİ - TÜRKİYE DEMİR VE ÇELİK İŞLETMELERİ
40	TEİAŞ-TÜRKİYE ELEKTRİK İLETİM A.Ş.
41	TİGEM - TARIM İŞLETMELERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
42	YOZGAT BELEDİYESİ
43	YÜKSEK İHTİSAS HASTANESİ

UZLAŞMAYA KATILAN KURULUŞLAR	
1	ADANA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYE BAŞKANLIĞI
2	ALANYA BELEDİYESİ (*)
3	ANKARA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ (*)
4	ANTALYA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ (*)
5	ASKİ- ANKARA SU VE KANALİZASYON İDARESİ (*)
6	BALIKESİR ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİ (*)
7	BURSA MUSTAFAKEMALPAŞA ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİ (*)
8	DALAMAN BELEDİYESİ
9	DİDİM BELEDİYESİ
10	DIYARBAKIR SU VE KANALİZASYON İDARESİ GEN.MD. (*)
11	EGO GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (ANKARA) (*)
12	ESHOT GENEL MUDURLUGU (İZMİR) (*)
13	ET VE BALIK ÜRÜNLERİ A.Ş. (*)
14	EÜAŞ-ELEKTRİK ÜRETİM A.Ş. (*)
15	GASKİ - GAZİANTEP BÜYÜKŞEHİR BEL.SU VE KAN.İD.GN.MD.
16	GAZİANTEP BÜYÜKŞEHİR BELEDİYE BAŞKANLIĞI (*)
17	İLLER BANKASI (*)
18	İSKENDERUN BELEDİYESİ SU VE KANAL İŞLETME MÜDÜRLÜĞÜ
19	İSKİ - İSTANBUL SU VE KANALİZASYON İDARESİ (*)
20	İZGAZ - İZMİT GAZ DAĞITIM SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
21	İZMİR BÜYÜKŞEHİR BELEDİYE BAŞKANLIĞI (*)
22	İZMİT BÜYÜKŞEHİR BELEDİYE BAŞKANLIĞI
23	İZSU - İZMİR SU VE KANALİZASYON İDARESİ (*)
24	KONYA BELEDİYESİ (*)
25	SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ (*)
26	SÜMER HOLDİNG A.Ş. (*)
27	T. HALK BANKASI (*)
28	T. YAPAĞI VE TİFTİK SANAYİ A.Ş.(SÜMER HOLDİNG) (*)
29	TARSUS BELEDİYE BAŞKANLIĞI (*)
30	TCDD - TC DEVLET DEMİRYOLLARI
31	TEİAŞ-TÜRKİYE ELEKTRİK İLETİM A.Ş.
32	TİGEM - TARIM İŞLETMELERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (*)
33	YÜKSEK İHTİSAS HASTANESİ (*)

(*) Uzlaşma Sağlanan Kuruluşlar

UZLAŞMAYA GEÇ BAŞVURUDA BULUNANLAR	
1	ADAPAZARI BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ
2	ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
3	BAFRA BELEDİYESİ
4	İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
5	MARIÇ-MARMARİS-İÇMELER-ARMUTLU BELEDİYE BİRLİĞİ

UZLAŞMA BAŞVURUSUNDA BULUNMAYANLAR	
1	MENEMEN BELEDİYESİ
2	TDÇİ - TÜRKİYE DEMİR VE ÇELİK İŞLETMELERİ
3	YOZGAT BELEDİYESİ

UZLAŞMAYA KATILMAYAN BORCUNU DEFATEN ÖDEYEN	
1	KAYSERİ SU VE KANALİZASYON İDARESİ

UZLAŞMAYA OLUMSUZ CEVAP VEREN	
1	ÖZELLEŞTİRME İDARESİ BAŞKANLIĞI

Tablo 40: 6183 Sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun Hükümleri Çerçevesinde İşlem Yapılan Kuruluşlar

1	ADANA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYE BAŞKANLIĞI
2	ADAPAZARI BELEDİYESİ
3	ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
4	BAFRA BELEDİYESİ
5	DALAMAN BELEDİYESİ
6	DİDİM BELEDİYESİ
7	GASKİ - GAZİANTEP BÜYÜKŞEHİR BEL.SU VE KAN.ID.GN.MD.
8	İSKENDERUN BELEDİYESİ
9	İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
10	İZGAZ - İZMİT GAZ DAĞITIM SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
11	İZMİT BÜYÜKŞEHİR BELEDİYE BAŞKANLIĞI
12	MARIÇ-MARMARİS-İÇMELER-ARMUTLU BELEDİYE BİRLİĞİ
13	MENEMEN BELEDİYESİ
14	TCDD - T.C. DEVLET DEMİRYOLLARI
15	TDÇİ - TÜRKİYE DEMİR VE ÇELİK İŞLETMELERİ
16	TEİAŞ-TÜRKİYE ELEKTRİK İLETİM A.Ş.
17	TTK-TÜRKİYE TAŞKÖMÜRÜ KURUMU (*)
18	YOZGAT BELEDİYESİ

(*) TTK 4749 sayılı Kanunun yürürlüğe girdiği tarih itibariyle Hazine'ye borcu bulunmadığından uzlaşmaya çağırılmamıştır.

EK 5-PİYASA YAPICILIĞI SİSTEMİ

Piyasa Yapıcılığı Sistemi birçok ülkede borçlanma araçlarının ilk ihracının gerçekleştirildiği birincil piyasalar ile daha sonra alınıp satıldıkları ikincil piyasalarda verimliliği ve likiditeyi artırmak amacıyla uygulanan etkin bir borç yönetimi aracıdır. Söz konusu sistem sayesinde borç çevirme (rollover) riski azalmakta, yatırımcı tabanı genişlemekte, fiyat tespiti mekanizması profesyonelleşmekte ve rekabet ortamı gelişmektedir. Bütün bu gelişmeler sonucunda, özellikle ülkemizde olduğu gibi, risk primi yüksek olan ülkelerdeki borçlanma risk primleri azalmaktadır.

Birçok ülkede kamu adına borçlanıcı olan kurumlar tespit ettikleri finansal aracı birimler (bankalar, aracı kurumlar v.b.) vasıtası ile borçlanmayı gerçekleştirmekte ve bu aracılık hizmetlerinden dolayı da söz konusu birimlere bir takım haklar sağlamaktadır. Ülkemizde birincil piyasada Piyasa Yapıcı (PY) bankaların yanısıra diğer yatırımcılar da rekabet kuralları çerçevesinde faaliyette bulunmaktadır.

Söz konusu uygulama ile PY bankalara bir takım yükümlülükler getirilmektedir. Bunlardan en önemlisi birincil piyasalara yönelik olan en az alım yükümlülüğüdür. Her PY banka yapılan borçlanmanın belli bir oranına iştirak etmek durumundadır. Böylece sistemdeki banka sayısı ve yükümlülük oranına bağlı olarak belli bir oranda borçlanma garantisi elde edilmektedir. Bir diğer önemli yükümlülük ise, ikincil piyasaların gelişme sağlanmasına yönelik olarak PY bankaların ikincil piyasalarda devamlı olarak ve belli miktarlarda alım-satım yapmalarıdır. Bunların yanısıra ülkeden ülkeye değişiklik gösterebilen başka yükümlülükler de mevcut olabilmektedir.

Piyasa Yapıcı birimlere yükümlülükler getirilirken sistemin işleyebilmesi ve söz konusu birimlere aşırı risk yüklenmesinin önlenmesi amacıyla bir takım haklar da tanınmaktadır. Dolayısıyla Piyasa Yapıcılığı sistemi yükümlülükler ve hakların dengelediği bir uygulamadır.

Ülkemizde, Piyasa Yapıcılığı ilk kez Mayıs 2000 tarihinde 19 bankanın katılımıyla uygulamaya konulmuş, uygulamanın ilk dönemlerinde başarılı sonuçlar

alındıysa da, Kasım 2000 ve Şubat 2001 döneminde yaşanan finansal kriz sonrasında, uygulamaya devam edilmemiştir. İlk uygulamada elde edilen deneyimler ışığında, sistemin esasları gözden geçirilmiş ve Eylül 2002 tarihinde Piyasa Yapıcılığı Sistemi tekrar faaliyete geçirilmiştir. Eylül 2002 tarihi öncesinde sistemin işleyiş esasları kamuoyuna duyurulmuş, bu esaslar çerçevesinde Piyasa Yapıcı olarak faaliyet göstermeyi talep eden 10 banka ile Hazine arasında karşılıklı yükümlülükleri belirleyen bir yıl süreli birer sözleşme imzalanmıştır.

Tablo 41: Eylül 2002-2003 Döneminde Piyasa Yapıcı Bankalar	
1	Akbank T.A.Ş.
2	Finansbank A.Ş.
3	HSBC Bank A.Ş.
4	Oyakbank A.Ş.
5	T.C. Ziraat Bankası A.Ş.
6	T. Dış Ticaret Bankası A.Ş.
7	T. Garanti Bankası A.Ş.
8	T. İş Bankası A.Ş.
9	T. Vakıflar Bankası T.A.O.
10	Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.

Piyasa Yapıcı Bankaların Yükümlülükleri:

Her bir Piyasa Yapıcı banka esas olarak,

- ❖ Aylık asgari %3 olmak üzere, her üç aylık dönemde Hazine tarafından ihale yoluyla ihraç edilen DİBS'lerin en az %5'ini almakla,
- ❖ İkinci el DİBS piyasalarında likiditeyi sağlamak üzere, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Tahvil ve Bono Piyasasında, Hazine tarafından belirlenen senetler için sürekli olarak, belirli koşullarda alım satım fiyatları açıklamakla,
- ❖ Hazine'nin genel ekonomi ve mali piyasalar hakkında talep edeceği araştırmaları hazırlamakla

yükümlüdür.

Söz konusu yükümlülükler çerçevesinde, Hazine'nin iç borçlanma ihalelerinde belirli bir borçlanma tutarının garanti altına alınması ve ikinci el piyasalarda sürekli olarak verilecek alım satım fiyatları sayesinde piyasalarda DİBS alım satımının kolay ve cazip hale getirilmesi hedeflenmiştir. DİBS piyasalarında sürekli alıcı ve satıcı bankaların bulunması yolu ile iç borçlanma senetlerine olan genel talebin artırılması ve yatırımcı tabanının genişletilmesi amaçlanmaktadır. DİBS'lere olan genel talebin artırılmasının, borçlanma maliyetlerine olumlu katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Piyasa Yapıcı Bankaların Hakları:

Piyasa Yapıcı olarak belirlenmiş 10 banka, üstlendikleri bu yükümlülükler karşılığında,

- ❖ “Türk DİBS Piyasa Yapıcısı” ünvanını kullanma,
- ❖ DİBS ihalelerine teminatsız katılma,
- ❖ İhale dışı DİBS ihracı yöntemlerinden faydalanabilme,
- ❖ Hazine'nin eski senetlerin yeni senetlerle değiştirilmesine yönelik sağladığı mekanizmalardan yararlanma,
- ❖ Hazine'nin halka arz yoluyla yapılacak DİBS ihraçlarına aracılık etme,
- ❖ Merkez Bankası'ndan belirli koşullarda ek likidite imkanı kullanma,
- ❖ Merkez Bankası bünyesinde yeni oluşturulan DİBS Ödünç İşlemleri Piyasasında, DİBS ödünç alma ve verme işlemlerine taraf olma,³⁸

gibi haklara sahip olmuşlardır.

Bankalara söz konusu imkanların sağlanması yolu ile üstlendikleri yükümlülüklerden doğabilecek ihtiyaçların karşılanması hedeflenmektedir. Belirli oranda DİBS alımını ve bu senetlere ikinci el piyasalarda fiyat vermeyi garanti eden piyasa yapıcı bankaların, bu koşulları yerine getirebilmeleri için ihtiyaç duyabilecekleri ilave likiditenin Merkez Bankası'nın sağladığı imkanlarla

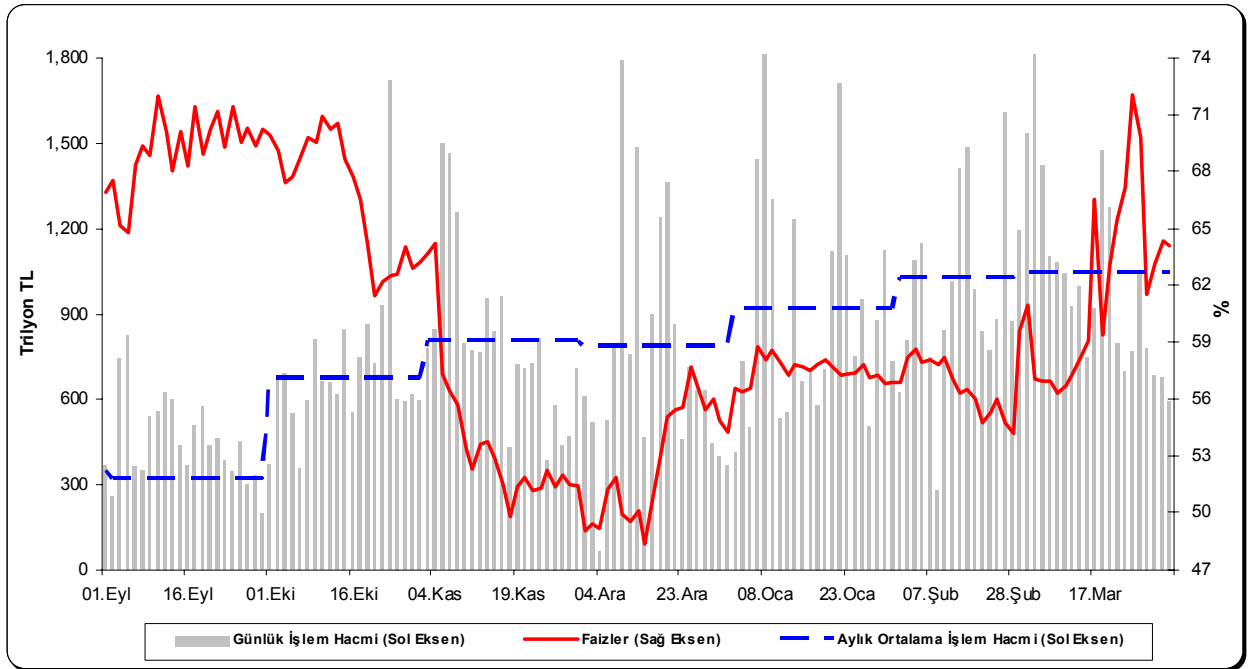
³⁸ Piyasa Yapıcı olmayan bankalar, bu piyasada sadece DİBS ödünç verme işlemi yapabilmektedirler.

karşılabilmesi öngörülmüştür. Öte yandan, Hazine'nin DİBS ihracına yönelik sağladığı imkanlar sayesinde, bankaların ihtiyaç duydukları senetlere rahatça ulaşabilmeleri ve ikinci el piyasalarda likiditeyi sağlama görevini daha etkin bir şekilde yerine getirebilmeleri amaçlanmıştır.

Eylül 2002 tarihinden beri uygulamada olan ve söz konusu işleyiş esasları çerçevesinde çalışan Piyasa Yapıcılığı Sisteminin, borç yönetiminde ve mali piyasalarda etkinliğin artırılması yönünde olumlu bir katkı sağladığı düşünülmektedir.

Eylül ayından itibaren yapılan borçlanmalardaki PY bankaların payının daha önceki aylara göre artmış olması ve ikincil piyasalardaki toplam işlem hacminin genişlemiş olması sistemin amacına ulaştığının önemli göstergeleridir. Aşağıdaki grafikte İMKB Tahvil ve Bono Piyasasındaki toplam işlem hacmi ve ikincil piyasa faizleri yer almaktadır.

Grafik 40 Toplam İMKB İşlem Hacmi ve Ölçüt Kağıtların Kesin Alım Satım Pazarı Faiz Gerçekleşmeleri

EK 6- KAMU KURUM VE KURULUŞLARININ TAHKİM UYGULAMALARI

Kamu kurum ve kuruluşlarının birbirlerine olan borçlarında görülen olağan üstü artış, zaman zaman başta yerel yönetimler olmak üzere kamu kesiminin birbirine olan borçlarının tahkim (mahsup) edilmesi taleplerini gündeme getirmektedir.

Tahkim etimolojik olarak “hüküm” kelimesinden türetilmiş olup, metin ve muhakeme etme anlamını taşımaktadır. Hukuk terminolojisinde ise hakem tayin etme, “yargıcılık, anlaşmazlığı (sorunu) çözümlmek” anlamına gelen tahkim, kamu mali yönetiminde borçların karşılıklı mahsubu mekanizmasını düzenleyen tahkim kanunlarıyla özdeşleşmiştir.

Kamu maliyesinde tahkimin birbirine yakın bir kaç tanımı bulunmakla beraber burada söz konusu edilen tahkim, genel anlamda vadesi gelen bir borcun taraflar arasında imzalanan erteleme anlaşması uyarınca orta ve uzun vadeli borca dönüştürülmesi olarak tanımlanan tahkimdir.

Ülkemizde tahkim uygulamaları uluslararası uygulamada örneğine pek rastlanmayacak ölçüde sık bir şekilde gündeme gelmiştir. Bu uygulamalarda Devlet; kısa vadeli borçları nedeniyle büyük ödeme yükümlülüğü ile karşılaşacağı ve bu ödemeleri koşul yapısına uygun olarak yapacağını öngördüğü durumlarda tahkim işlemine başvurmuştur. Tahkim uygulaması sadece yurtiçi borçlar için geçerli değildir, nitekim dış borçlarda da 1958 ve 1983 yıllarında yapılan tahkim anlaşmalarıyla uzun vadeli bir itfa planı kabul edilmiş ve bu suretle borç ödemeleri yeniden yapılandırılmıştır.

Tarihsel olarak, devlet borçlarının tahkiminde en önemli tahkim işlemleri 1950 yılından sonraki devrede, özellikle 1955 yılından itibaren yapılmış olanlardır. Bu devrede yapılan tahkimlerin ulaştığı miktarların eskisiyle kıyaslanamayacak ölçüde büyük olmasının yanısıra, dış borçlarımızın tahkim edilmesi gerekliliği de ilk defa bu dönemde duyulmuştur.

1960-1993 Yılları arasında yapılan tahkimlere yönelik Kanunları aşağıda sıralanmıştır:

1. 6 Aralık 1960 tarih ve 154 sayılı Hazinenin ve İktisadi Devlet Teşebbüslerinin Bir Kısım Borçlarının Tahkimi Hakkında Kanun.
2. 12 Haziran 1963 tarih ve 250 sayılı Hazinenin ve İktisadi Devlet Teşebbüslerinin Bir Kısım Borçlarının Tahkimi Hakkındaki 154 sayılı Kanuna Ek Kanun.
3. 5 Eylül 1963 tarih ve 325 sayılı Kamu İktisadi Teşebbüslerinin 1960 ve Daha Önceki Bütçe Yıllarına Ait Bir Kısım Vergi Borçlarının Tasfiyesi Hakkında Kanun.
4. 16 Temmuz 1965 tarih ve 691 sayılı Belediyelerin, Belediyelere Bağlı Müessese Ve İşletmelerin Bir Kısım Borçlarının Hazinece Terkin ve Tahkimi Hakkında Kanun.
5. 22 Mayıs 1975 tarih ve 1902 sayılı Belediyelerin, Belediyelere Bağlı Müessese Ve İşletmelerin, Köy Tüzel kişiliklerinin, Kamu İktisadi Teşebbüslerinin ve Tekel Genel Müdürlüğünün Bir Kısım Borçlarının Tahkimi Hakkında Kanun.
6. 1978 Mali Yılı Bütçe Kanunu (28 Şubat 1978 tarih ve 2143 Sayılı Kanun)
7. 30 Aralık 1981 tarih ve 2569 sayılı TC Ziraat Bankasının TC Merkez Bankasına Olan Bir Kısım Borçlarının, Hazineden ve Bazı Kuruluşlardan Olan Alacakları Karşılığında Tahkim Edilmesi Hakkında Kanun.
8. 31 Ocak 1984 tarih ve 2974 sayılı Bazı Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Borçlarının Tahkimi Hakkında Kanun.
9. 1989 Mali Yılı Bütçe Kanunu (25 Aralık 1988 tarih 3512 sayılı Kanun)
10. 2 Temmuz 1992 tarih ve 3836 sayılı Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Birbirlerine Olan Borçlarının Tahkimi Hakkında Kanun.

Bu Kanunların sonuncusu olan 3836 sayılı Kanun ile kamu kurum ve kuruluşlarının birbirlerine olan **92.675 Milyar TL (13,4 Milyar \$, GSMH'nin % 8 i)** tutarındaki borç ve alacakları 31 Aralık 1991 ve 11 Temmuz 1992 tarihi itibariyle tahkim kapsamına alınmıştır. Bu çerçevede, 1992 yılı itibariyle **194.236 Milyar TL (22,7 Milyar \$)** seviyesinde olan Hazine'nin iç borç stok tutarının yarısı kadar bir büyüklük tahkime tabi tutularak silinmiştir.

Son Tahkim Kanununda KİT'lerin, mahalli idarelerin, katma bütçeli idarelerin ve merkezi idareye dahil kurum ve kuruluşların birbirlerine, Hazine'ye ve TCMB'ye,

Emekli Sandığı'na, SSK'ya, İller Bankası'na, Telsiz Genel Müdürlüğü'ne olan borçları kapsama alınmıştır. 1992 yılı sonu itibariyle yapılan takas ve mahsup işlemleri sonucunda alacak bakiyesi için 1993 yılı bütçesinde 2,8 milyar ABD dolarlık bütçe dışı ödenek kullanılmış ve tahkim bütçe dışı işlemlerle yapılmıştır. Tahkim uygulamalarının yoğunlukla yapıldığı 1993 yılının son çeyreği, aynı zamanda piyasalarda Hazine aleyhine oluşan borçlanma koşullarının gerekçe gösterilmesi suretiyle Hazine ihalelerinin iptal edildiği bir dönem olmuş, akabinde 5 Nisan 1994 kararları alınmıştır.

Kamu kurum ve kuruluşlarının borçlarının silinmesi sadece basit bir muhasebe işlemi olarak görülebilir. Bu durumda, oluşturulacak bir hakem (clearing) müessesesi ile kurumların karşılıklı olarak borç ve alacaklarının netleştirildiği, borç bakiyesi kalması durumunda ise borçlunun aynı koşullarda borcunu ödemeye devam ettiği bir mahsuplaşma işlemi yapılmış olacaktır. Ancak bugüne kadar ki uygulamalar borç ve alacakların karşılıklı olarak netleştirilmesinin ötesinde sonuçlar doğurmuştur. Genel olarak, getirilen düzenlemelerle, tahkim müessesine Hazine de dahil edilmekte, kamu kurum ve kuruluşlarının birbirlerine ve Hazine'ye olan borç ve alacaklarının karşılıklı olarak mahsubunu takiben borç bakiyeleri de Hazine'ye yönlendirilmektedir. Bu durumda, gereken finansman kaynağını esas olarak iç ve dış piyasalardan borçlanmak suretiyle temin eden Hazine kamu sektöründen alacaklı, özel sektöre borçlu duruma düşmektedir.

4749 sayılı Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanun Hazine'nin net borçlanmasına bütçe başlangıç ödenekleriyle ilişkili olan bir limit getirmiş bulunmaktadır. Bu çerçevede, kamu kuruluşlarının birbirleriyle yapmaları olası mahsup işlemlerinin sonucunda oluşabilecek bakiye borcun kanuni bir düzenleme ile Hazine tarafından üstlenilmesi ancak ilgili yıl bütçesine ödenek konulması suretiyle mümkün olabilmektedir. Bütçeye ödenek konmaz ise, zaten ödeme gücü nedeniyle tahkime tabi tutulan bu alacaklar için kamudan tahsilat yapamayacak olan Hazine'nin piyasalara olan borcunu ödeyebilmek için yeniden borçlanması bir zorunluluk haline gelecek, borç stoku büyüyecek, borcun sürdürülebilirliği endişelerine bağlı olarak Hazine'ye borç vermek riskli hale gelecek,

dolayısıyla faizler üzerindeki risk primleri artacak ve bu durum genel ekonomik dengeleri de olumsuz yönde etkileyecektir.

Bu çerçevede, karmaşıklaşan kamusal borç ve alacak yapısının netleştirilmesi suretiyle gerçek kamusal varlık ve yükümlülüklerin tespitinin zorunluluk yarattığı hallerde öncelikle kamuda mali disiplini artıracak yapısal önlemlerin alınması; borç ödemelerini aksatmayan kurumlarla borcunu ödememeyi adet edinenler arasında hakkaniyete uygun düzenlemeleri içeren yasal altyapının hazırlanması, oluşabilecek ek finansman ihtiyacının bütçe dengelerini sarsmayacak ve faiz dışı fazla hedefine de bağlı kalacak şekilde konulacak yeterli ödenek miktarı ile tespiti bir önkoşul olarak değerlendirilmelidir. Aksi halde, sadece KİT sisteminin 2002 yılı sonu itibariyle kamuya olan borçlarının toplamının geçici verilerle 20,2 katrilyon TL olduğu, bunun yaklaşık 14 katrilyon TL'lik bölümünün Hazine'ye borç olduğundan hareketle geçmiş tahkim uygulamalarına benzer bir uygulamayla mali yapının olumsuz yönde etkileneceği aşikardır.

EK 7-2001 YILI KAMU VE TASARRUF MEVDUATI SİGORTA FONU (TMSF) BANKALARININ SERMAYELERİNİN GÜÇLENDİRİLMESİ OPERASYONU

Kamu Bankaları ile İlgili Yapılan İşlemler:

1980'li yılların ortalarından itibaren; bütçe kaynaklarının sınırlı olması ve bütçede yeterli kaynak olmaması durumunda bile belirli harcamaların yapılmak istenmesi, bu harcamaların önemli ölçüde kamu bankaları üzerinden gerçekleştirilmesine yol açmıştır. Söz konusu finansmanın karşılanamaması, belirli kanunlarla bazı sektörlerin desteklenmesi misyonunu üstlenen kamu bankalarından bu suretle yaratılan kamu yükümlülüklerinin bütçe harcamalarında yer almaması gibi bir sonucu da beraberinde getirmiştir.

Ancak, kamu bankalarının yetersiz sermayeleri ile bu harcamaları finanse etmeye çalışmaları söz konusu bankaların her geçen gün piyasalardan daha yüksek maliyetle borçlanmaları gerekliliğini ortaya çıkarmış; likidite itiyaçları, gerek bankalararası para piyasalarında faizlerin yükselmesi; gerekse mevduat faizlerini yükseltmek suretiyle sistemdeki diğer bankaların da mali yapılarını olumsuz etkilemiştir.

Mali sistemin bütünü dikkate alındığında, kamu bankalarının kendilerini fonlamaya çalıştıkları piyasa ile Hazine'nin bütçe finansmanı için borçlandığı piyasa özünde aynıdır. Bu sebeple, borç verenler açısından, kamu bankalarının da kamunun bir parçası olması dolayısıyla Hazine ile aynı riskliliğe sahip olması, Hazine borçlanma maliyetlerini doğrudan artırıcı bir sonuca yol açmıştır.

2001 Şubat krizinde, bu bankaların artık gecelik borçlarını bile çeviremez duruma gelmeleri ve hangi faiz seviyesinde olursa olsun yeterli likiditeyi bulamamaları ödemeler sistemini krize sokmuş; ve söz konusu bankalar fiilen yükümlülüklerini yerine getiremez duruma gelmişlerdir.

Kamunun bir parçası yükümlülüklerini yerine getiremezken ve söz konusu yükümlülükler merkezi otoritenin denetimi dışında süratle artarken; Hazine'nin bütçe finansmanı için gereken normal borçlanmalarını da sürdürülebilmesi büyük

ölçüde tehlikeye girmiş; söz konusu bankaların mali sisteme verdiği zararların da etkisiyle borçlanılabilecek pazar hızla sağlıksız bir yapıya bürünmüştür.

Bu şekilde ortaya çıkan ve 2000 yılı Kasım ayı ve 2001 yılı Şubat ayında yaşanan faiz oranı ve kur dalgalanmaları ile giderek artan bankacılık sektörünün genelindeki yapısal zayıflık, kamu maliyesinin üstleneceği zararların büyümesine yol açmıştır. Bu sebeple, öncelikle kamu bankalarının mali yapılarının iyileştirilmesi için bir önlemler paketi hazırlanarak bir “finansal yeniden yapılandırma” operasyonuna gidilmiştir. Söz konusu finansal yeniden yapılandırma, kamu bankalarının kalan görev zararlarının senede bağlanmak suretiyle kaldırılmasını, herhangi bir negatif net değeri kapatacak yeniden sermayelendirmeyi, daha önce ihraç edilmiş ve piyasa getirisinin altında getirisi olan Devlet İç Borçlanma Senetlerinin değiştirilmesi ve risk ağırlıklı sermaye yeterlilik oranının yasal düzenlemelerde öngörülen seviyelere çıkarılmasını hedeflemiştir.

Alınan önlemler çerçevesinde, Hazine Müsteşarlığı, söz konusu bankalara, bilanço yapılarının bankacılık mevzuatında öngörülen standartlara uygun hale getirilmesi ve likidite ihtiyaçlarının karşılanabilmesi amacıyla, Özel Tertip Devlet İç Borçlanma Senetleri ihraç etmiştir. Ayrıca, kamu bankalarının daha önceki yıllardan gelen ve nakde çevrilememesi nedeniyle likidite sorununa yol açan görev zararı alacakları, 2001/2312 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile tahvil ihraç edilerek tasfiye edilmiştir.

11.04.2001 tarih ve 4640 sayılı 2001 Mali Yılı Bütçe Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'un 4 üncü maddesi ile 2001 Mali Yılı Bütçe Kanununun 43üncü maddesi değiştirilerek ve söz konusu maddede yeniden yapılandırma çalışmalarına paralel olarak T.C. Ziraat Bankası, T. Halk Bankası ve T. Emlak Bankası'nın çeşitli kanun ve kararnamelerden doğan ve bütçe ödenekleri ile karşılanamayan yıllara sari olarak oluşmuş görev zararı alacaklarının tasfiye edilmesini ve ödenmemiş sermayelerine mahsubunu teminen ilk aşamada, söz konusu bankaların borçlanma maliyetini karşılayabilmek ve bankalara Merkez Bankası ile işlem yapabilmelerine olanak sağlayacak şekilde “REPO'ya endekli senet” ihracı yoluna gidilmiştir. Bu suretle, piyasada mevcut borçlanılabilir fonlar ve

borçlanma faizleri üzerinde baskı yaratan kamu bankalarının söz konusu sistem dışına çıkarılması hedeflenmiştir.

Daha sonra, ihraç edilen REPO faizine endeksli senetlerin 14 katrilyon TL tutarındaki kısmı Merkez Bankası tarafından satın alınmış ve karşılığında sağlanan nakit, bankalarca gecelik borçlarını ödemekte kullanmış ve likidite ihtiyaçları önemli ölçüde giderilmiş ve bankaların gecelik borçlanmaları büyük ölçüde ortadan kaldırılmıştır. Söz konusu senetler ise Ekim 2001'de, 2010 yılına kadar vadeli olmak üzere, yılda bir kupon ödemeli TÜFE'ye endeksli senetlerle değiştirilmiştir.

Nisan 2001 döneminden başlayarak söz konusu bankalara bu suretle ihraç edilmiş olan mevcut REPO'ya endeksli senetler, 3 ayda bir kupon ödemeli, piyasa faiz oranlarına eşdeğer getiri sağlayacak şekilde Hazine ihale faizlerine endeksli DİBS'lerle değiştirilmiştir.

Ayrıca, bahsedilen süreç içerisinde, Hazine nakit imkanları ve borçlanma stratejileri çerçevesinde ve kamu ve TMSF bankalarının mevduat çekişlerinden doğan nakit ihtiyaçlarını da karşılamak üzere, mevcut DİBS'lerin erken itfası yoluna gidilmiştir. Bu şekilde kamu bankalarına erken itfa yolu ile 2001 yılında 1,8 katrilyon TL ve 2002 yılında ise 1,5 katrilyon TL olmak üzere toplam 3,3 katrilyon TL tutarında nakit imkanı sağlanmıştır.

Söz konusu operasyonlar çerçevesinde gerçekleştirilen tüm işlemler genel bütçeleme ve muhasebe kapsamında kayıt altına alınmış olup; bu işlemler sonucunda yapılan nakit çıkışları da ödeme tarihleri itibarıyla bütçede gider olarak yer almaktadır. Nitekim kamu bankalarına yukarıda bahsedilen yeniden yapılandırma sonucu oluşan işlemiş faizlerden 2,7 katrilyon TL tutarındaki kısmı ve söz konusu senetlerin kupon ödemelerinin bütçe üzerinde yarattığı ek maliyeti karşılamak suretiyle ortaya çıkan ilave faiz giderleri, Geçici Bütçe için alınan ödeneklerle 2002 Aralık ayında bütçeleştirilmiştir.

Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) Bankaları ile İlgili Yapılan İşlemler:

Kamu yükümlülüklerinin tek elden ve sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi ve ilk etapta kamu bankalarının sistem dışına çıkartılarak bu bankaların piyasalar üzerindeki olumsuz etkilerinin ortadan kaldırılabilmesi için kamu bankaları

operasyonunu takiben mali sistemin sağlıklı bir yapıya ulaşması ve borçların sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesi için 4389 sayılı Bankalar Kanunu'nun 15. maddesi çerçevesinde Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu (TMSF) kapsamındaki bankalara yönelik operasyonlar gerçekleştirilmiştir.

TMSF ve kamu bankalarına ihraç edilen özel tertip DİBS'lerin temel farkı, TMSF'ye ihraç edilen senetlerle, yapılan ikraz sözleşmeleri çerçevesinde yapılan ihraç tutarı kadar "Hazine alacağı" yaratılması; ancak kamu bankalarına ihraç edilen senetlerin ise ikraz tahvili niteliğinde olmamasıdır.

TMSF kapsamında bulunan bankaların devletin garantisinde olan yükümlülüklerini yerine getirebilmesi için Aralık 2000'de, söz konusu kanun çerçevesinde TMSF'ye alınan bankaların sermayelerinin yeniden yapılandırılması ve bilanço zararlarının büyüyerek mali sistemde yarattıkları olumsuz baskının azaltılması amacıyla, ilk etapta TMSF'ye ikrazen 3,9 katrilyon TL. tutarında devlet tahvili (2,7 milyar ABD Doları ve 2 katrilyon TL) ihraç edilmiştir. Fakat, Fon kapsamına alınan banka sayısının artması, yüksek faiz oranları ve devalüasyonun bu bankaların açık pozisyonları üzerindeki etkisi, Fon bankalarının devlet tahvilleri ihracı ile karşılanması gereken zararlarını önemli ölçüde artırmıştır. Ocak 2001'den 2001 Nisan sonuna kadar, TMSF'ye 820 milyon ABD Doları tutarında döviz cinsi tahvil ve 2,3 katrilyon TL. tutarında, 6 ayda bir kupon ödemeli, Değişken Faizli Senet ihraç edilmiştir. Mayıs 2001 ortasında, TMSF Bankalarının gecelik borçlanmalarını azaltmak için, kamu bankaları durumunda olduğu gibi, 4,2 katrilyon TL. tutarında Merkez Bankası repo oranlarına endeksli tahvil ihraç edilmiştir. Operasyonun aynı gününde, TMSF Bankalarının portföyünde bulunan ve daha önce ihale yolu ile satılmış olan iç borçlanma senetleri, kriz sonrasında oluşan piyasa değerlerindeki kaybı karşılamak için, 3 ayda bir kupon ödemeli, Hazine ihalelerine endeksli yeni tahvillerle değiştirilmiştir.

Aralık 2001'de, TMSF, tasfiye edilen bankaların mevduatlarının çoğunu başarılı biçimde ihale yoluyla satmıştır. Devredilen mevduatlar karşılığında ihraç edilen tahviller yeni ihraç olmayıp, önceden TMSF'ye ihraç edilen tahvillerin değiştirilmesi karşılığında verildiğinden, bu operasyonun, devlete ek bir maliyeti

olmamıştır. Mevduat devirleri için ihraç edilen söz konusu senetlerin toplam ihraç tutarı 3,6 katrilyon TL'dir.

Yukarıda sayılan tüm işlemler kapsamında TMSF'ye toplam 19,9 katrilyon TL tutarında yeni senet ihracı gerçekleştirilmiş; senet değişimleri, itfalar ve kur farkları da dikkate alındığında; Aralık 2000 dönemindeki ilk ihraçlarla, 2000 yılı sonunda 3,9 katrilyon seviyesinde bulunan TMSF nakit dışı senet stoku Mart 2003 itibarıyla 14,2 katrilyon TL olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu senetlerden Mart 2003 itibarıyla TMSF'ye, anapara ve faiz olmak üzere toplam 13,8 katrilyon TL nakden ödeme gerçekleştirilmiştir. Fonun mali yapısının iyileşmesi ile birlikte TMSF tarafından toplam 2,2 katrilyon TL tutarında senet Hazine Müsteşarlığı'na iade edilmiş; 2002 yılı içerisinde ise ikraz anlaşmaları çerçevesinde Fonun Hazine'ye borçlarından, 1 katrilyon TL tutarında tahsilat gerçekleştirilmiştir

EK 8-HAZİRAN 2001 İÇ BORÇ TAKASI

Kasım 2000 ve Şubat 2001 dönemlerinde yaşanan ekonomik gelişmeler sonrasında iç piyasalardaki faiz oranlarının ve döviz kurlarının hızla yükselmesi ve borçlanma vadelerinin kısılması Hazine borçlanmasını olumsuz etkilemiş, Hazine'nin 2001 yılı içindeki finansman ihtiyacı önemli ölçüde artmıştır. Mali piyasalarda yaşanan bu olumsuz gelişmeler bankacılık sektörünün mali yapısının bozulmasına neden olmuş, uygulamaya konulan ekonomik program çerçevesinde, söz konusu sektörün güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Bu hedef çerçevesinde Kamu ve Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) kapsamındaki bankaların mali rehabilitasyonu için kaynak sağlanması amacıyla, adı geçen bankalara ihraç edilen Devlet İç Borçlanma Senetleri (DİBS), kamunun toplam borcunun Hazine hesaplarında gösterilmeye başlanması suretiyle Hazine'nin borçlanma ihtiyacını daha da yükseltmiştir.

Bu çerçevede, Hazine Müsteşarlığı, 15 Haziran 2001 tarihinde, iç borçlanmanın vadesini, uygun maliyetlerle uzatarak, 2001 yılı içindeki borçlanma ihtiyacını hafifletmek ve borçların sürdürülebilirliğine ilişkin tereddütlerin giderilmesi amacıyla, vadesi 2001 ve 2002 yıllarında dolan TL cinsinden DİBS'lerin, dövize endeksli ve TL cinsinden değişken faizli yeni senetlerle değiştirilmesine yönelik olarak takas ihaleleri düzenlemiştir.

Takas işleminde, tüm yatırımcılara piyasada mevcut olan senetler karşılığında 1 ve 2 yıl vadeli TL cinsi senetler ile 3 ve 5 yıl vadeli dövize endeksli senetlerden oluşan bir paket teklif edilmiştir. Haziran 2001 İç Borç Takasında gönüllülük esası benimsenmiş, daha önceden ihraç edilmiş DİBS'leri ellerinde bulunduran ve bunları yeni senetlerle değiştirmek isteyen yatırımcılar, ihalelerde yeni senetlerin faiz oranı için teklif sunmuşlardır. İhaleler sonrasında, yatırımcı taleplerinin devam etmesi üzerinde, sınırlı bir tutarda yeni senet, ihalede oluşan maliyete göre daha düşük bir faizle "sürekli satış" (TAP) yöntemiyle eski senetlerle değiştirilmek suretiyle ihraç edilmiştir.

İç Borç Takas işlemiyle, ortalama vadeye kalan dönemi 6 ay civarında olan net 9,3 katrilyon TL değerli TL cinsi DİBS, ortalama vadesi 37,5 ay olan tahvillerle

değiştirilmiş; nakit iç borç stokunun Mayıs 2001 sonunda 8 ay olan ortalama vadeye kalan süresi Haziran 2001 sonunda 20 aya uzatılmıştır. Vadenin uzaması 2001 yılındaki toplam borç itfasını önemli ölçüde hafifletmiş, yılın kalan dönemindeki iç borç ödemeleri yaklaşık 6,4 katrilyon TL azalmıştır. Takas işlemi yapılmadığı takdirde, kısa vadeli senetlerin itfası için mevcut koşullarda yeniden kısa vadeli borçlanmaya gidileceği ve bu borçlanmaların da katlanarak borç yükü yaratacağı dikkate alındığında, takas işleminin 2001 yılı ve sonrası dönem içindeki borçlanma ihtiyacını, itfalarda doğrudan yarattığı azalmanın üzerinde hafiflettiği görülmektedir. Öte yandan, iç borç stokunun vadesinin uzaması piyasalarda borcun sürdürülebilirliğine ilişkin tereddütleri azaltmış, bu durum Haziran 2001 sonrasındaki borçlanmaların maliyetini de olumlu yönde etkilemiştir.

Yapılan takas işlemiyle ihraç edilen net 9,3 katrilyonluk senedin 6,2 katrilyon TL'si (yaklaşık 5,3 milyar dolar) 3 ve 5 yıl vadeli dövize endeksli senetlerden oluşmaktadır. TL senetlerin geri alımı karşılığında ihraç edilen bu senetler, söz konusu dönemde bilanço yapıları dolayısıyla önemli bir döviz kuru riski ile karşı karşıya bulunan bankacılık sektörünün riskli bilanço yapısının iyileştirilmesine de katkı sağlamış, döviz kurlarının istikrar kazanması yönünde olumlu bir etki yaratmıştır.

Tablo 42: Takas İşleminin Etkileri	
Takas Edilen Senet Tutarı	9,3 katrilyon TL (net)
Değiştirilen Senetler	Ortalama Vadeye Kalan Süresi 6 ay olan TL cinsi kısa vadeli senetler
İhraç Edilen Senetler	1 ve 2 yıl vadeli, 3 aylık kuponlu değişken faizli TL cinsi, 3 ve 5 yıl vadeli, 6 aylık kuponlu, değişken faizli ABD dolarına endeksli tahviller Ortalama vadeleri 37.5 ay
Nakit Borç Stokunun Vadesinde Uzama	8 aydan, 20 aya
2001 Yılı İtfalarında Doğrudan Yaratılan Azalma	6,4 katrilyon TL

EK 9-KAMU FİNANSMANI VERİLERİ (1990-2002)

- 1- Konsolide Bütçe (1990-1993)
- 2- Konsolide Bütçe (1994-1996)
- 3- Konsolide Bütçe (1997-1999)
- 4- Konsolide Bütçe (2000-2002)
- 5- Toplam Borç Stoku (1990-2002)
- 6- Yıllar İtibariyle İç Borç Stoku (1990-2002)
- 7- Yıllar İtibariyle Dış Borç Stoku (1990-2002)
- 8- Net Borç Stoku (2000 – 2002)
- 9- Hazine Garantili Dış Borç Stoku (1990-2002)
- 10- Hazine Garantileri Nedeniyle Üstlenilen Ödemeler (1992 – 2002)
- 11- Hazine Alacak Stoku (2002)
- 12- Vadesi Geçmiş Alacak Stoku (1997 –2002)
- 13- Gerçekleşen Tahsilatlar (Kurumsal Bazda) (1997 – 2002)

Tablo 43: 1990-1993 Konsolide Bütçe Hedefleri ve Gerçekleşmeleri ve GSMH Payları

(Milyar TL)	1990					1991					1992					1993				
	Hedef	Gerç.	%	Hedef/	Gerç./	Hedef	Gerç.	%	Hedef/	Gerç./	Hedef	Gerç.	%	Hedef/	Gerç./	Hedef	Gerç.	%	Hedef/	Gerç./
				GSMH	GSMH				GSMH	GSMH				GSMH	GSMH				GSMH	GSMH
Gelirler	53.860	56.573	5,0	13,6	14,2	105.321	99.085	-5,9	16,6	15,6	175.880	178.070	1,2	15,9	16,1	366.400	357.333	-2,5	18,3	17,9
Genel Bütçe Gelirleri	53.385	55.067	3,2	13,4	13,9	104.551	96.373	-7,8	16,5	15,2	174.880	174.150	-0,4	15,8	15,8	364.400	350.845	-3,7	18,2	17,6
I. Vergi Gelirleri	43.650	45.399	4,0	11,0	11,4	77.950	78.643	0,9	12,3	12,4	139.750	141.602	1,3	12,7	12,8	265.200	264.273	-0,3	13,3	13,2
II. Vergi Dışı Normal Gelirler	7.100	4.267	-39,9	1,8	1,1	9.880	3.927	-60,3	1,6	0,6	16.200	7.649	-52,8	1,5	0,7	26.500	17.636	-33,4	1,3	0,9
III. Özel Gelirler ve Fonlar	2.635	5.401	105,0	0,7	1,4	16.721	13.803	-17,5	2,6	2,2	18.930	24.899	31,5	1,7	2,3	72.700	68.936	-5,2	3,6	3,5
IV. Katma Bütçe Öz Gelirleri	475	1.506	217,1	0,1	0,4	770	2.712	252,2	0,1	0,4	1.000	3.920	292,0	0,1	0,4	2.000	6.488	224,4	0,1	0,3
Harcamalar	59.672	68.355	14,6	15,0	17,2	96.065	132.401	37,8	15,1	20,9	207.867	225.398	8,4	18,8	20,4	397.180	490.438	23,5	19,9	24,6
Faiz Dışı Harcamalar	45.072	54.389	20,7	11,3	13,7	77.745	108.330	39,3	12,3	17,1	165.867	185.100	11,6	15,0	16,8	324.180	373.968	15,4	16,2	18,7
Cari	25.096	33.452	33,3	6,3	8,4	48.907	60.536	23,8	7,7	9,5	103.321	114.443	10,8	9,4	10,4	179.726	205.448	14,3	9,0	10,3
Personel	18.529	26.465	42,8	4,7	6,7	38.576	49.291	27,8	6,1	7,8	83.000	94.076	13,3	7,5	8,5	145.000	169.511	16,9	7,3	8,5
Diğer Cari	6.567	6.987	6,4	1,7	1,8	10.331	11.245	8,8	1,6	1,8	20.321	20.367	0,2	1,8	1,8	34.726	35.937	3,5	1,7	1,8
Yatırım	8.636	9.882	14,4	2,2	2,5	11.971	19.038	59,0	1,9	3,0	26.890	32.691	21,6	2,4	3,0	46.226	57.565	24,5	2,3	2,9
Transfer	25.940	25.021	-3,5	6,5	6,3	35.187	52.827	50,1	5,5	8,3	77.656	78.264	0,8	7,0	7,1	171.228	227.425	32,8	8,6	11,4
Faiz Ödemeleri	14.600	13.966	-4,3	3,7	3,5	18.320	24.071	31,4	2,9	3,8	42.000	40.298	-4,1	3,8	3,7	73.000	116.470	59,5	3,7	5,8
Faiz Dışı Transferler	11.340	11.055	-2,5	2,9	2,8	16.867	28.756	70,5	2,7	4,5	35.656	37.966	6,5	3,2	3,4	98.228	110.955	13,0	4,9	5,6
KİT'lere Transferler	1.256	1.267	0,9	0,3	0,3	1.779	7.251	307,6	0,3	1,1	5.970	11.190	87,4	0,5	1,0	19.448	21.970	13,0	1,0	1,1
Devlet İştiraklerine Kat. Payı		0		0,0	0,0		782		0,0	0,1		1.283		0,0	0,1		1.310		0,0	0,1
Vergi İadeleri	2.446	4.349	77,8	0,6	1,1	3.306	7.521	127,5	0,5	1,2	7.945	12.303	54,9	0,7	1,1	11.698	21.251	81,7	0,6	1,1
Sosyal Güvenlik	1.400	1.225	-12,5	0,4	0,3	1.505	1.599	6,2	0,2	0,3	2.500	4.000	60,0	0,2	0,4	6.000	11.000	83,3	0,3	0,6
Emekli Sandığına ödenen	1.400	1.225	-12,5	0,4	0,3	1.505	1.599	6,2	0,2	0,3	2.500	4.000	60,0	0,2	0,4	6.000	11.000	83,3	0,3	0,6
SSK'ya ödenen		0					0					0					0			
BAĞKUR'a ödenen		0					0					0					0			
İşsizlik Sigorta fonu																	0			
Fon Ödemeleri		0					0					0				30000	16.100	-46,3	1,5	0,8
Uluslararası Kur.Kat.Payı																				
Tarımsal Destekleme																				
Kamulaştırma																				
Diğer Transferler	6.238	4.214	-32,4	1,6	1,1	10.277	11.603	12,9	1,6	1,8	19.241	9.190	-52,2	1,7	0,8	31.082	39.324	26,5	1,6	2,0
Yeşil Kart											128	7	-94,5			762	668	-12,3	0,0	0,0
																			0,0	0,0
Faiz Dışı Denge	8.788	2184	-75,1	2,2	0,5	27.576	-9245	-133,5	4,3	-1,5	10.013	-7030	-170,2	0,9	-0,6	42.220	-16.635		2,1	-0,8
Bütçe Dengesi	-5.812	-11782	102,7	-1,5	-3,0	9.256	-33316	-459,9	1,5	-5,3	-31.987	-47328	48,0	-2,9	-4,3	-30.780	-133.105		-1,5	-6,7
GSMH	397.178					634.393					1.103.843					1.997.323				

Kaynak: Maliye Bakanlığı ve Hazine Müsteşarlığı verileri kullanılarak Hazine Müsteşarlığına hesaplanmıştır.

Tablo 44: 1994-1996 Konsolide Bütçe Hedefleri ve Gerçekleşmeleri ve GSMH Payları

(Milyar TL)	1994					1995					1996				
	Hedef	Gerç.	%	Hedef/	Gerç./	Hedef	Gerç.	%	Hedef/	Gerç./	Hedef	Gerç.	%	Hedef/	Gerç./
				GSMH	GSMH				GSMH	GSMH					
Gelirler	727.000	751.615	3,4	18,7	19,3	1.409.000	1.409.250	0,0	17,9	17,9	2.650.000	2.727.958	2,9	17,7	18,2
Genel Bütçe Gelirleri	724.000	742.499	2,6	18,6	19,1	1.403.000	1.387.760	-1,1	17,9	17,7	2.640.000	2.684.968	1,7	17,6	17,9
I. Vergi Gelirleri	573.000	587.760	2,6	14,7	15,1	1.090.000	1.084.350	-0,5	13,9	13,8	2.073.000	2.244.094	8,3	13,8	15,0
II. Vergi Dışı Normal Gelirler	57.500	48.365	-15,9	1,5	1,2	113.000	86.044	-23,9	1,4	1,1	280.000	159.990	-42,9	1,9	1,1
III. Özel Gelirler ve Fonlar	93.500	106.374	13,8	2,4	2,7	200.000	217.366	8,7	2,5	2,8	287.000	280.884	-2,1	1,9	1,9
IV. Katma Bütçe Öz Gelirleri	3.000	9.116	203,9	0,1	0,2	6.000	21.490	258,2	0,1	0,3	10.000	42.990	329,9	0,1	0,3
Harcamalar	818.840	902.454	10,2	21,1	23,2	1.330.920	1.724.194	29,5	16,9	22,0	3.510.989	3.961.308	12,8	23,4	26,4
Faiz Dışı Harcamalar	601.340	604.170	0,5	15,5	15,5	942.920	1.148.078	21,8	12,0	14,6	2.215.574	2.463.907	11,2	14,8	16,5
Cari	332.887	347.262	4,3	8,6	8,9	580.615	645.945	11,3	7,4	8,2	1.212.750	1.286.240	6,1	8,1	8,6
Personel	264.979	273.062	3,1	6,8	7,0	456.705	502.601	10,0	5,8	6,4	910.013	974.148	7,0	6,1	6,5
Diğer Cari	67.908	74.200	9,3	1,7	1,9	123.910	143.344	15,7	1,6	1,8	302.737	312.092	3,1	2,0	2,1
Yatırım	84.575	77.016	-8,9	2,2	2,0	85.010	102.989	21,1	1,1	1,3	238.695	255.356	7,0	1,6	1,7
Transfer	401.378	478.176	19,1	10,3	12,3	665.295	975.260	46,6	8,5	12,4	2.059.544	2.419.712	17,5	13,8	16,2
Faiz Ödemeleri	217.500	298.284	37,1	5,6	7,7	388.000	576.116	48,5	4,9	7,3	1.295.415	1.497.401	15,6	8,6	10,0
Faiz Dışı Transferler	183.878	179.892	-2,2	4,7	4,6	277.295	399.144	43,9	3,5	5,1	764.129	922.311	20,7	5,1	6,2
KİT'lere Transferler	36.552	21.000	-42,5	0,9	0,5	20.280	45.440	124,1	0,3	0,6	47.500	50.244	5,8	0,3	0,3
Devlet İştiraklerine Kat. Payı		1.748		0,0	0,0		5.292		0,0	0,1		24.950		0,0	0,2
Vergi İadeleri	17.832	31.147	74,7	0,5	0,8	24.835	63.620	156,2	0,3	0,8	64.600	104.900	62,4	0,4	0,7
Sosyal Güvenlik	20.000	34.480	72,4	0,5	0,9	61.000	108.205	77,4	0,8	1,4	277.585	335.300	20,8	1,9	2,2
Emekli Sandığına ödenen	20.000	20.000	0,0	0,5	0,5	35.000	41.000	17,1	0,4	0,5	79.200	119.200	50,5	0,5	0,8
SSK'ya ödenen		14.480			0,4	20.000	59.205	196,0	0,3	0,8	158.720	146.000	-8,0	1,1	1,0
BAĞKUR'a ödenen		0			0,0	6.000	8.000	33,3	0,1	0,1	39.665	70.100	76,7	0,3	0,5
İşsizlik Sigorta fonu		0			0,0		0		0,0	0,0		0		0,0	0,0
Fon Ödemeleri	51000	49.130	-3,7	1,3	1,3	49.000	64.886	32,4	0,6	0,8	101.616	168.480	65,8	0,7	1,1
Uluslararası Kur.Kat.Payı															
Tarımsal Destekleme															
Kamulaştırma															
Diğer Transferler	58.494	42.387	-27,5	1,5	1,1	122.180	111.701	-8,6	1,6	1,4	272.828	238.437	-12,6	1,8	1,6
Yeşil Kart	1352	2250	66,4	0,0	0,1	3.718	5.992	61,2	0,0	0,1	7.187	9.710	35,1	0,0	0,1
				0,0	0,0				0,0	0,0					
Faiz Dışı Denge	125.660	147.445	17,3	3,2	3,8	466.080	261.172	-44,0	5,9	3,3	434.426	264.051	-39,2	2,9	1,8
Bütçe Dengesi	-91.840	-150.839	64,2	-2,4	-3,9	78.080	-314.944	-503,4	1,0	-4,0	-860.989	-1.233.350	43,2	-5,7	-8,2
GSMH	3.887.903					7.854.887					14.978.067				

Kaynak: Maliye Bakanlığı ve Hazine Müsteşarlığı verileri kullanılarak Hazine Müsteşarlığınca hesaplanmıştır.

Tablo 45: 1997-1999 Konsolide Bütçe Hedefleri ve Gerçekleşmeleri ve GSMH Payları

(Milyar TL)	1997					1998					1999				
	Hedef	Gerç.	% Değişim	Hedef/	Gerç./	Hedef	Gerç.	% Değişim	Hedef/	Gerç./	Hedef	Gerç.	% Değişim	Hedef/	Gerç./
				GSMH	GSMH				GSMH	GSMH					
Gelirler	6.254.921	5.815.099	-7,0	21,3	19,8	10.800.000	11.811.065	9,4	20,2	22,1	18.030.000	18.933.065	5,0	23,0	24,2
Genel Bütçe Gelirleri	6.237.921	5.726.932	-8,2	21,2	19,5	10.760.000	11.635.611	8,1	20,1	21,7	17.950.000	18.657.677	3,9	22,9	23,8
I. Vergi Gelirleri	4.368.000	4.745.484	8,6	14,9	16,1	8.900.000	9.228.596	3,7	16,6	17,2	14.200.000	14.802.280	4,2	18,1	18,9
II. Vergi Dışı Normal Gelirler	1.445.000	404.679	-72,0	4,9	1,4	702.000	1.221.530	74,0	1,3	2,3	1.850.000	1.883.461	1,8	2,4	2,4
III. Özel Gelirler ve Fonlar	424.921	576.769	35,7	1,4	2,0	1.158.000	1.185.485	2,4	2,2	2,2	1.900.000	1.971.936	3,8	2,4	2,5
IV. Katma Bütçe Öz Gelirleri	17.000	88.167	418,6	0,1	0,3	40.000	175.454	338,6	0,1	0,3	80.000	275.388	244,2	0,1	0,4
Harcamalar	6.254.921	8.050.252	28,7	21,3	27,4	14.789.475	15.614.441	5,6	27,6	29,2	27.143.467	28.084.685	3,5	34,7	35,9
Faiz Dışı Harcamalar	4.390.921	5.772.335	31,5	14,9	19,6	8.894.475	9.437.846	6,1	16,6	17,6	16.843.467	17.363.845	3,1	21,5	22,2
Cari	2.365.237	2.788.298	17,9	8,0	9,5	4.829.955	5.187.840	7,4	9,0	9,7	7.952.784	9.172.790	15,3	10,2	11,7
Personel	1.729.434	2.073.140	19,9	5,9	7,1	3.500.200	3.871.005	10,6	6,5	7,2	5.603.000	6.911.927	23,4	7,2	8,8
Diğer Cari	635.803	715.158	12,5	2,2	2,4	1.329.755	1.316.835	-1,0	2,5	2,5	2.349.784	2.260.863	-3,8	3,0	2,9
Yatırım	495.287	640.134	29,2	1,7	2,2	1.000.375	999.320	-0,1	1,9	1,9	1.340.593	1.544.427	15,2	1,7	2,0
Transfer	3.394.397	4.621.820	36,2	11,5	15,7	8.959.145	9.427.281	5,2	16,7	17,6	17.850.090	17.367.468	-2,7	22,8	22,2
Faiz Ödemeleri	1.864.000	2.277.917	22,2	6,3	7,7	5.895.000	6.176.595	4,8	11,0	11,5	10.300.000	10.720.840	4,1	13,2	13,7
Faiz Dışı Transferler	1.530.397	2.343.903	53,2	5,2	8,0	3.064.145	3.250.686	6,1	5,7	6,1	7.550.090	6.646.628	-12,0	9,6	8,5
KİT'lere Transferler	86.450	123.450	42,8	0,3	0,4	160.000	159.960	0,0	0,3	0,3	386.100	416.800	8,0	0,5	0,5
Devlet İştiraklerine Kat. Payı		180.371		0,0	0,6	30000	30.000	0,0	0,1	0,1	193.050	176.442	-8,6	0,2	0,2
Vergi İadeleri	169.100	249.499	47,5	0,6	0,8	290.013	539.253	85,9	0,5	1,0	891.000	1.159.991	30,2	1,1	1,5
Sosyal Güvenlik	530.000	760.000	43,4	1,8	2,6	1.400.000	1.400.000	0,0	2,6	2,6	2.350.000	2.750.000	17,0	3,0	3,5
Emekli Sandığına ödenen	133.000	300.000	125,6	0,5	1,0	492.000	514.000	4,5	0,9	1,0	970.000	1.035.000	6,7	1,2	1,3
SSK'ya ödenen	280000	337.000	20,4	1,0	1,1	473000	451.000	-4,7	0,9	0,8	793000	1.105.000	39,3	1,0	1,4
BAĞKUR'a ödenen	117000	123.000	5,1	0,4	0,4	435000	435.000	0,0	0,8	0,8	587000	610.000	3,9	0,7	0,8
İşsizlik Sigorta fonu		0		0,0	0,0		0		0,0	0,0		0		0,0	0,0
Fon Ödemeleri	205200	387.341	88,8	0,7	1,3	351000	428.563	22,1	0,7	0,8	845460	985.797	16,6	1,1	1,3
Uluslararası Kur.Kat.Payı									0,0	0,0	19.800	37.208	87,9	0,0	0,0
Tarımsal Destekleme									0,0	0,0	272.250	225.510	-17,2	0,3	0,3
Kamulaştırma									0,0	0,0	44.550	60.094	34,9	0,1	0,1
Diğer Transferler	539.647	643.242	19,2	1,8	2,2	833.132	692.910	-16,8	1,6	1,3	2.547.880	834.786	-67,2	3,3	1,1
Yeşil Kart	18999	22.973	20,9	0,1	0,1	30000	51.843	72,8	0,1	0,1	36970	108.162	192,6	0,0	0,1
														0,0	0,0
Faiz Dışı Denge	1.864.000	42.764	-97,7	6,3	0,1	1.905.525	2.373.219	24,5	3,6	4,4	1.186.533	1.569.220	32,3	1,5	2,0
Bütçe Dengesi	0	-2.235.153		0,0	-7,6	-3.989.475	-3.803.376	-4,7	-7,5	-7,1	-9.113.467	-9.151.620	0,4	-11,6	-11,7
GSMH	29.393.263					53.518.331					78.282.967				

Kaynak: Maliye Bakanlığı ve Hazine Müsteşarlığı verileri kullanılarak Hazine Müsteşarlığınca hesaplanmıştır.

Tablo 46: 2000-2002 Konsolide Bütçe Hedefleri ve Gerçekleşmeleri ve GSMH Payları

(Milyar TL)	2000					2001(*)					2002				
	Hedef	Gerç.	% Değişim	Hedef/	Gerç./	Hedef	Gerç.	% Değişim	Hedef/	Gerç./	Hedef	Gerç.	% Değişim	Hedef/	Gerç./
				GSMH	GSMH				GSMH	GSMH					
Gelirler	32,585,000	33,440,143	2.6	25.9	26.6	43,127,000	51,542,970	19.5	24.0	28.7	71,218,000	76,400,450	7.3	26.0	27.9
Genel Bütçe Gelirleri	32,460,000	33,040,903	1.8	25.8	26.3	42,827,000	50,890,481	18.8	23.9	28.4	70,918,000	75,301,984	6.2	25.9	27.5
I. Vergi Gelirleri	24,000,000	26,503,698	10.4	19.1	21.1	31,777,000	39,735,928	25.0	17.7	22.1	57,911,000	59,634,483	3.0	21.2	21.8
II. Vergi Dışı Normal Gelirler	5,620,000	3,486,493	-38.0	4.5	2.8	8,021,700	7,418,386	-7.5	4.5	4.1	7,007,000	10,876,744	55.2	2.6	4.0
III. Özel Gelirler ve Fonlar	2,840,000	3,050,712	7.4	2.3	2.4	3,028,300	3,736,167	23.4	1.7	1.4	6,000,000	4,790,757	-20.2	2.2	1.8
IV. Katma Bütçe Öz Gelirleri	125,000	399,240	219.4	0.1	0.3	300,000	652,489	117.5	0.2	0.4	300,000	1,098,466	266.2	0.1	0.4
Harcamalar	46,713,341	46,705,028	-0.02	37.2	37.2	48,359,962	80,579,065	66.6	26.9	44.9	98,131,000	115,485,633	17.7	35.9	42.2
Faiz Dışı Harcamalar	25,580,366	26,265,166	2.68	20.4	20.9	31,682,562	39,516,839	24.7	17.7	22.0	55,336,000	63,614,975	15.0	20.2	23.3
Cari	13,040,209	13,613,937	4.40	10.4	10.8	16,049,781	20,448,022	27.4	8.9	11.4	29,674,230	31,049,719	4.6	10.9	11.4
Personel	9,200,000	9,978,784	8.47	7.3	7.9	11,300,000	15,211,894	34.6	6.3	8.5	21,891,000	23,160,297	5.8	8.0	8.5
Diğer Cari	3,840,209	3,635,153	-5.34	3.1	2.9	4,749,781	5,236,128	10.2	2.6	2.9	7,783,230	7,889,422	1.4	2.8	2.9
Yatırım	2,351,784	2,475,116	5.24	1.9	2.0	3,469,629	4,149,580	19.6	1.9	2.3	5,735,940	6,887,544	20.1	2.1	2.5
Transfer	31,321,348	30,615,975	-2.25	24.9	24.4	28,840,552	55,981,463	94.1	16.1	31.2	62,720,830	77,548,370	23.6	22.9	28.4
Faiz Ödemeleri	21,132,975	20,439,862	-3.28	16.8	16.3	16,677,400	41,062,226	146.2	9.3	22.9	42,795,000	51,870,658	21.2	15.6	19.0
Faiz Dışı Transferler	10,188,373	10,176,113	-0.12	8.1	8.1	12,163,152	14,919,237	22.7	6.8	8.3	19,925,830	25,677,712	28.9	7.3	9.4
KİT'lere Transferler	594,600	885,908	49.0	0.5	0.7	847,100	1,107,081	30.7	0.5	0.6	1,650,000	2,170,000	31.5	0.6	0.8
Devlet İştiraklerine Kat. Payı	198,200	248,200	25.2	0.2	0.2	187,150	513,150	174.2	0.1	0.3	40,000	25,000	-37.5	0.01	0.01
Vergi İadeleri	966,225	1,632,049	68.9	0.8	1.3	1,300,200	2,918,206	124.4	0.7	1.6	3,400,000	5,665,743	66.6	1.2	2.1
Sosyal Güvenlik	3,468,500	3,225,685	-7.0	2.8	2.6	4,335,000	5,112,000	17.9	2.4	2.8	7,930,000	11,205,000	41.3	2.9	4.1
Emekli Sandığına ödenen	1,620,285	1,775,000	9.5	1.3	1.4	2,250,000	2,625,000	16.7	1.3	1.5					
SSK'ya ödenen	822,530	400,000	-51.4	0.7	0.3	430,000	730,000	69.8	0.2	0.4					
BAĞKUR'a ödenen	1,025,685	1,050,685	2.4	0.8	0.8	1,380,000	1,437,000	4.1	0.8	0.8					
İşsizlik Sigorta fonu		95,413			0.1	275,000	320,000	16.4	0.2	0.2					
Fon Ödemeleri	1,377,490	1,995,073	44.8	1.1	1.6	911,100	1,480,497	62.5	0.5	0.8	300,000	234,000	-22.0	0.1	0.1
Uluslararası Kur.Kat.Payı	65,000	50,618	-22.1	0.1	0.0	73,900	48,353	-34.6	0.04	0.03	120,000	61,842	-48.5	0.04	0.02
Tarımsal Destekleme	358,501	336,940	-6.0	0.3	0.3	1,060,000	1,060,000	0.0	0.6	0.6	2,125,000	1,867,600	-12.1	0.8	0.7
Kamulaştırma	109,010	117,118	7.4	0.1	0.1	124,300	106,546	-14.3	0.1	0.1	298,810	269,829	-9.7	0.1	0.1
Diğer Transferler	3,050,847	1,684,522	-44.8	2.4	1.3	3,324,402	2,573,404	-22.6	1.9	1.4	4,062,020	4,178,698	2.9	1.5	1.5
Yeşil Kart	80,131	166,580	107.9	0.1	0.1	105,000	300,000	185.7	0.1	0.2	160,000	537,000	235.6	0.1	0.2
Faiz Dışı Denge	7,004,634	7,174,977	2.43	5.6	5.7	11,444,438	12,026,131	5.1	6.4	6.7	15,882,000	12,785,475	-19.5	5.8	4.7
Bütçe Dengesi	-14,128,341	-13,264,885	-6.11	-11.2	-10.6	-5,232,962	-29,036,095	454.9	-2.9	-16.2	-26,913,000	-39,085,183	45.2	-9.8	-14.3
GSMH	125,596,129					179,480,078					273,463,000				

(*) Bütçe tahmini yılbaşı itibariyle yapılan tahmin olup, 4611 sayılı 2001 yılı Mali Bütçe Kanununda 14.06.2001 tarihinde yapılan değişiklikleri yansıtmamaktadır.

Kaynak: Maliye Bakanlığı ve Hazine Müsteşarlığı verileri kullanılarak Hazine Müsteşarlığınca hesaplanmıştır.

Tablo 47: Konsolide Bütçe Borç Stoku (1990-2002) *

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001 *	2002 *
Toplam Stok (Trilyon TL)	133.8	234.8	437.6	807.0	2,078.9	3,418.7	6,605.8	12,714.4	21,729.4	41,541.2	62,909.8	177,962.1	243,075.0
İç Borç Stoku	57.2	97.6	194.2	357.3	799.3	1,361.0	3,149.0	6,283.4	11,612.9	22,920.1	36,420.6	122,157.3	149,869.7
Dış Borç Stoku	76.6	137.2	243.4	449.7	1,279.6	2,057.7	3,456.8	6,431.0	10,116.5	18,621.0	26,489.2	55,804.8	93,205.3
Toplam Stok / GSMH	33.7%	37.0%	39.6%	40.4%	53.5%	43.5%	44.1%	43.3%	40.6%	53.1%	50.1%	100.8%	88.9%

*Geçici.

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı.

Tablo 48: Yıllar İtibariyle İç Borç Stoku (1990-2002)

	(Milyar TL. , Milyar \$)												
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001 *	2002 *
TOPLAM İÇ BORÇ (Milyar TL)	57.180	97.648	194.237	357.347	799.309	1.361.007	3.148.985	6.283.425	11.612.885	22.920.145	36.420.620	122.157.260	149.869.691
KAGIDA BAGLANAN	27.991	51.663	128.634	254.993	543.614	1.143.067	2.777.992	5.945.802	11.612.885	22.920.145	36.420.620	122.157.260	149.869.691
NAKİT	24.270	42.155	83.335	137.389	338.266	733.254	1.923.829	4.642.884	9.511.785	20.197.511	29.422.612	57.879.907	89.270.971
TAHVİL	18.801	23.896	41.088	72.901	34.036	220.955	603.485	2.267.893	3.815.843	16.960.758	27.373.224	40.226.736	52.251.115
BONO	5.469	18.258	42.247	64.488	304.230	512.299	1.320.344	2.374.991	5.695.942	3.236.754	2.049.388	17.653.172	37.019.856
NAKİT DISİ	3.721	9.508	45.300	117.604	205.348	409.814	854.163	1.302.918	2.101.100	2.722.634	6.998.008	64.277.352	60.598.720
TAHVİL	3.721	9.508	45.300	117.604	205.348	290.814	646.669	1.302.918	1.956.137	2.722.634	6.989.713	61.901.190	60.598.720
BONO	0	0	0	0	0	119.000	207.495	0	144.964	0	8.295	2.376.162	0
KAGIDA BAGLANMAYAN	29.189	217.940	65.602	102.354	255.695	217.940	370.993	337.623	0	0	0	0	0
KONSOLİDE BORÇLAR - KUR FARKLARI	26.319	32.396	34.602	31.933	133.417	25.940	40	0	0	0	0	0	0
KISA VADELİ AVANS	2.870	13.589	31.000	70.421	122.278	192.000	370.953	337.623	0	0	0	0	0
TOPLAM İÇ BORÇ / GSMH	14,40%	17,30%	17,60%	17,90%	20,60%	17,30%	21,00%	21,40%	21,90%	29,30%	29,00%	69,20%	54,80%
TOPLAM İÇ BORÇ (Milyar \$)	19,53	19,24	22,7	24,72	20,66	22,87	29,29	30,69	37,14	42,44	54,22	84,86	91,69
(*) Geçici													
Kaynak: Hazine Müsteşarlığı													

Tablo 49: Borçluya Göre Dış Borç Stoku (Milyon ABD doları) ⁽¹⁾

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
DIŞ BORÇ STOKU	51.981	52.990	58.105	70.716	68.081	76.054	79.210	84.227	96.418	102.983	118.686	113.948	131.551
KISA VADELİ DIŞ BORÇLAR	9.500	9.117	12.660	18.533	11.310	15.701	17.072	17.691	20.774	22.921	28.301	16.241	15.155
ORTA - UZUN VADELİ DIŞ BORÇLAR	42.481	43.873	45.445	52.183	56.771	60.353	62.138	66.537	75.644	80.062	90.385	97.707	116.396
KISA VADELİ DIŞ BORÇLAR⁽²⁾	9.500	9.117	12.660	18.533	11.310	15.701	17.072	17.691	20.774	22.921	28.301	16.241	15.155
GENEL HÜKÜMET								54			1.000		
TCMB	855	557	572	667	828	993	984	889	905	686	653	590	451
TCMB KREDİLERİ	160	4	3	1	5	20	42	30	7	6	26	20	15
KREDİ MEKTUPLU DTH	695	553	569	666	823	973	942	859	898	680	627	570	436
TİCARİ BANKALAR							8.419	8.503	11.159	13.172	16.900	7.997	6.344
DİĞER SEKTÖRLER							7.669	8.245	8.710	9.063	9.748	7.654	8.360
ORTA - UZUN VADELİ DIŞ BORÇLAR	42.481	43.873	45.445	52.183	56.771	60.353	62.138	66.537	75.644	80.062	90.385	97.707	116.396
TOPLAM KAMU	33.204	34.970	36.111	39.597	41.686	41.564	40.016	38.857	39.891	42.383	47.803	46.287	63.879
GENEL HÜKÜMET	27.974	29.599	30.976	34.230	36.817	37.459	36.106	34.731	35.678	37.645	42.387	41.147	59.065
KONSOLİDE BÜTÇE	25.963	27.254	28.397	31.336	33.308	33.703	32.297	31.409	32.350	34.599	39.538	38.765	56.825
YEREL YÖNETİMLER	913	1.192	1.647	2.023	2.606	2.685	2.731	2.387	2.537	2.390	2.253	1.807	1.550
FONLAR	1.095	1.142	910	838	869	1.047	1.062	924	776	649	592	561	672
ÜNİVERSİTELER	3	10	22	33	35	24	16	11	14	8	4	15	17
DİĞER KAMU SEKTÖRÜ ⁽³⁾	1.007	1.428	1.547	1.565	1.416	1.264	1.079	937	686	863	1.192	1.116	1.001
KİTLER	4.223	3.944	3.589	3.802	3.453	2.841	2.832	3.189	3.527	3.875	4.224	4.024	3.813
Finansal Kit'ler	286	293	308	272	103	78	157	445	651	743	706	576	200
Finansal Olmayan Kit'ler	3.937	3.651	3.282	3.530	3.350	2.763	2.675	2.744	2.876	3.132	3.517	3.448	3.613
TCMB	7.479	6.650	6.150	6.618	8.941	11.170	11.389	10.868	12.073	10.312	13.429	23.753	21.544
TCMB Kredileri	1.224	937	379	336	633	773	669	601	392	396	3.705	13.643	8.068
Kredi Mektuplu DTH	6.255	5.713	5.771	6.282	8.308	10.397	10.720	10.267	11.681	9.916	9.724	10.110	13.476
ÖZEL⁽⁴⁾	1.798	2.252	3.184	5.968	6.144	7.619	10.733	16.812	23.680	27.367	29.153	27.667	30.974
FİNANSAL							3.354	5.535	6.879	7.482	7.581	4.641	4.541
Bankalar							2.270	3.757	4.274	4.768	4.550	3.204	2.990
Bankacılık Dışı							1.084	1.778	2.605	2.713	3.032	1.437	1.551
FİNANSAL OLMAYAN							7.379	11.277	16.801	19.885	21.571	23.026	26.433
DIŞ BORÇ STOKU/GSMH	%34,5	%35,3	%36,7	%39,6	%51,5	%44,7	%43,1	%42,8	%45,5	%54,0	%59,3	%76,9	%73,1

Kaynak:Hazine, TCMB

(1) Geçici

(2) Kaynak: TCMB

(3) T.Kalkınma Bankası, T.İhracat Kredi Bankası

(4) 01.10.2001 tarihinden itibaren TCMB tarafından izlenmektedir.

Tablo 50: Toplam Kamu Net Borç Stoku(*)

(Trilyon TL)

	<u>2000</u>	<u>2001</u>	<u>2002 (*)</u>
A. Konsolide Bütçe ve Merkez Bankası	66.055	154.026	212.362
Merkez Bankası Net Varlıkları (-)	-11.004	-22.854	-25.375
Konsolide Bütçe	77.060	176.880	237.736
Dış Borç Stoku (*)	26.563	55.826	92.908
<i>[milyon USD]</i>	39.542	38.780	56.842
Net İç Borç Stoku	50.497	121.053	144.828
B. Diğer Kamu Sektörü	5.829	7.569	4.779
Dış Borç Stoku (*)	5.549	10.808	11.501
Net İç Borç Stoku	279	-3.239	-6.722
C. Kamu Net Borcu	71.884	161.595	217.141
Net Dış Borç	24.514	68.958	90.749
Net İç Borç	47.370	92.637	126.392

Kamu Net Borç Stoku (*)
(% GSMH)

	<u>2000</u>	<u>2001</u>	<u>2002 (*)</u>
A. Konsolide Bütçe ve Merkez Bankası	53%	87%	78%
Merkez Bankası Net Varlıkları (-)	-9%	-13%	-9%
Konsolide Bütçe	61%	100%	87%
Dış Borç	21%	32%	34%
Net İç Borç	40%	69%	53%
B. Diğer Kamu Sektörü	5%	4%	2%
Dış Borç	4%	6%	4%
Net İç Borç	0%	-2%	-2%
C. Kamu Net Borcu	57%	92%	79%
Dış Borç	20%	39%	33%
Net İç Borç	38%	52%	46%
GSMH (1)	125.596	176.484	273.463
Kurlar	671.765	1.439.567	1.634.501

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

(*) Geçici

(1) DİE 31/03/2003

Tablo 51: 1990-2002 Hazine Garantili Dış Borç Stoku (Milyon ABD doları) *

BORÇLUNUN ADI	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
BÜTÇE DIŞI FONLAR													
KAMU ORTAKLIĞI FONU	1,011.1	816.2	563.4	370.1	280.8	216.9	179	107	39	0	0	0	0
ÖZELLEŞTİRME İDARESİ BAŞKANLIĞI	0.0	0.0	0.0	100.0	100.0	95.0	85	75	65	55	45	35	25
SAVUNMA SANAYİİ GELİŞTİRME VE DESTEKLEME FONU	84.4	325.8	346.1	367.4	488.0	735.0	798	742	673	594	547	526	647
BÜTÇE DIŞI FONLAR Toplam	1,095.5	1,142.0	909.5	837.5	868.8	1,046.9	1,062	924	776	649	592	561	672
FINANSAL KİT'LER													
T.C. ZİRAAT BANKASI	141.3	129.3	261.1	248.2	88.7	75.1	54	38	24	7	0	0	0
FINANSAL KİT'LER Toplam	141.3	129.3	261.1	248.2	88.7	75.1	54	38	24	7	0	0	0
FINANSAL OLMAYAN KİT'LER													
ETİBANK A.Ş.	1.0	0.3	0.0	0.0	0.0	0.0	0	0	0	0	0	0	0
AŞİL ÇELİK SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	2.8	3.9	3.7	3.2	2.8	2.3	2	1	1	0	0	0	0
PETLAS LASTİK SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	35.3	35.1	21.5	5.3	2.8	0.0	0	0	0	0	0	0	0
TAKSAN TAKIM TEZGAHLARI SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	8.0	4.7	2.2	0.4	0.0	0.0	0	0	0	0	0	0	0
TEMSAN TÜRKİYE ELEKTRO MEKANİK SANAYİ A.Ş.	0.8	0.6	0.4	0.3	0.2	0.1	0	0	0	0	0	0	0
TÜDEMSAŞ - TÜRKİYE DEMİRYOLU MAKİNALARI SAN. A.Ş.	0.0	1.5	2.1	1.9	1.5	1.1	1	0	0	0	0	0	0
TÜMOSAN-T. MOTOR SAN. VE TİCARET A.Ş.	11.6	13.0	4.1	1.4	0.0	0.0	0	0	0	0	0	0	0
BOTAŞ - BORU HATLARI İLE PETROL TAŞIMA A.Ş.	247.7	174.2	201.9	240.2	231.8	167.4	123	126	128	161	496	608	524
EÜAŞ-ELEKTRİK ÜRETİM A.Ş.	980.8	1,081.2	1,067.8	886.4	781.5	724.7	737	707	747	620	747	706	1,181
PTT GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	314.2	223.9	142.2	101.3	65.4	38.4	17	5	1	0	0	0	0
SİVAS DEÇOKO	28.4	24.7	17.4	12.0	6.4	1.8	0	0	0	0	0	0	0
TCDD - TC DEVLET DEMİRYOLLARI	106.5	136.6	133.5	147.9	198.4	168.9	121	115	136	152	121	85	67
TDÇİ - TÜRKİYE DEMİR VE ÇELİK İŞLETMELERİ	158.9	111.5	129.7	89.7	50.0	0.0	0	0	0	0	0	0	0
TEAŞ - TÜRKİYE ELEKTRİK ÜRETİM-İLETİM AŞ	758.1	591.3	435.1	355.9	335.1	324.2	309	12	8	4	0	0	0
TEİAŞ-TÜRKİYE ELEKTRİK İLETİM A.Ş.	16.6	34.7	35.6	34.6	44.1	39.6	32	294	283	253	219	188	157
TELEKOM - TÜRK TELEKOMÜNİKASYON A.Ş.	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	6	44	46	42	39	35	36
TİGEM - TARIM İŞLETMELERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	2.3	1.5	0.6	0.2	0.1	0.0	0	0	0	0	0	0	0
TKİ - TÜRKİYE KÖMÜR İŞLETMELERİ	44.4	33.5	19.5	5.7	0.0	0.0	5	18	17	15	12	10	7
TMO - TOPRAK MAHSULLERİ OFİSİ	223.5	171.5	23.2	189.5	129.9	2.3	0	150	150	282	173	83	0
TPAO - TÜRKİYE PETROLLERİ A.O.	38.1	35.1	30.3	27.1	24.8	21.3	16	11	8	4	2	2	2
TÜRKİYE ŞEKER FABRİKALARI A.Ş.	4.9	3.7	2.4	71.8	46.1	5.0	3	2	1	0	0	0	0
ÇİTOSAN - TÜRKİYE ÇİMENTO VE TOPRAK SANAYİİ TAŞ	2.4	10.7	8.6	0.0	0.0	0.0	0	0	0	0	0	0	0
EBK - ET VE BALIK ÜRÜNLERİ AŞ	0.0	0.0	0.0	50.0	50.0	0.0	0	0	0	0	0	0	0
EREĞLİ DEMİR VE ÇELİK FABRİKALARI A.Ş.	9.6	79.2	136.0	231.5	325.7	318.1	291	230	208	159	117	85	65
İSDEMİR - İSKENDERUN DEMİR VE ÇELİK FABRİKALARI	10.6	13.8	14.3	12.9	12.2	10.7	9	6	5	2	0	0	0
PETKİM - PETROKİMYA HOLDİNG A.Ş.	16.8	14.9	31.6	31.8	26.3	21.8	17	14	12	10	10	10	10
SEKA - TÜRKİYE SELÜLOZ VE KAĞIT FABRİKALARI	6.8	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0	0	0	0	0	0	0
SÜMER HOLDİNG A.Ş.	0.0	1.2	0.7	0.4	0.2	0.0	0	0	0	0	0	0	0
TDİ - TÜRKİYE DENİZCİLİK İŞLETMELERİ AŞ	7.3	4.7	2.1	0.8	0.0	0.0	0	0	0	0	0	0	0
TESTAŞ - ELEKTRONİK SANAYİ AŞ	4.9	4.5	2.6	0.9	0.0	0.0	0	0	0	0	0	0	0
THY - TÜRK HAVA YOLLARI AO	333.2	364.0	321.5	496.5	555.9	501.6	564	624	768	1,111	1,257	1,278	1,228
TÜGSAŞ - TÜRKİYE GÜBRE SANAYİİ A.Ş.	19.2	6.0	34.5	31.9	24.6	30.7	43	41	37	21	23	29	27
TÜPRAŞ - TÜRKİYE PETROL RAFİNERİLERİ A.Ş.	76.2	106.2	179.7	180.0	201.6	323.7	347	298	288	270	257	249	225
TÜRKİYE GEMİ SANAYİ	17.1	13.5	9.5	5.9	3.3	0.0	0	0	0	0	0	0	0
YEM SANAYİ T.A.Ş.	0.0	0.0	6.3	5.3	5.3	0.0	0	0	0	0	0	0	0
DİVRİÇİ HEKİMHAN MADENLERİ T.A.Ş.	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0	1	1	1	1	1	1
FINANSAL OLMAYAN KİT'LER Toplam	3,488.4	3,301.3	3,020.6	3,222.3	3,125.8	2,703.8	2,641	2,699	2,845	3,109	3,473	3,367	3,529
KALKINMA VE YATIRIM BANKALARI													
T. İHRACAT KREDİ BANKASI AŞ	427.3	555.2	520.2	570.0	555.7	664.7	663	384	318	361	380	327	434
T. KALKINMA BANKASI AŞ	593.3	720.4	855.4	860.0	846.2	586.7	409	351	163	57	31	17	19
KALKINMA VE YATIRIM BANKALARI Toplam	1,020.7	1,275.7	1,375.5	1,430.0	1,402.0	1,251.4	1,072	735	480	418	410	344	453
ÖZEL BANKALAR													
SYB - SİNAİ YATIRIM BANKASI	63.6	75.4	87.8	85.5	79.3	67.9	46	27	20	12	5	3	54
TSKB - T.SİNAİ KALKINMA BANKASI AŞ	536.0	512.3	488.9	550.9	531.9	456.0	349	177	90	85	59	52	58
ÖZEL BANKALAR Toplam	599.6	587.6	576.7	636.4	611.2	523.9	395	204	110	98	64	55	112

1990-2002 Hazine Garantili Dış Borç Stoku (Milyon ABD doları) (*) (Devam)

BORÇLUNUN ADI	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
ÖZEL MALİ OLMAYAN KURULUŞLAR													
ÇUKOBİRLİK ÇUKUROVA PAMUK TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ	2.8	1.4	0.0	0.0	0.0	0.0	0	0	0	0	0	0	0
ÖZEL MALİ OLMAYAN KURULUŞLAR Toplam	2.8	1.4	0.0	0.0	0.0	0.0	0	0	0	0	0	0	0
ÜNİVERSİTELER													
ANADOLU ÜNİVERSİTESİ	0.8	1.5	1.5	1.4	4.2	3.4	2	1	1	0	0	0	0
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ	1.0	0.5	0.0	0.0	0.0	0.0	0	0	0	0	0	0	0
EGE ÜNİVERSİTESİ	0.0	0.0	0.1	0.0	0.0	0.0	0	0	0	0	0	0	0
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ	0.0	0.8	0.7	0.0	0.0	0.0	0	0	0	0	0	0	0
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ	0.0	0.0	0.0	8.6	22.9	20.5	13	6	2	0	0	0	0
KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ	0.0	0.0	1.4	0.0	0.0	0.0	0	0	0	0	0	0	0
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ	0.0	0.5	0.0	0.0	0.0	0.0	0	0	0	0	0	0	0
ÜNİVERSİTELER Toplam	1.8	3.4	3.6	9.9	27.0	23.9	15	8	3	0	0	0	0
YEREL YÖNETİMLER													
ASAT - ANTALYA BELEDİYESİ SU VE KANALİZASYON İDARESİ	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	10	28	54	64	62	66	81
ASKİ - ADANA BELEDİYESİ SU KANALİZASYON İDARESİ	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0	0	0	5	9	18	31
ASKİ- ANKARA SU VE KANALİZASYON İDARESİ	0.0	2.0	7.7	13.4	18.8	25.4	72	103	119	108	95	83	72
BUSKİ - BURSA SU VE KANALİZASYON İDARESİ	0.0	0.0	0.0	1.1	4.2	10.7	22	38	63	72	72	70	70
EGO GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (ANKARA)	178.3	224.1	191.0	258.5	372.6	393.6	340	304	287	214	175	138	126
ESHOT GENEL MUDURLUGU (IZMIR)	0.0	0.0	0.0	0.0	17.3	16.7	11	5	0	0	0	0	0
GASKİ - GAZİANTEP BÜYÜKŞEHİR BEL.SU VE KAN.ID.GN.MD.	0.0	0.0	0.0	0.0	17.1	19.9	16	21	111	141	139	34	25
İGDAŞ-İSTANBUL GAZ DAĞITIM SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	66.8	206.8	184.2	158.7	134.2	90.0	67	47	37	20	9	0	0
İSKİ - İSTANBUL SU VE KANALİZASYON İDARESİ	136.5	161.9	157.2	189.5	221.3	214.8	211	191	199	158	121	95	80
İZGAZ - İZMİR GAZ DAĞITIM SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	41.0	64	89	109	72	54	38	32
İZSU-İZMİR SU VE KANALİZASYON İDARESİ	28.2	44.9	36.0	58.5	73.8	75.4	65	47	38	27	16	10	7
ADANA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0	47	79	127	300	241	173
ANKARA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ	0.0	0.0	0.0	226.6	342.8	431.0	481	466	328	244	172	130	92
BURSA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ	0.0	0.0	0.0	0.3	1.3	4.5	5	6	27	35	63	109	91
ESKİŞEHİR BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0	0	0	0	0	0	30
GAZİANTEP BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	3.6	9	6	4	1	0	0	0
İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ	482.3	418.7	348.7	322.9	375.5	338.3	210	187	170	148	96	64	55
İZMİR BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ	0.0	0.0	0.0	0.0	89.6	135.1	186	322	377	364	302	223	166
İZMİR BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ	0.0	0.0	0.0	0.0	84.1	171.1	337	302	169	112	94	79	81
ADAPAZARI BELEDİYESİ	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0	35	97	74	38	30	36
İSKENDERUN BELEDİYESİ	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0	15	25	17	26	31	23
YOZGAT BELEDİYESİ	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	14.2	31	24	21	14	10	7	5
İSTANBUL OLİMPİYAT OYUNLARI HAZIRLIK VE DÜZENLEME KURULU	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0	0	0	44	64	71	56
ALANYA BELEDİYESİ	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	2.2	4	3	2	1	0	0	0
BAFRA BELEDİYESİ	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0	0	23	36	18	8	3
BANDIRMA BELEDİYESİ	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0	0	0	17	29	27	22
DALAMAN BELEDİYESİ	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0	0	12	33	32	20	11
DİDİM BELEDİYESİ	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0	11	28	36	27	19	10
FOÇA BELEDİYESİ	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0	0	0	0	0	0	4
MENEMEN BELEDİYESİ	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0	0	4	6	3	2	0
BELEDİYELER BİRLİĞİ	0.2	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0	0	0	0	0	0	0
ÇEŞME VE ALAÇATI BELEDİYELER BİRLİĞİ	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0	0	0	1	1	2	4
MARIÇ-MARMARİS-İÇMELER-ARMUTLU BELEDİYE BİRLİĞİ	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0	0	50	76	78	68	43
YEREL YÖNETİMLER Toplam	892.3	1,058.4	924.8	1,229.5	1,752.5	1,987.4	2,141	2,297	2,434	2,264	2,106	1,683	1,429
GENEL TOPLAM	7,242.4	7,499.0	7,071.9	7,613.9	7,876.0	7,612.3	7,381	6,904	6,672	6,545	6,646	6,010	6,195
GENEL TOPLAM/GSMH	4.8%	5.0%	4.5%	4.3%	6.0%	4.5%	4.0%	3.5%	3.1%	3.4%	3.3%	4.1%	3.4%
Kaynak: Hazine Müsteşarlığı													
(*) Geçici													

Tablo 52: Hazine Garantileri Nedeniyle Üstlenilen Ödemeler (Bin ABD doları)

	1992-1996	1997	1998	1999	2000	2001	2
BORÇLU KURULUŞ							
GARANTİLİ DIŞ BORÇ	2,202,835	1,031,877	1,182,882	939,785	862,002	1,101,322	887,
BANKALAR	60,409	0	157,175	43,732	0	0	
T. KALKINMA BANKASI AŞ	60,409	0	157,175	43,732	0	0	
BÜTÇE DIŞI FONLAR	282,676	101,606	89,581	69,222	13,384	13,127	12,
KAMU ORTAKLIĞI FONU	254,422	101,606	89,581	69,222	13,384	0	
ÖZELLEŞTİRME İDARESİ BAŞKANLIĞI	0	0	0	0	0	13,127	12,
SAVUNMA SANAYİ GELİŞTİRME VE DESTEKLEME FONU	28,254	0	0	0	0	0	
KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİ (KİTLER)	550,920	40,454	189,069	307,659	410,418	497,209	397,
BOTAŞ - BORU HATLARI İLE PETROL TAŞIMA A.Ş.	0	0	0	0	18,571	111,646	72,
EBK - ET VE BALIK ÜRÜNLERİ AŞ	52,645	0	0	0	0	0	
EÜAŞ-ELEKTRİK ÜRETİM A.Ş.	0	0	0	76,215	177,132	183,334	130,
TCDD - TC DEVLET DEMİRYOLLARI	134,180	35,024	31,643	31,835	49,689	45,714	29,
TDÇİ - TÜRKİYE DEMİR VE ÇELİK İŞLETMELERİ	138,389	2,406	2,577	2,693	2,629	265	
TEİAŞ-TÜRKİYE ELEKTRİK İLETİM A.Ş.	0	0	0	29,445	56,997	55,242	66,
TESTAŞ - ELEKTRONİK SANAYİ AŞ	20,442	0	0	0	0	0	
TMO - TOPRAK MAHSULLERİ OFİSİ	183,903	0	154,849	165,250	105,400	101,008	98,
TPAO - TÜRKİYE PETROLLERİ A.O.	0	0	0	2,221	0	0	
TÜGSAŞ - TÜRKİYE GÜBRE SANAYİİ A.Ş.	15,681	3,024	0	0	0	0	
TÜRKİYE GEMİ SANAYİ	5,680	0	0	0	0	0	
KATMA BÜTÇE	13,120	3,622	3,132	1,611	156	0	
ANADOLU ÜNİVERSİTESİ	2,933	764	720	645	156	0	
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ	10,187	2,858	2,412	966	0	0	
MAHALLİ İDARELER	1,295,710	886,195	743,925	517,561	438,044	590,986	477,
ADANA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ	0	0	4,876	6,606	16,509	89,652	87,
ADAPAZARI BELEDİYESİ	0	682	2,502	38,299	36,934	8,754	8,
ALANYA BELEDİYESİ	243	1,195	1,171	1,090	893	0	
ANKARA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ	369,916	566,754	184,911	101,642	84,741	53,098	47,
ASAT - ANTALYA BELEDİYESİ SU VE KANALİZASYON İDARESİ	0	0	0	0	7,039	8,762	10,
ASKİ- ANKARA SU VE KANALİZASYON İDARESİ	10,575	9,666	9,526	9,966	9,854	11,961	15,
BAFRA BELEDİYESİ	0	0	559	2,051	20,071	11,419	5,
BANDIRMA BELEDİYESİ	0	0	0	156	1,209	5,217	6,
BURSA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ	0	0	0	0	0	18,104	29,
DALAMAN BELEDİYESİ	0	0	0	474	5,495	12,655	12,
DİDİM BELEDİYESİ	0	0	0	2,765	14,075	11,483	9,
EGO GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (ANKARA)	203,206	86,114	85,197	68,134	38,772	36,116	37,
ESHOT GENEL MUDURLUGU (İZMİR)	9,569	6,532	4,357	0	0	0	
GASKİ - GAZİANTEP BÜYÜKŞEHİR BEL.SU VE KAN.İD.GN.MD.	10,477	4,266	17,729	9,499	12,205	111,361	10,
GAZİANTEP BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ	64	1,766	3,000	2,227	983	304	
İGDAŞ-İSTANBUL GAZ DAĞITIM SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	259,302	15,537	16,680	13,995	4,745	9,341	
İSKENDERUN BELEDİYESİ	0	0	811	9,461	7,676	6,599	9,
İSKİ - İSTANBUL SU VE KANALİZASYON İDARESİ	156,145	43,533	45,613	42,439	25,933	33,686	28,
İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ	207,372	20,684	26,112	34,644	0	0	
İSTANBUL OLİMPİYAT OYUNLARI HAZIRLIK VE DÜZENLEME KURULU	0	0	0	0	0	2,660	24,
İZGAZ - İZMİR GAZ DAĞITIM SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	1,256	1,117	12,145	31,337	15,236	17,627	14,
İZMİR BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ	15,311	56,734	107,772	80,685	101,537	98,047	65,
İZMİR BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ	8,733	51,163	200,490	40,974	12,157	14,467	15,
İZSU-İZMİR SU VE KANALİZASYON İDARESİ	42,712	15,717	14,094	12,301	10,304	3,655	4,
MARIÇ-MARMARIS-İÇMELER-ARMUTLU BELEDİYE BİRLİĞİ	0	0	0	1,372	5,852	20,719	28,
MENEMEN BELEDİYESİ	0	0	0	1,469	2,002	1,838	1,
YOZGAT BELEDİYESİ	829	4,735	6,380	5,975	3,822	3,461	3,
GARANTİLİ İÇ BORÇ	2,401,029	711,255	62,000	51,400	17,700	0	
BÜTÇE DIŞI FONLAR	2,401,029	711,255	62,000	51,400	17,700	0	
KAMU ORTAKLIĞI FONU	2,401,029	711,255	62,000	51,400	17,700	0	
YİD ÜRÜN SATIŞ GARANTİLERİ	0	0	0	140,415	248,229	206,421	212,
MAHALLİ İDARELER	0	0	0	140,415	248,229	206,421	212,
İZMİR BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ	0	0	0	140,415	248,229	206,421	212,
GENEL TOPLAM	4,603,864	1,743,132	1,244,882	1,131,600	1,127,931	1,307,743	1,100,
GENEL TOPLAM / GSMH		0.88%	0.59%	0.59%	0.56%	0.88%	0.4

Kaynak:Hazine Müsteşarlığı

Tablo 53: Hazine Alacak Stoku (Milyar TL)

BORÇLU KURULUŞ	VADESİ GEÇMİŞ ALACAKI		VADESİ GELMEMİŞ ALACAKLAR		TOPLAM
			Anapara	Diğer	
BANKACILIK DIŞI FİNANSAL KURULUŞLAR	0	53.124	0	0	53.124
DOĞAL AFET SİGORTALARI KURUMU	0	53.124	0	0	53.124
BANKALAR	1	1.437.556	10.985	0	1.448.542
SYB - SİNAİ YATIRIM BANKASI	0	177.794	0	0	177.794
T. EMLAK BANKASI A.Ş.	0	133.690	0	0	133.690
T. GARANTİ BANKASI A.Ş.	0	11.497	0	0	11.497
T. HALK BANKASI	0	248.123	0	0	248.123
T. KALKINMA BANKASI A.Ş.	1	12.413	0	0	12.414
T. VAKIFLAR BANKASI T. A. O.	0	19.131	0	0	19.131
T. İHRACAT KREDİ BANKASI A.Ş.	0	328.676	0	0	328.676
T. C. ZİRAAT BANKASI	0	2.097	0	0	2.097
TOPRAKBANK A.Ş.	0	6.651	0	0	6.651
TSKB - T. SİNAİ KALKINMA BANKASI A.Ş.	0	423.567	0	0	423.567
YAPI VE KREDİ BANKASI A.Ş.	0	17.834	0	0	17.834
İLLER BANKASI	0	56.083	10.985	0	67.068
BÜTÇE DIŞI FONLAR	2.468.588	17.230.812	0	0	19.699.400
KAMU ORTAKLIĞI FONU	1.639.677	0	0	0	1.639.677
TMSF-TASARRUF MEYDUATI SİGORTA FONU	787.011	16.861.276	0	0	17.648.287
ÖZELLEŞTİRME İDARESİ BAŞKANLIĞI	41.900	369.536	0	0	411.436
GENEL BÜTÇE	0	60.541	0	0	60.541
TSE - TÜRK STANDARTLAR ENSTİTÜSÜ	0	60.541	0	0	60.541
KAMU İKTİSADİ TESEBBÜSLERİ (KİTLER)	241.897	4.817.876	267.630	0	5.327.403
ASIL ÇELİK SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	0	489	0	0	489
BOTAŞ - BORU HATLARI İLE PETROL TAŞIMA A.Ş.	0	124.242	0	0	124.242
DHML-DEVLET HAYA MEYDANLARI İŞLETMESİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	0	15.190	0	0	15.190
EBK - ET VE BALIK ÜRÜNLERİ A.Ş.	0	10.445	11.384	0	21.829
EREĞLİ DEMİR VE ÇELİK FABRİKALARI A.Ş.	0	237.689	0	0	237.689
EÜAŞ-ELEKTRİK ÜRETİM A.Ş.	0	2.181.340	213.649	0	2.394.989
MTA-MADEN TETKİK VE ARAMA ENSTİTÜSÜ	0	991	0	0	991
SÜMER HOLDİNG A.Ş.	0	0	4.110	0	4.110
T. YAPAĞI VE TİFTİK SANAYİİ A.Ş.	0	0	88	0	88
TCDD - TC DEVLET DEMİRYOLLARI	31.919	325.312	38.399	0	395.630
TDÇİ - TÜRKİYE DEMİR VE ÇELİK İŞLETMELERİ	17.761	488	0	0	18.249
TDİ - TÜRKİYE DENİZCİLİK İŞLETMELERİ A.Ş.	0	2.123	0	0	2.123
TETAŞ-TÜRKİYE ELEKTRİK TİCARET VE TAHHÜT A.Ş.	0	92	0	0	92
TEİAŞ-TÜRKİYE ELEKTRİK İLETİM A.Ş.	181.651	387.566	0	0	569.217
THY - TÜRK HAVA YOLLARI A.O.	0	743	0	0	743
TKİ - TÜRKİYE KÖMÜR İŞLETMELERİ	0	7.172	0	0	7.172
TMO - TOPRAK MAHSULLERİ OFİSİ	0	1.012.062	0	0	1.012.062
TTK-T. TAŞKÖMÜRÜ KURUMU	10.565	11.782	0	0	22.347
TÜGSAŞ - TÜRKİYE GÜBRE SANAYİİ A.Ş.	0	12.698	0	0	12.698
TÜPRAŞ - TÜRKİYE PETROL RAFİNERİLERİ A.Ş.	0	14.627	0	0	14.627
TÜRKİYE ŞEKER FABRİKALARI A.Ş.	0	470.716	0	0	470.716
TİGEM - TARIM İŞLETMELERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	1	2.109	0	0	2.110
KAR AMAÇLI GÜTMEN KURULUŞLAR	0	46.436	0	0	46.436
KARDIOLOJİ VAKFI FLORENCÉ NIGHTINGALE HASTANESİ A.Ş.	0	7.826	0	0	7.826
SSK-SOSYAL SİGORTALAR KURUMU	0	1.105	0	0	1.105
TOBB-TÜRKİYE ODALAR VE BORSALAR BİRLİĞİ	0	690	0	0	690
TÜBİTAK - MARMARA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ	0	9.730	0	0	9.730
TÜBİTAK - ULUSAL METROLOJİ ENSTİTÜSÜ	0	9.660	0	0	9.660
TÜRK PATENT ENSTİTÜSÜ	0	2.146	0	0	2.146
TÜRKİYE TEKNOLOJİ GELİŞTİRME VAKFI	0	15.279	0	0	15.279
KATMA BÜTÇE	21.357	76.226	34.605	0	132.188
ANADOLU ÜNİVERSİTESİ	5.167	0	0	0	5.167
BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ	0	46.324	21.997	0	68.321
BİLKENT ÜNİVERSİTESİ	0	39	0	0	39
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ	0	29.863	11.135	0	40.998
YÜKSEK İHTİSAS HASTANESİ	0	0	1.473	0	1.473
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ	16.190	0	0	0	16.190
MAHALLİ İDARELER	3.956.924	3.588.227	2.289.109	0	9.834.260
ADANA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ	370.294	110.555	0	0	480.849
ADAPAZARI BELEDİYESİ	178.350	8.856	0	0	187.206
ALANYA BELEDİYESİ	0	22.063	12.323	0	34.386
ANKARA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ	0	594.087	989.838	0	1.583.925
ANTALYA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ	0	40.133	33.185	0	73.318
ASAT - ANTALYA BELEDİYESİ SU VE KANALİZASYON İDARESİ	0	20.159	0	0	20.159
ASKİ - ADANA BELEDİYESİ SU KANALİZASYON İDARESİ	0	63.675	0	0	63.675
ASKİ - ANKARA SU VE KANALİZASYON İDARESİ	0	369.130	111.596	0	470.726
BAFRA BELEDİYESİ	92.171	5.717	0	0	97.888
BANDIRMA BELEDİYESİ	0	34.707	37	0	34.744
BURSA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ	0	282.127	3.384	0	285.511
DALAMAN BELEDİYESİ	67.493	7.376	0	0	74.871
DENİZLİ BELEDİYESİ	0	11.534	0	0	11.534
DİDİM BELEDİYESİ	81.017	84.751	0	0	165.768
DIYARBAKIR SU VE KANALİZASYON İDARESİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	0	27.459	796	0	28.255
EGO GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (ANKARA)	0	253.209	468.747	0	721.956
ESHOT GENEL MUDURLUGU (İZMİR)	0	2.836	5.445	0	8.281
ESKİŞEHİR SU VE KANALİZASYON İDARESİ	0	21.010	3.186	0	24.196
FETHİYE BELEDİYESİ	0	4.826	0	0	4.826
FOÇA BELEDİYESİ	0	5.956	0	0	5.956
GASKİ - GAZİANTEP BÜYÜKŞEHİR BEL SU VE KAN.İD.GN.MD.	505.360	97.861	0	0	603.221
GAZİANTEP BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ	0	92.091	80.165	0	172.256
İSPARTA BELEDİYESİ	0	23.017	0	0	23.017
KAYSERİ SU VE KANALİZASYON İDARESİ	0	57.729	0	0	57.729
KONYA BELEDİYESİ	0	17.710	4.744	0	22.454
MARIÇ-MARMARIS-İÇMELER-ARMUTLU BELEDİYE BİRLİĞİ	152.714	201.424	0	0	354.138
MENEMEN BELEDİYESİ	22.776	17.357	0	0	40.133
MERSİN BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ	2	1.460	0	0	1.462
TARSUS BELEDİYE BAŞKANLIĞI	0	54.163	710	0	54.873
YOZGAT BELEDİYESİ	49.017	2.518	0	0	51.535
İGDAŞ-İSTANBUL GAZ DAĞITIM SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	0	76.469	0	0	76.469
İSKENDERUN BELEDİYESİ	63.505	9.360	0	0	72.865
İSKİ - İSTANBUL SU VE KANALİZASYON İDARESİ	0	151.865	1.561	0	153.426
İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ	0	17.197	0	0	17.197
İSTANBUL OLİMPİYAT OYUNLARI HAZIRLIK VE DÜZENLEME KURULU	0	41.634	0	0	41.634
İZGAZ - İZMİT GAZ DAĞITIM SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	181.217	8.002	0	0	189.219
İZMİR BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ	0	488.603	517.661	0	1.006.264
İZMİT BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ	2.193.008	232.810	0	0	2.425.818
İZSU-İZMİR SU VE KANALİZASYON İDARESİ	0	36.789	55.731	0	92.520
PARASAL OLMAYAN KURULUŞLAR	0	79.620	2.160	0	81.780
BALIKESİR ORGANİZE SANAYİİ BÖLGESİ	0	2.428	2.150	0	4.578
BURSA MUSTAFAKEMALPAŞA ORGANİZE SANAYİİ BÖLGESİ	0	121	18	0	139
ENERJİ PİYASASI DÜZENLEME KURUMU	0	289	0	0	289
KÜTAHYA ORGANİZE SANAYİİ BÖLGESİ	0	684	0	0	684
ÇUKUROVA ELEKTRİK T. A.Ş.	0	76.098	0	0	76.098
GENEL TOPLAM	6.688.767	27.390.418	2.604.497	0	36.683.682
GENEL TOPLAM / GSMH	2,45%	10,02%	0,95%	0	13,41%

31.12.2002 tarihi itibarıyla geçici
Kaynak:HM

Tablo 54: Vadesi Geçmiş Alacak Stoku (Milyar TL)

BORÇLU KURULUŞ	1997	1998	1999	2000	2001	2002
BANKALAR	121	1.045	2.213	5.398	18.078	1
İLLER BANKASI	0	784	1.700	4.595	16.761	0
T. HALK BANKASI	120	260	513	803	1.317	0
T. KALKINMA BANKASI AŞ	1	1	0	0	0	1
BÜTÇE DIŞI FONLAR	34.695	55.103	79.170	103.645	1.634.345	2.468.588
KAMU ORTAKLIĞI FONU	34.695	55.103	79.170	103.645	1.615.357	1.639.677
TMSF-TASARRUF MEVDUATI SİGORTA FONU	0	0	0	0	0	787.011
ÖZELLEŞTİRME İDARESİ BAŞKANLIĞI	0	0	0	0	18.988	41.900
KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİ (KİTLER)	21.845	28.986	286.449	51.558	61.816	241.897
EBK - ET VE BALIK ÜRÜNLERİ AŞ	12.368	18.506	24.150	28.096	33.850	0
EUAŞ-ELEKTRİK ÜRETİM A.Ş.	0	0	81.623	2.461	0	0
SÜMER HALI A.Ş.	287	569	899	259	0	0
SÜMER HOLDİNG A.Ş.	5.926	8.098	10.095	11.491	13.528	0
T. YAPAĞI VE TİFTİK SANAYİİ A.Ş.	121	170	214	245	291	0
TCDD - TC DEVLET DEMİRYOLLARI	336	0	46.256	966	0	31.919
TDÇİ - TÜRKİYE DEMİR VE ÇELİK İŞLETMELERİ	0	0	1.642	4.907	12.095	17.761
TEİAŞ-TÜRKİYE ELEKTRİK İLETİM A.Ş.	0	0	25.501	0	0	181.651
TESTAŞ - ELEKTRONİK SANAYİ AŞ	1.814	0	0	0	0	0
TİGEM - TARIM İŞLETMELERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	0	130	829	0	0	1
TMO - TOPRAK MAHSULLERİ OFİSİ	0	116	89.618	0	0	0
TTK-T.TAŞKÖMÜRÜ KURUMU	0	0	3.775	0	0	10.565
TÜGSAŞ - TÜRKİYE GÜBRE SANAYİİ A.Ş.	0	0	0	856	0	0
TÜRKİYE GEMİ SANAYİ	993	1.397	1.847	2.277	2.052	0
KAR AMACI GÜTMİYEN KURULUŞLAR	0	0	47	100	210	0
SSK-SOSYAL SİGORTALAR KURUMU	0	0	0	0	0	0
TOBB-TÜRKİYE ODALAR VE BORSALAR BİRLİĞİ	0	0	5	32	105	0
TÜRK PATENT ENSTİTÜSÜ	0	0	42	68	105	0
KATMA BÜTÇE	3.858	13.897	25.006	25.124	47.429	21.357
ANADOLU ÜNİVERSİTESİ	509	1.124	2.058	2.946	4.175	5.167
BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ	72	6.165	11.913	7.291	16.213	0
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ	2.269	4.629	7.876	10.321	13.531	16.190
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ	0	0	2	671	8.538	0
YÜKSEK İHTİSAS HASTANESİ	1.008	1.979	3.157	3.895	4.972	0
MAHALLİ İDARELER	268.283	757.088	1.444.345	2.206.457	4.476.676	3.956.924
ADANA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ	0	10	435	4.914	117.250	370.294
ADAPAZARI BELEDİYESİ	27	452	15.465	53.009	117.705	178.350
ALANYA BELEDİYESİ	416	1.613	3.752	6.563	12.107	0
ANKARA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ	87.063	349.898	584.157	786.569	1.094.369	0
ANTALYA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ	0	2.840	14.064	34.870	63.439	0
ASAT - ANTALYA BELEDİYESİ SU VE KANALİZASYON İDARESİ	0	0	0	425	0	0
ASKİ - ADANA BELEDİYESİ SU KANALİZASYON İDARESİ	0	0	1	0	0	0
ASKİ- ANKARA SU VE KANALİZASYON İDARESİ	11.846	25.402	47.773	73.113	129.316	0
BAFRA BELEDİYESİ	0	0	560	7.489	49.763	92.171
BANDIRMA BELEDİYESİ	0	0	0	56	0	0
DALAMAN BELEDİYESİ	0	0	100	2.248	25.852	67.493
DENİZLİ BELEDİYESİ	0	0	0	14	0	0
DİDİM BELEDİYESİ	0	0	971	6.306	35.130	81.017
DIYARBAKIR SU VE KANALİZASYON İDARESİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	0	0	0	265	716	0
EGO GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (ANKARA)	44.967	102.904	195.570	285.476	463.012	0
ESHOT GENEL MUDURLUGU (İZMİR)	1.127	4.277	7.799	9.929	13.037	0
ESKİŞEHİR SU VE KANALİZASYON İDARESİ	18	2	410	1.620	4.870	0
GASKİ - GAZİANTEP BÜYÜKŞEHİR BEL.SU VE KAN.ID.GN.MD.	1.783	6.509	21.194	44.430	250.114	505.360
GAZİANTEP BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ	3.481	9.390	19.984	35.886	75.666	0
İGDAŞ-İSTANBUL GAZ DAĞITIM SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	39.447	67.442	50.191	199	0	0
İSKENDERUN BELEDİYESİ	0	0	2.423	11.211	34.861	63.505
İSKİ - İSTANBUL SU VE KANALİZASYON İDARESİ	35.937	73.603	131.914	151.531	82.051	0
İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ	29.137	2.142	877	0	0	0
İZGAZ - İZMİT GAZ DAĞITIM SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	20	2.467	17.799	44.370	103.980	181.217
İZMİR BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ	3.067	36.098	117.507	220.198	527.665	0
İZMİT BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ	3.872	51.799	166.623	344.743	1.104.565	2.193.008
İZSU-İZMİR SU VE KANALİZASYON İDARESİ	3.574	13.190	28.051	47.387	80.807	0
KAYSERİ SU VE KANALİZASYON İDARESİ	14	48	30	101	48	0
KONYA BELEDİYESİ	1.896	3.361	5.666	8.059	11.887	0
MARIÇ-MARMARİS-İÇMELER-ARMUTLU BELEDİYE BİRLİĞİ	0	0	361	4.057	34.450	152.714
MENEMEN BELEDİYESİ	68	67	930	3.874	11.808	22.776
MERSİN BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ	0	0	0	0	0	2
TARSUS BELEDİYE BAŞKANLIĞI	46	190	522	944	1.030	0
YOZGAT BELEDİYESİ	477	3.384	9.216	16.601	31.178	49.017
PARASAL OLMAYAN KURULUŞLAR	15	329	771	1.383	1.797	0
BALIKESİR ORGANİZE SANAYİİ BÖLGESİ	9	213	600	1.051	1.744	0
BURSA MUSTAFAKEMALPAŞA ORGANİZE SANAYİİ BÖLGESİ	0	4	7	30	53	0
İÇEL-TARSUS ORGANİZE SANAYİİ BÖLGESİ MÜDÜRLÜĞÜ	4	112	164	273	0	0
YOZGAT ORGANİZE SANAYİİ BÖLGESİ	2	0	0	29	0	0
GENEL TOPLAM	328.817	856.448	1.838.001	2.393.665	6.240.351	6.688.767
GENEL TOPLAM / GSMH	1,12%	1,60%	2,35%	1,91%	3,54%	2,45%

Kaynak:Hazine Müsteşarlığı

Tablo 55: Gerçekleşen Tahsilatlar (Bin ABD doları)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	TOPLAM
BORÇLU KURULUŞ	1997	1998	1999	2000	2001	2002	TOPLAM
BANKACILIK DIŞI FİNANSAL KURULUŞLAR	0	0	0	0	824	947	1.771
DOĞAL AFET SİGORTALARI KURUMU	0	0	0	0	824	947	1.771
BANKALAR	69.579	125.626	136.655	172.449	118.831	119.486	742.626
İLLER BANKASI	4.500	3.286	3.442	3.297	3.329	8.806	26.680
SYB - SİNAİ YATIRIM BANKASI	9.506	18.627	25.965	25.966	23.679	22.147	126.090
T. EMLAK BANKASI A.Ş.	11.979	10.260	9.344	9.505	11.566	11.972	63.626
T. GARANTİ BANKASI A.Ş.	3.450	3.594	3.616	3.681	3.231	2.622	20.194
T. HALK BANKASI	8.090	4.528	4.464	4.651	3.687	8.683	34.103
T. İHRACAT KREDİ BANKASI A.Ş.	73	72	71	70	5.334	5.117	10.737
T. KALKINMA BANKASI A.Ş.	283	37.186	31.101	67.843	15.060	14.932	166.405
T. VAKIFLAR BANKASI T. A. O.	6.588	13.462	18.958	18.449	16.635	13.906	87.998
T. C. ZIRAAT BANKASI	14.245	9.409	4.996	3.970	2.973	1.635	37.230
TOPRAK BANKASI	1.212	1.739	2.095	2.074	1.869	1.517	10.506
TSKB - T. SİNAİ KALKINMA BANKASI A.Ş.	6.947	18.529	27.314	26.922	26.098	23.651	129.451
YAPI VE KREDİ BANKASI A.Ş.	2.706	4.734	6.287	6.021	5.380	4.498	29.626
BÜTÇE DIŞI FONLAR	21.093	13.810	0	1.527.051	2.213	753.135	2.317.302
KAMU ORTAKLIĞI FONU	21.093	13.810	0	1.527.051	0	0	1.561.954
ÖZELLEŞTİRME İDARESİ BAŞKANLIĞI	0	0	0	0	2.213	20.317	22.530
TMSF-TAŞARUF MEVDUATI SİGORTA FONU	0	0	0	0	0	0	732.818
GENEL BÜTÇE	21	20	541	1.136	1.532	0	3.250
EİEİ - ELEKTRİK İŞLERİ ETÜD İDARESİ	21	20	17	10	5	0	73
TSE - TÜRK STANDARTLAR ENSTİTÜSÜ	0	0	524	1.126	1.527	0	3.177
KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİ (KİTLER)	347.695	488.542	100.767	1.542.663	1.155.445	564.757	4.199.869
ASIL ÇELİK SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	281	272	258	237	226	216	1.490
BOTAŞ - BORU HATLARI İLE PETROL TAŞIMA A.Ş.	2.974	3.209	2.892	6.869	85.954	136.250	237.148
DİMİ-DEVLET HAVA MEYDANLARI İŞLETMESİ	1.204	1.267	1.448	1.096	1.129	1.146	7.239
EK - ET VE BALIK ÜRÜNLERİ A.Ş.	0	0	0	380	341	492	1.411
EREĞLİ DEMİR VE ÇELİK FABRİKALARI A.Ş.	51.432	46.168	50.373	56.655	51.091	46.857	302.566
EÜAŞ-ELEKTRİK ÜRETİM A.Ş.	105.435	108.536	10.899	532.664	408.613	71.178	1.237.325
MTA-MADEN TETKİK VE ARAMA ENSTİTÜSÜ	123	123	123	123	123	123	738
SEKA KASTAMONU MÜESSESESİ MÜDÜRLÜĞÜ	139	133	118	93	89	87	659
SÜMER HALI A.Ş.	0	0	0	1.368	327	0	1.695
SÜMER HOLDİNG A.Ş.	0	0	0	0	0	1.491	1.491
T. YAPAĞI VE TİFTİK SANAYİ A.Ş.	0	0	0	0	0	33	33
TODD - TC DEVLET DEMİRYOLLARI	106.561	92.406	34	205.771	122.151	132	527.055
TDÇİ - TÜRKİYE DEMİR VE ÇELİK İŞLETMELERİ	2.705	3.413	0	0	0	0	6.118
TDİ - TÜRKİYE DENİZCİLİK İŞLETMELERİ A.Ş.	179	189	159	144	135	158	964
TEDAŞ-TÜRKİYE ELEKTRİK DAĞITIM A.Ş.	0	0	0	0	0	24	24
TEİAŞ-TÜRKİYE ELEKTRİK İLETİM A.Ş.	48.927	45.774	3.377	164.838	110.329	1	373.246
TELEKOM - TÜRK TELEKOMÜNİKASYON A.Ş.	0	0	0	0	0	0	0
TESTAŞ - ELEKTRONİK SANAYİ A.Ş.	0	6.837	0	0	0	0	6.837
TETAŞ-TÜRKİYE ELEKTRİK TİCARET VE TAHHÜT A.Ş.	0	0	0	0	0	12	12
THY - TÜRK HAVA YOLLARI A.O.	632	538	561	473	424	400	3.028
TİGEM - TARIM İŞLETMELERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	1.150	801	121	3.568	1.065	883	7.588
TKİ - TÜRKİYE KÖMÜR İŞLETMELERİ	7.470	7.125	6.769	4.843	3.195	3.057	32.459
TMO - TOPRAK MAHSULLERİ OFİSİ	1.155	156.217	7.455	525.517	328.542	269.452	1.288.378
TPAO - TÜRKİYE PETROLLERİ A. O.	0	0	0	2.738	0	0	2.738
TTK-T.TAŞKÖMÜRÜ KURUMU	6.411	6.597	4	16.982	7.380	0	36.774
TUĞSAŞ - TÜRKİYE GÜBRE SANAYİ A.Ş.	2.209	661	8.107	5.476	8.508	7.004	31.965
TUPRAŞ - TÜRKİYE PETROL RAFİNERİLERİ A.Ş.	8.506	8.227	7.815	7.143	6.817	6.527	45.035
TÜRKİYE GEMİ SANAYİ	161	0	0	0	969	1.388	2.518
TÜRKİYE ŞEKER FABRİKALARI A.Ş.	0	0	0	6.244	18.014	18.766	43.024
TZDK - TÜRKİYE ZİRAİ DONATIM KURUMU	41	49	46	38	33	32	240
KAR-AMACI GÜMEYEN KURULUŞLAR	308	436	752	614	896	651	3.457
KARDIYOLOJİ VAKFI FLORENCE NIGHTINGALE HASTANESİ A.Ş.	308	436	452	393	363	417	2.369
SSK-SOSYAL SİGORTALAR KURUMU	0	0	0	0	307	18	325
TOBB-TÜRKİYE ODALAR VE BORSALAR BİRLİĞİ	0	0	0	0	26	133	159
TÜBİTAK - MARMARA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ	0	0	0	112	0	0	112
TÜBİTAK - ULUSAL METROLOJİ ENSTİTÜSÜ	0	0	0	109	0	0	109
TÜRK PATENT ENSTİTÜSÜ	0	0	0	0	0	0	0
TÜRKİYE TEKNOLOJİ BELÜSTİRME VAKFI	0	0	300	0	0	0	300
KATMA BÜTÇE	614	1.333	2.437	7.669	1.293	7.129	20.475
ANADOLU ÜNİVERSİTESİ	226	129	5	7	32	0	399
BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ	75	788	1.859	7.480	1.189	5.139	16.530
BİLKENT ÜNİVERSİTESİ	313	416	241	145	67	50	1.232
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ	0	0	332	37	5	1.223	1.597
YÜKSEK İHTİSAS HASTANESİ	0	0	0	0	0	717	717
MAHALLİ İDARELER	167.523	301.787	284.532	336.342	292.023	293.734	1.675.941
ADANA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ	0	1.388	5.080	5.986	3.985	2.978	24.411
ADAPAZARI BELEDİYESİ	53	655	280	1.113	1.659	2.321	6.081
ALANYA BELEDİYESİ	704	825	791	465	480	315	3.580
ANKARA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ	29.771	65.030	64.545	65.341	66.258	46.540	337.485
ANTALYA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ	324	1.623	4.307	3.064	2.610	17.471	29.399
ASAT - ANTALYA BELEDİYESİ SU VE KANALİZASYON İDARESİ	0	0	0	0	2.489	12.489	14.978
ASKİ - ADANA BELEDİYESİ SU KANALİZASYON İDARESİ	0	0	361	224	416	725	1.726
ASKİ - ANKARA SU VE KANALİZASYON İDARESİ	21.591	13.422	11.955	12.279	13.566	19.304	92.117
BAFRA BELEDİYESİ	0	0	43	0	65	106	214
BANDIRMA BELEDİYESİ	0	0	117	821	1.326	939	3.203
BURSA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ	0	1.128	562	714	6.674	20.232	29.310
DALAMAN BELEDİYESİ	0	0	7	70	49	78	204
DENİZLİ BELEDİYESİ	0	0	0	40	67	79	186
DİDİM BELEDİYESİ	0	0	0	0	699	8	697
DIYARBAKIR SU VE KANALİZASYON İDARESİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	0	0	0	0	0	474	474
EGO GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (ANKARA)	3.763	208	0	0	0	34	4.005
ESHOT GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (İZMİR)	2.107	0	0	0	0	179	2.286
ESKİŞEHİR SU VE KANALİZASYON İDARESİ	569	1.136	431	0	11	3.356	5.493
FETHİYE BELEDİYESİ	0	0	0	0	76	53	129
FOÇA BELEDİYESİ	0	0	0	0	24	24	48
GASKİ - GAZİANTEP BÜYÜKŞEHİR BEL.SU VE KAN.İD.GN.MD.	913	77	0	50	70	2.232	3.342
GAZİANTEP BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ	2.820	3.155	2.112	3.031	2.712	5.602	19.432
İSPARTA BELEDİYESİ	0	71	0	0	0	0	71
İGDAŞ-İSTANBUL GAZ DAĞITIM SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	444	145	115.930	110.316	15.921	9.291	252.047
İSKENDERUN BELEDİYESİ	0	0	102	299	439	727	1.567
İSKİ - İSTANBUL SU VE KANALİZASYON İDARESİ	16.546	8.663	13.976	78.476	151.121	111.707	360.476
İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ	58.851	166.596	33.140	21.578	0	0	280.265
İSTANBUL OLİMPİYAT OYUNLARI HAZIRLIK VE DÜZENLEME KURULU	0	0	0	0	566	2.305	2.871
İZGAZ - İZMİT GAZ DAĞITIM SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	389	189	0	0	0	578	1.056
İZMİR BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ	14.403	24.171	16.832	19.228	11.501	12.771	98.906
İZMİT BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ	5.376	7.844	9.537	6.897	4.524	5.799	39.977
İZSU-İZMİR SU VE KANALİZASYON İDARESİ	7.534	2.020	1.420	1.551	1.326	4.061	17.912
KAYSERİ SU VE KANALİZASYON İDARESİ	0	471	280	93	420	715	1.979
KONYA BELEDİYESİ	962	2.544	2.190	2.059	1.803	4.302	13.870
MALATYA BELEDİYESİ	0	0	0	0	0	107	107
MARIÇ-MARMARIS-İÇMELER-ARMUTLU BELEDİYE BİRLİĞİ	0	0	62	2.051	179	156	2.448
MENEMEN BELEDİYESİ	38	20	94	56	1	30	239
MERSİN BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ	93	226	136	55	0	51	561
TARSUS BELEDİYE BAŞKANLIĞI	47	51	190	375	996	1.253	2.922
YOZGAT BELEDİYESİ	235	129	53	0	0	0	417
PARASAL OLMAYAN KURULUŞLAR	8.061	25.232	26.045	22.103	23.976	18.057	123.474
BALIKESİR ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİ	111	80	33	176	236	63	699
BURSA MUSTAFAKEMALPAŞA ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİ	11	69	45	33	90	30	338
ÇUKUROVA ELEKTRİK T. A. Ş.	7.403	23.800	24.837	20.947	22.212	17.743	116.942
ENERJİ PİYASASI DÜZENLEME KURUMU	0	0	0	0	0	50	50
İÇEL-TARSUS ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİ MÜDÜRLÜĞÜ	223	391	591	422	1.180	0	2.737
KOÇ ÜNİVERSİTESİ	272	603	351	229	102	0	1.645
KÜTAHYA ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİ	39	281	161	278	28	23	810
YOZGAT ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİ	2	68	37	18	128	0	253
YABANCI HÜKÜMET	0	3.524	0	0	0	0	3.524
KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ	0	3.524	0	0	0	0	3.524
GENEL TOPLAM	614.894	960.310	551.729	3.610.027	1.596.833	1.757.896	9.091.689
GENEL TOPLAM / GSMH	0,31%	0,45%	0,29%	1,80%	1,08%	0,98%	

Kaynak: Hazine Müsteferliği

